

PRIRUČNIK

DIREKTNA ASISTENCIJA ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Sarajevo, decembar 2008. godine

DIREKTNA ASISTENCIJA ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Izdavači:

Međunarodna organizacija za migracije, Misija u BiH, Sarajevo
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije BiH

Recenzent:

Saliha Đuderija, dipl. prav.

Priručnik pripremili:

Mr. Sabiha Husić, „Medica“Zenica
Nedžmija Kukrić, Udruženje „Vaša prava BiH“
Bojan Arula, Centar za socijalni rad Banja Luka
Almina Jerković, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Saliha Đuderija, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
Bojana Jovanović, Međunarodna organizacija za migracije, Misija u BiH, Sarajevo

Lektorica:

Mr. Marija Kovačić-Šmalcelj

Dizajn:

Poeta Pista, Sarajevo

Štampa:

Kovertelux, Sarajevo

Tiraž:

500 kom.

Sadržaj ne odražava mišljenje IOM-a.

Izrada ovog priručnika omogućena je zahvaljujući finansijskoj podršci Švedske međunarodne razvojne agencije (SIDA).

IOM je odan principu da humana i pravilna migracija pozitivno doprinosi migrantima i društvu. Kao međuvladino tijelo, IOM u saradnji sa svojim partnerima ima ulogu aktera u međunarodnoj zajednici preko koje doprinosi pomoći pri rješavanju operacijskih prepreka u migracijama, kako bi se postigao napredak u shvatanju migracijskih problema, kako bi se podstakao društveni i ekonomski razvoj pomoću migracije, te kako bi se održalo ljudsko dostojanstvo, sveobuhvatno zdravlje i postojanje migranata.

© IOM Sarajevo 2008. Sva prava pridržana. Niti jedan dio ove publikacije ne može se reproducirati, pohranjivati u sistemu čuvanja teksta, ili se prenositi u bilo kojem obliku ili bilo kakvim sredstvima - elektronski, mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na neki drugi način, bez prethodne pismene saglasnosti izdavača.

Izdavač: Međunarodna organizacija za migracije, Sarajevo
Wilsonovo šetalište br. 10
Sarajevo
Bosna i Hercegovina
Tel:+387.33.648 150
Fax: +3387.33.6 835
Email: missionsarajevo@iom.int
Internet: <http://www.iom.ba>

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo
343.431:343.544] (497.6)

DIREKTNA asistencija žrtvama trgovine ljudima u
Bosni i Hercegovini: priručnik. – Sarajevo:
Međunarodna organizacija za migracije, Misija u BiH:
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH:
Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima i
ilegalne migracije, 2008. – 104 str.; 25 cm

Bibliografija: str. 102-103
ISBN 978-9958-522-03-1
COBISS.BH-ID 17189894

Sadržaj:

I. UVOD	5
Doprinos i praksa IOM-a u BiH	6
Trgovina ljudima kao globalna pojava	7
1. POGLAVLJE - OKVIR ZA DIREKTNU ASISTENCIJU ŽRTVAMA	13
1.1. Definicije trgovine ljudima i krijumčarenja u međunarodnim izvorima.	15
1.2. Domaći pravni izvori	18
1.3. Prepoznavanje fenomena trgovine ljudima	20
1.3. Osnovni oblici zaštite žrtava trgovine ljudima	24
1.4. Profesionalni standardi u asistenciji žrtvama trgovine ljudima	26
2. POGLAVLJE - PRVI KONTAKT SA ŽRTVOM	27
2.1. Otkrivanje	29
2.2. Kriteriji za procjenu slučaja	30
2.3. Preliminarna procjena slučaja	32
2.4. Razmjena informacija – prvo obavještanje o slučaju	34
2.5. Smještaj u sklonište	35
3. POGLAVLJE - VRSTA I KONCEPT INTERVENCIJE	37
3.1. Kompletiranje informacija	39
3.2. Priprema za početnu procjenu - Informativni intervju sa žrtvom	40
3.3. Uključivanje ostalih profesionalaca i žrtve	40
3.4. Definiranje intervencija: ciljevi intervencije	44
3.5. Intervencije prema djeci.	51
3.6. Razlika u intervenciji prema strancu i državljaninu BiH	53
4. POGLAVLJE - UPRAVLJANJE SKLONIŠTIMA	55
4.1. Osnivanje skloništa	57
4.2. Lokacija i struktura skloništa	59
4.3. Kvalifikacije osoblja, dužnosti i obaveze	61
4.4. Pravila - prava i obaveze djevojaka i žena smještenih u sklonište	66
4.5. Instrukcije o pitanjima sigurnosti za uposlene	68
4.6. Etički standardi	72
5. POGLAVLJE - REPATRIJACIJA, REHABILITACIJA I RESOCIJALIZACIJA	73
5.1. Asistencija Plana repatrijacije	75
5.2. Priprema plana rehabilitacije i resocijalizacije	76
5.3. Mjere sekundarne prevencije	76
5.4. Mjere tercijarne prevencije	77
6. POGLAVLJE - SARADNJA I PARTNERI	79
6.1. Vladine organizacije (CSR, policija itd.)	82
6.2. Nevladine organizacije	82
6.3. Zdravstvene organizacije	82
6.4. Mediji	83
ANEKSI	87

Aneks I	89
Smjernice za standarde ponašanja osoblja	89
Aneks II	92
Principi i smjernice u vođenju intervjua i radu sa žrtva trgovine ljudima	92
Aneks III	93
Sporazum o tajnosti podataka za osoblje	93
Aneks IV	94
Prava stanovnika skloništa	94
Aneks V	95
Opća pravila ponašanja u skloništu	95
Aneks VI	96
Odgovornosti osoblja za odlazak iz skloništa	96
Aneks VII	97
Upitnik za štíćenike koji napuštaju sklonište	97
Aneks VIII	98
Definicije iz krivičnih zakona koji se primjenjuju u BiH	98
BIBLIOGRAFIJA	102

Predgovor

Trgovina ljudima je oblik organiziranog kriminala koji iskorištava ljude na najsirovije načine koje je čovječanstvo do danas vidjelo. Žrtve – uhvaćene lažnim obećanjima o dobro plaćenim poslovima i privlačnim mogućnostima – suočene su sa fizičkim i mentalnim zlostavljanjem, seksualnom eksploatacijom ili prisilnim radom.

Sadašnji trendovi ukazuju na to da je sve više bh. državljana koji su predmet trgovine i unutar i izvan Bosne i Hercegovine. Bilo da su u pitanju strani ili domaći državljani, sve žrtve zaslužuju punu pažnju, uslugu i tretman. Uz to je potrebno pozabaviti se i odgovarajućom socijalnom i ekonomskom reintegracijom domaćih žrtava, tako da mogu pronaći svoje mjesto u društvu i u zajednici, na način koji im omogućava da se izdržavaju, i tako spriječiti ponovnu trgovinu.

Ovaj Priručnik za direktnu asistenciju žrtvama trgovine namijenjen je mnogobrojnim partnerima u strukturama vlasti i u građanskom društvu, uključenim u proces rehabilitacije i reintegracije, i to tako što postavlja zajednički način rada i zajedničke standarde u pružanju potrebne pomoći u svakoj fazi.

On je rezultat saradnje svih aktera u BiH koji su uključeni u pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima. Taj proces je omogućila Međunarodna organizacija za migracije (IOM), u saradnji sa Uredom državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalnih migracija i Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice. Priručnik je, zapravo, zajednički referentni izvor za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima u zemlji, izrađen na osnovu najboljih iskustava u radu i uz primjenu zajedničkih standarda. Priručnik sadrži poglavlja sa specijaliziranim sadržajem namijenjenim zdravstvenim radnicima, socijalnim radnicima i osobama koje rade u skloništima.

Izrada i objavljivanje ovog Priručnika bili su mogući zahvaljujući doprinosu Švedske agencije za međunarodni razvoj (SIDA). SIDA već dugi niz godina pruža redovnu i neizmjereno vrijednu pomoć u borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini i u cijeloj regiji.

Nadamo se da će ovaj Priručnik predstavljati zajednički osnov za usklađenu i djelotvornu pomoć žrtvama zlostavljanja i eksploatacije.

Regina Boucaut
Šef misije IOM-a u Bosni i Hercegovini

I. UVOD

Trgovina ljudima, osim što predstavlja globalni problem s kojim se susreću kako zemlje u tranziciji tako i ekonomski razvijenije zemlje, jedan je od oblika organiziranog kriminala koji uključuje i žene i muškarce, pri čemu su djeca, a posebno žene i djevojčice, najčešće žrtve.¹

U Bosni i Hercegovini su u proteklom periodu preduzete mnoge konkretne aktivnosti koje su imale za cilj suzbijanje trgovine ljudima. Glavni pokretači većine aktivnosti na suzbijanju trgovine ljudima bile su brojne međunarodne organizacije, a kasnije i domaće ženske nevladine organizacije. Ako se uporedi stanje prije i sada s pravom se može tvrditi da su na prostoru Bosne i Hercegovine postignuti veoma dobri rezultati i stečena vrijedna iskustva na suzbijanju trgovine ljudima.

U namjeri da osigura dodatni mehanizam za suzbijanje trgovine ljudima, Internacionalna organizacija za migracije (IOM) omogućila je izradu „Priručnika za direktnu asistenciju žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini“ (u daljnjem tekstu: Priručnik).

U izradi ovog Priručnika korištena su zajednička iskustva i saznanja stečena prilikom rješavanja više od 1.500 pojedinačnih slučajeva, koliko je okvirno obrađeno u Bosni i Hercegovini u periodu od 2002. do 2007. godine. Osnovna svrha ovog Priručnika je predstavljanje najboljih iskustava i prakse koji su **karakteristični za prostor Bosne i Hercegovine, a u vezi su sa direktnom asistencijom žrtvama trgovine ljudima. U tekstu koji slijedi opisani su osnovni oblici zaštite i standardne radne procedure koje primjenjuju profesionalci uključeni u aktivnostima na direktnom asistiranju žrtvama trgovine ljudima u BiH.**

Priručnik se sastoji od šest poglavlja, koja se odnose na:

- (1) pravni okvir relevantan za direktno asistiranje žrtvama trgovine ljudima u BiH,
- (2) prvi kontakt sa žrtvom,
- (3) vrste i koncept intervencije,
- (4) način upravljanja skloništima,
- (5) sistem reparacije, rehabilitacije i resocijalizacije, te
- (6) načine saradnje.

U okviru ovih poglavlja sadržane su i preporuke koje su namijenjene profesionalcima kako bi što uspješnije usvojili dobre prakse u direktnom asistiranju žrtvama trgovine ljudima.

¹ Priručnik za reviziju zakonske regulative protiv trgovine ljudima, Angelika Kartusch, Institut za ljudska prava «Ludwig Boltzmann», Beč, str. 7.

Postojalo je više razloga za izradu Priručnika. Među najvažnijima je, svakako, **potreba za objedinjavanjem svih relevantnih iskustava koja su u proteklim godinama stečena u Bosni i Hercegovini**, i to kako od profesionalaca iz međunarodnih organizacija, u ovom slučaju IOM-a, tako i od profesionalaca koji dolaze iz domaćih nevladinih organizacija i predstavnika nadležnih institucija iz Bosne i Hercegovine.

Posebno važan razlog za izradu ovog Priručnika je bila potreba da se:

- **pokaže kompleksnost problema trgovine ljudima,**
- **predstavi štetan i negativan utjecaj na ljudska prava i slobode pojedinaca u zajednici,**
- **predstavi stvarna opasnost od širenja ove globalne industrije - modernog ropstva na prostoru Bosne i Hercegovine i šire.**

S obzirom da problem trgovine ljudima nije nikada prestao biti aktuelan, **podizanje svijesti i jačanje stručnosti različitih profesija, aktivista i aktivistkinja** uključenih u borbu protiv trgovine ljudima u BiH, predstavlja važan razlog za izradu ovog Priručnika.

U Bosni i Hercegovini također je stalna i konstantna potreba za **daljnjim razvijanjem sistema koordiniranja i komunikacije** profesionalaca sa aktivistima i aktivistkinjama koji su uključeni u suzbijanje trgovine ljudima, odnosno potreba za uspostavljanjem trajne funkcionalne multidisciplinarnе saradnje i što **uspješnije i održivije razmjene ključnih informacija, čemu je direktan doprinos i ovaj Priručnik.**

Svi navedeni razlozi u cjelini su podjednako važni za uspješnu borbu protiv trgovine ljudima, kako za prostor Bosne i Hercegovine tako i za razvoj uspješne regionalne i međunarodne saradnje na suzbijanju problema trgovine ljudima.

Ovaj Priručnik je direktno namijenjen profesionalcima i profesionalkama iz nevladinog sektora koji su prema svom opredjeljenju uključeni u provođenje različitih aktivnosti, ali i profesionalcima i profesionalkama iz vladinog sektora koji su prema svojim nadležnostima zaduženi da osiguraju pojedine oblike zaštite žrtava trgovine ljudima. U suštini, namijenjen je različitim profesijama kao što su tužioci, policijski službenici, socijalni, zdravstveni i obrazovni radnici, sanitarni inspektori i inspektori rada, matičari, turistički radnici i svi drugi državni i javni službenici, čak i pravna lica koja mogu imati veze sa ovim problemom.

DOPRINOS I PRAKSA IOM-A U BIH

IOM, osnovan 1951. godine, je vodeća međunarodna organizacija koja radi sa migrantima i vladama širom svijeta s ciljem da zaštiti ljudsko dostojanstvo pred izazovima migracija. Usko saraduje sa UN-ovim agencijama, kao i sa drugim međunarodnim i nevladinim organizacijama. Djeluje zajedno sa svojim partnerima u pružanju pomoći u rastućem problemu migracije, s ciljem da se razumije problem migracije i kroz migracije stimulira društveni i ekonomski razvoj.

Misija IOM-a u BiH je osnovana 1992. godine, kada je i inicirana misija u podrumu Bolnice «Koševo» u Sarajevu. IOM je, u saradnji sa UNHCR-om, razvio i program MEDEVAC radi evakuacije ranjenih osoba.

Nakon rata, IOM je proširio svoje aktivnosti angažiranjem oko povratka izbjeglica iz inostranstva i pomoći bh. državljanima koji se iseljavaju u treće zemlje.

Danas, cilj IOM-ovih programa je prevencija iregularnim migracijama, sprečavanje trgovine ljudima, doprinos u državnom razvoju i pomoći vlastima u aktivnostima u vezi sa migracijama.

Na globalnom nivou IOM je 1994. godine počeo aktivnosti na suzbijanju trgovine ljudima. U ovom trenutku Organizacija provodi oko 500 projekata u 85 zemalja širom svijeta, i do sada je asistrala kod oko 15.000 osoba koje su bile žrtve trgovine. Primarni cilj IOM-a je prevencija

trgovine ljudima, a zatim zaštita žrtava trgovine ljudima pružanjem opcija sigurne i održive reintegracije i povratka u zemlju porijekla.

Na području BiH IOM je od 1999. asistirao kod oko 900 žrtava trgovine ljudima i provodio je razne projekte na polju prevencije, zaštite žrtava trgovine ljudima i izgradnje kapaciteta vladinih i nevladinih organizacija za borbu protiv trgovine ljudima.

Od aktivnosti koje provodi IOM s ciljem da suzbije trgovinu ljudima, posebno treba izdvojiti:

PREVENCIJU – IOM provodi informativne i edukativne kampanje u zemljama porijekla i zemljama odredišta, s ciljem da podigne svijest javnosti o trgovini ljudima, da ohrabri pojedince da prijave slučajeve za koje sumnjaju da se radi o trgovini ljudima, informira ranjive kategorije o opasnostima od trgovine ljudima i o načinima na koje se mogu zaštititi, te taktikama kojima se koriste trgovci ljudima prilikom pronalaženja žrtava. S ciljem da dopre do što šire populacije, IOM u svojim kampanjama koristi masovne medije ali i druge načine promoviranja kao što su edukativne radionice, poster, letci i direktna komunikacija sa ciljanim grupama kojima prenosi poruke koje su kreirane tako da im ukažu na opasnost koja im prijete od trgovine ljudima.

DIREKTNO ASISTIRANJE – IOM direktno ili u saradnji sa partnerima na nacionalnom nivou organizira direktno asistiranje žrtvama trgovine ljudima. Direktno asistiranje uključuje smještaj, medicinsku i psihosocijalnu pomoć, podsticajne treninge, pomoć pri reintegraciji, pružanje mogućnosti dobrovoljnog i dostojanstvenog povratka u zemlju porijekla, i u izuzetnim slučajevima visokog rizika iseljenje u treću zemlju. IOM procjenjuje da trećinu od ukupnog broja osoba kojima se trguje čine maloljetnici/djeca, te se trudi da u svom radu ovoj ranjivoj grupi pruži posebnu zaštitu u skladu sa postojećim međunarodnim standardima. Sve aktivnosti koje IOM provodi se razvijaju i provode u okviru poštovanja najboljeg interesa žrtava trgovine ljudima.

UNAPRIJEĐENJE KAPACITETA/TEHNIČKU SARADNJU – IOM-ove aktivnosti oko tehničke saradnje usmjerene su na izgradnju kapaciteta vladinih i nevladinih organizacija kako bi na što efikasniji način mogli odgovoriti izazovima koje nameće problem trgovine ljudima. Ova aktivnost podrazumijeva trening nevladinih organizacija i vladinih zvaničnika, kao što su policija i tužilaštvo, tehnička podrška u razvoju relevantnih zakonskih rješenja za suzbijanje trgovine ljudima, politika i procedura, pomoć u izgradnji infrastrukture za suzbijanje trgovine ljudima.

PRIKUPLJANJE PODATAKA – IOM je 2000. godine razvio i od tada koristi standardizirani menadžment prikupljenih podataka, antitrafiking modul (Counter-Trafficking Module -CTM), koji je u ovo trenutku najveća baza podataka ove vrste zasnovana na prikupljanju podataka o asistencijama žrtvama trgovine ljudima. CTM olakšava upravljanje aktivnostima na direktnoj asistenciji koje IOM preduzima, prati kretanje i reintegracione aktivnosti kroz upravljani sistem, kao i prikupljanje iskustava žrtava. Zauzvrat ova baza podataka jača istraživačke kapacitete i pomaže u razumijevanju uzroka, procesa, trendova i posljedica trgovine ljudima. Prednost ove baze podataka je što sadrži veliki broj podataka i mogućnost da se iz nje izdvoje različite vrste statističkih izvještaja, a u isto vrijeme su preduzete sve mjere da identitet žrtva bude zaštićen.

TRGOVINA LJUDIMA KAO GLOBALNA POJAVA

Trgovina ljudima, tačnije ženama, u svrhu različitih oblika iskorištavanja i eksploatacije nije nova pojava. Trgovanje ženama u svrhu seksualnog iskorištavanja i prostitucije ima svoju dugu historiju. Ova pojava je još od 19. stoljeća bila poznata kao «trgovina bijelim robljem», a radilo se o trgovanju mladim ženama za rad u uvjetima sličnim ropstvu, odnosno za rad u bordelima kolonijalnih zemalja u velikim gradovima. Trgovina ljudima je uglavnom bila zasnovana na sek-

sualnom iskorištavanju žena i njihovom prisilnom radu. Nažalost ova pojava je aktualna i danas, a u nekim dijelovima svijeta praktično nije nikada prestala.

Krajem 20. stoljeća trgovina ljudima se intenzivnije javila kao posljedica ekonomskih i društvenih promjena - tranzicije u Srednjoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi.

Na prostorima Balkana pojavila se prvenstveno zbog raspada Jugoslavije i rata koji je praćen velikim razaranjima, raseljavanjem i nekontroliranom migracijom stanovništva uz prisustvo velikog broja vojnih formacija.

Brzina i razmjere širenja trgovine ljudima na prostoru Istočne i Jugoistočne Evrope bila je zapanjujuća. Još prije 10 godina žene iz zemalja Jugoistočne Evrope skoro da uopće nisu bile izložene ovom obliku iskorištavanja i vrbovanju, da bi danas činile 25% tog posla. U cjelini gledano, trgovina ljudima je globalna pojava od koje ni jedna država, pa ni Bosna i Hercegovina, nije više pošteđena.

Širenje i ekspanzija ovog problema doprinijela je i tome da forma iskorištavanja ljudi više nije ograničena samo na seksualnu eksploataciju, odnosno najčešće na prisilnu prostituciju, nego i na prisilni rad. U novije vrijeme ona dobija novu zastrašujuću formu, a to je uzimanje ljudskih organa, iskorištavanje u pornografiji i ostalim oblicima rastuće "seks industrije" i kroz druge oblike ropskog rada. Posebno je upozoravajući trend što žrtve, koje su uglavnom djeca-djevojčice, a sve više i muškarci-dječaci, postaju sve mlađe i na taj način ovaj problem postaje sve složeniji i ozbiljniji u odnosu **na kršenje ljudskih prava i osnovnih sloboda, osiguranje odgovarajuće zaštite prije svega djeci i maloljetnicima, te ostalim marginaliziranim grupama stanovništva (stranci, izbjeglice, azilanti, imigranti, manjine i dr. siromašne osobe...)**.

Ono što je prezentirano kao globalni trend u svim izvještajima je porast iz godine u godinu broja osoba kojima se trguje, jer ova kriminalna djelatnost postaje sve unosnija i perfidnija kroz različite oblike eksploatacije ljudi.

Garry Haughen, predsjednik Misije za međunarodnu pravdu, nevladine organizacije koja se zalaže za ljudska prava, naglašava da je **unosni globalni biznisi krijumčarenja ljudi dostigao nezabilježene razmjere**. Gospodin Haughen ukazuje na statističke podatke o trgovini ljudima – podatke koje je prikupila naučno-obrazovna institucija National Geographic. "National Geographic procjenjuje da ukupan broj žrtava trgovine ljudima danas iznosi oko 27 miliona. To znači da u ovo moderno doba imamo više ljudi u ropstvu nego što ih je odvezeno iz Afrike tokom 400 godina transatlantske trgovine robovima".

Izvještaj o stanju djece u svijetu za 2006. (www.unicef.org/sowc06) upozorio je **"...na zastrašujuću procjenu najranjivije grupe na svijetu, djece, čija prava na sigurno i zdravo djetinjstvo je izuzetno teško zaštititi. Djeca odrastaju izvan dosega razvojnih kampanja i često su previđena u većini aktivnosti – od javnih rasprava i zakonodavstva do statistika i vijesti u medijima. Izrabljivana djeca, koju drže zatvorenu njihovi zlostavljači, zadržana su kod kuće i izvan škole bez osnovne zaštite. Upravo djeca-žrtve izrabljivanja su najmanje primijećena. Njihove živote i brojeve je gotovo nemoguće pratiti.**

Oko 8,4 miliona djece radi u najgorim uvjetima dječijeg rada, uključujući prostituciju i ucjenjivanje dugovima, pri čemu se djeca iskorištavaju u gotovo ropskim uvjetima kako bi otplatila dugove svojih porodica.

Gotovo 2 miliona djece se izrabljuje u trgovini seksom, pri čemu su u većini slučajeva djeca izložena seksualnom i fizičkom nasilju.

Svake se godine procjenjuje da milioni djece završe kao žrtve trgovine ljudima u podzemlju i ilegalnim okružjima gdje su prisiljeni na opasne i ponižavajuće oblike rada, uključujući i prostituciju.

Veliki broj djece se izrabljuje kao posluga u privatnim kućama. Mnogima od njih se brani odlazak u školu, te su izloženi fizičkom zlostavljanju, pothranjeni su ili preumorni od rada...".

Generalno gledano, kako je to prezentirano u okviru Izvještaja o stanju trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2007. godinu, slučajevi trgovine ljudima su obično prekogranične prirode. Bosna i Hercegovina je u njima uglavnom zemlja tranzita ili odredišta za žrtve koje dolaze iz zemalja Istočne Evrope (uglavnom Ukrajine, Moldavije, Rumunije). Međutim, u proteklih nekoliko godina se u Bosni i Hercegovini javio novi fenomen – trgovina ženama i djevojkama koje se vrbuju u lance trgovine ljudima na lokalnom nivou s ciljem seksualne eksploatacije u drugim dijelovima zemlje. Dok je broj identificiranih stranih žrtava u stalnom opadanju, broj građanki Bosne i Hercegovine koji su identificirane kao žrtve trgovine ljudima unutar granica Bosne i Hercegovine je u stalnom porastu.

Ogromna većina žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini se vrbuje i njima se trguje s ciljem seksualne eksploatacije. Sa porastom trgovine državljanima Bosne i Hercegovine unutar granica Bosne i Hercegovine, agencije za provođenje zakona su se suočile sa novim izazovima na polju identifikacije i istraživanja zločina u vezi sa trgovinom ljudima.

Također su sporadično registrirani i slučajevi trgovine ljudima u svrhu prisilnog rada, organiziranog prosjačenja i ugovorenih brakova. Pitanje eksploatacije rada i prosjačenja nije u prošlosti imalo adekvatno mjesto u državnoj strategiji. Zbog toga je ovaj problem i dalje jako prisutan u Bosni i Hercegovini, posebno problem prosjačenja koji je, prije svega, nuspojava akutnog stanja siromaštva u zemlji. Broj djece koja radi na ulicama konstantno raste, posebno među romskom populacijom, zbog toga što relevantne institucije nemaju efikasne mehanizme da ih zaštite.

U Bosni i Hercegovini do sada nije zabilježen niti otkriven nijedan slučaj preprodaje dječijih organa.

Kod djece je veoma izražen problem prosjačenja. Kada su u pitanju djeca koja rade na ulici, ovaj problem nije uvijek vezan za seksualno iskorištavanje i više je slučajeva vezano za ekonomsko iskorištavanje, odnosno prisilni rad: prosjačenje, zanemarivanje i zapuštanje. Ovoj vrsti zloupotrebe najčešće su izložena djeca i žene pripadnici romske manjine u BiH.

Prema podacima iz Izvještaja Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, iz informacije o stanju javnog reda i mira od 6. februara 2008. godine, saznajemo sljedeće:

„Tokom 2007. godine zabilježeno je 890 prekršaja prosjačenja (prijavljeno 916 lica), što je manje za 729 (ili 45%) nego u 2006. godini. Prosjačenje kao pojavni oblik najizraženije je na području Kantona Sarajevo, i to grad Sarajevo, gdje je za ovu vrstu prekršaja podneseno 73,7% od ukupnog broja zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka na području Federacije BiH. Problem prosjačenja i činjenja ovih prekršaja bit će izražen i u narednom periodu, iako je zahvaljujući preduzetim mjerama, u velikoj mjeri smanjeno u odnosu na 2006. godinu.“

Posjedujemo i podatke do kojih su došli saradnici i volonteri HINA-e nakon jednomjesečnog istraživanja, a uz pomoć MUP-a Republike Srpske. Naime, prosječna mjesečna plaća kvalificiranog radnika u Republici Srpskoj, odnosno u Banjoj Luci, iznosi oko 400 KM, dok organizirani prosjak na banjalučkim ulicama dnevno zarađuje 20-40 KM, odnosno 600 KM mjesečno. Tako je prosjačenje postalo profesionalna djelatnost kojom se, prema istim podacima, u Banjoj Luci bavi oko 200 osoba. Prema istraživanjima Društva za ugrožene narode BiH, Romi u RS-u su najsiromašniji sloj stanovništva. Mali broj njih ima novca za liječenje, životni vijek im je veoma kratak, velika većina ih je nepismena, a zanemarivo mali broj je zaposlen. Zbog toga se mnogi Romi odaju prosjačenju i sitnim krađama. Međutim, smatra se da se prosjačenjem u Banjoj Luci najčešće bave Romi koji pristižu iz Srbije. Riječ je o organiziranim grupama žena, djevojčica od 10 do 13 godina, te djece od četiri do osam godina starosti, koji zaposjedaju objekte Kliničkog centra, vjerskih objekata i terase ugostiteljskih lokala u centru grada, osobito u večernjim satima.

Tokom 2007. godine nevladine organizacije koje pružaju podršku i zaštitu žrtvama trgovine ljudima asistirale su kod više od 50 osoba. U tom broju nalazile su se žrtve trgovine ljudima koje su identificirane ranijih godina kao i osobe identificirane 2007. godine. Analizom prikupljenih podataka od nevladinih organizacija, organa provođenja zakona i tužilaštava, utvrđeno je da je tokom 2007. godine identificirana 41 osoba kao žrtva trgovine ljudima, odnosno navođenja na prostituciju. Od ovog broja, 24 osobe su prihvatile smještaj i pomoć sigurnih kuća. Od ukupnog broja novo-identificiranih žrtava, 73% su državljani Bosne i Hercegovine. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da su od ukupnog broja žrtava identificiranih u 2007. godini 44% maloljetne osobe, a sve su državljani Bosne i Hercegovine.

Međutim, u 2007. godini, iako je broj identificiranih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije najniži otkad se sistematski prati razvoj ovog fenomena, broj građanki Bosne i Hercegovine koje su identificirane kao žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, unutar granica Bosne i Hercegovine, je po prvi put premašio broj identificiranih stranih žrtava trgovine ljudima.

Prema dosadašnjim pokazateljima, od faktora koji uzrokuju i pospešuju trgovinu ljudima u Bosni i Hercegovini, prisutni su: nasilje u porodici; neravnopravan položaj spolova i nasilje zasnovano na spolu; nasilje nad djecom; siromaštvo; veoma loš ekonomski i socijalni položaj manjinskih naroda, posebno Roma; još uvijek veliki broj interno raseljenih osoba i izbjeglica. Kao dodatni faktor prisutan je i nizak nivo svijesti o prisustvu fenomena trgovine ljudima, njegovim uzrocima, posljedicama i načinima sprečavanja i otklanjanja posljedica.

S obzirom da je problem trgovine ljudima veoma kompleksan, često dolazi do grešaka u identificiranju potencijalne žrtve. Bitno je napraviti razliku između trgovine ljudima i ilegalne migracije, jer se priroda pomoći i zaštite za žrtve trgovine razlikuje od one koja se pruža ilegalnim imigrantima. Također je bitno da svi profesionalci koji učestvuju u borbi protiv trgovine ljudima znaju razliku između dobrovoljne prostitucije i trgovine ljudima. Postojeći sistemi socijalne podrške i zaštite ne zadovoljavaju potrebne standarde za pružanje posebne socijalne podrške i zaštite, kako za strance tako i za državljane Bosne i Hercegovine koji su žrtve trgovine ljudima. Programi pružanja pomoći žrtvama moraju biti prilagođeni kako bi pružali dugoročne usluge reintegracije potrebne svim žrtvama koje se ne pružaju na kontinuiran način, kao što su, naprimjer, obrazovanje i stručna edukacija, psihosocijalno savjetovanje i psihosocijalna zaštita, pronalazjenje posla i nadzor, dugoročna podrška oko smještaja. Tokom 2007. godine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, kao i tematska grupa za zaštitu žrtava i svjedoka - žrtava trgovine ljudima, kreirali su „**Pravila o zaštiti žrtava trgovine ljudima i svjedoka-žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine**” (u daljnjem tekstu: Pravila), a Vijeće ministara Bosne i Hercegovine ih je svojom Odlukom usvojilo.² Pravila definiraju obaveze i način djelovanja svih nadležnih institucija koje se odnose na proces identifikacije, upućivanja i pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima, državljanima Bosne i Hercegovine. Pravila, također, predlažu formiranje specijalnog državnog fonda za programe čija je namjena reintegracija domaćih žrtava trgovine ljudima, s obzirom da je dugoročno obezbjeđivanje finansijskih sredstava za implementaciju reintegracijskih programa i dalje najveći problem u zaštiti žrtava trgovine ljudima te da, zavisno od područja iz kojeg dolaze, žrtve trgovine nemaju istu mogućnost da prime pomoć niti zaštitu istog nivoa. Neophodno je razviti sistem pružanja besplatne medicinske zaštite žrtvama trgovine ljudima i njihovoj djeci, kako stranim, tako i državljanima Bosne i Hercegovine. Potrebno je osigurati dodatnu podršku ostalih vladinih ureda koji bi mogli finansirati pružanje ovih usluga kroz postojeće organizacije ili preuzeti na sebe pružanje određenih vidova pomoći žrtvama trgovine ako se za tim pojavi potreba.

Sa porastom trgovine državljanima Bosne i Hercegovine unutar granica Bosne i Hercegovine, agencije za provođenje zakona su se suočile sa novim izazovima na polju identifikacije i istraži-

2 Pravila o zaštiti žrtava trgovine ljudima i svjedoka-žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH" broj 66/07).

vanja zločina u vezi sa trgovinom ljudima. Naime, trgovina ljudima se sve više odvija na mnogo prikriiveniji način, na privatnim i tajnim lokacijama. Obavljaju je manje grupe počinitelaca, za razliku od ranijih perioda kada su u trgovini učestvovali veće grupe organiziranih kriminalaca i eksploatirale žrtve na mnogo otvoreniji način u noćnim barovima i sličnim objektima.

Postupak prepoznavanja žrtava trgovine ljudima, posebno maloljetnih osoba, postao je najteži problem sa kojim se suočavaju profesionalci. U postupku identifikacije neophodno je primjenjivati jednake standarde na žrtve trgovine ljudima kao i na žrtve drugih ozbiljnih kriminalnih radnji. U proteklom periodu većina aktivnosti usmjerenih na istraživanje krivičnih djela trgovine ljudima bila je usmjerena na slučajeve seksualne eksploatacije. Međutim, u 2007. godini po prvi put je pred Sudom Bosne i Hercegovine procesuiran slučaj trgovine ljudima u svrhu prosjačenja, u kojem je izrečena osuđujuća presuda. U narednom periodu bit će neophodno pojačati aktivnosti na istraživanju i procesuiranju krivičnih djela trgovine ljudima u svrhu prisilnog rada, organiziranog prisilnog prosjačenja, ugovorenih brakova kao i krivičnih djela koja mogu pogodovati trgovini ljudima ili se mogu direktno ili indirektno povezati sa trgovinom ljudima poput dječije pornografije i pedofilije, itd.

1. POGLAVLJE

OKVIR ZA DIREKTNU ASISTENCIJU ŽRTVAMA

OKVIR ZA DIREKTNU ASISTENCIJU ŽRTVAMA

1.1. DEFINICIJE TRGOVINE LJUDIMA I KRIJUMČARENJA U MEĐUNARODNIM IZVORIMA

Bosna i Hercegovina je, kao članica Ujedinjenih nacija i Vijeća Evrope (članica je postala 2003. godine), pristupila i ratificirala brojne međunarodne dokumente koji su važni za zakonsko reguliranje problema trgovine ljudima.

Prihvatanje međunarodno-pravnih dokumenata stvorilo je obavezu Bosni i Hercegovini da svoje zakone uskladi sa svim prihvaćenim međunarodnim standardima u svim oblastima, pa tako i u oblasti trgovine ljudima.

Kako bi bili osposobljeni za pružanje direktne asistencije žrtvama trgovine ljudima, svi profesionalci koji su uključeni u realizaciju aktivnosti i provođenje mjera na suzbijanju trgovine ljudima potrebno je da poznaju osnovni pravni okvir koji je relevantan za Bosnu i Hercegovinu.

Ovaj pravni okvir je s jedne strane naslonjen na međunarodne pravne izvore, odnosno konvencije, protokole i ostale ugovore čija je članica i Bosna i Hercegovina, a od kojih su najvažniji:

- (a) Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom (tzv. Palermo protokol),³
- (b) Evropska konvencija o akciji protiv trgovine ljudima.⁴

U okviru ovih međunarodnih instrumenata najvažnije su definicije koje se odnose na trgovinu ljudima, kao i standardi kojima se od države članice očekuje da ih uspostavi kroz odgovarajući državni mehanizam za praćenje problema trgovine ljudima, kao i odgovarajući oblik zaštite za žrtve trgovine koji uključuje osiguravanje osnovnih ljudskih prava. Konvencija ima za cilj:

- (a) sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima, uz garanciju ravnopravnosti spolova;
- (b) zaštita ljudskih prava žrtava trgovine ljudima, osmišljavanje sveobuhvatnog okvira za pružanje zaštite i pomoći žrtvama i svjedocima, uz garanciju ravnopravnosti spolova, kao i obezbjeđivanje efikasne istrage i krivičnog gonjenja;
- (c) unapređenje međunarodne saradnje u suzbijanju trgovine ljudima.

3 Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, potpisan je 13. decembra 2000. godine u Palermu („Palermo protokol“), a ratificiran 2002. godine - stupio na snagu 27. marta 2002. godine („Službeni glasnik BiH“ - Međunarodni ugovori, broj 3/02).

4 Evropska konvencija o akciji protiv trgovine ljudima ratificirana 2006. godine („Službeni glasnik BiH“-Međunarodni ugovori, broj 3/02).

Upoznavanje sa definicijom trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi:

DEFINICIJE TRGOVINE LJUDIMA I KRIJUMČARENJA U OKVIRU MEĐUNARODNIH DOKUMENATA

RAZUMIJEVANJE DEFINICIJE - KOMENTAR USAGLAŠENOSTI DEFINICIJA U BH. ZAKONIMA

Definicija iz člana 3. Palermo protokola:

- (a) „Trgovina ljudima“ znači regrutaciju, transport, transfer, skrivanje/pružanje utočišta ili prihvata osoba, prijetnjom ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prevare, obmanjivanja, zloupotrebe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija kako bi se dobio pristanak osobe koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom, u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, i u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili druge usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa.
- (b) Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju izloženu u tački a) ovog člana bit će nevažan kada je upotrijebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački a);
- (c) Regrutacija, transport, transfer, skrivanje ili prihvata djeteta radi eksploatacije smatrat će se „trgovinom ljudima“ čak kada ne uključuje nijedno sredstvo predviđeno tačkom a) ovog člana;
- (d) „Dijete“ znači osobu ispod osamnaest godina starosti.

Definicija trgovine ljudima utvrđena je u okviru međunarodnih izvora još 2000. godine u Protokolu za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala.

Jedna od obaveza koja se Protokolom nameće državi jeste da trgovinu ljudima proglasi krivičnim djelom što je Bosna i Hercegovina i učinila, te trgovinu ljudima definirala kao krivično djelo u Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine i krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta.

Dodatnim izmjenama i dopunama krivičnih zakona, prije svega KZ BiH, ova definicija je u potpunosti usaglašena sa Palermo protokolom.

Pitanje za koje smatramo da ga treba dodatno razmotriti je pitanje definicije „djeteta“, posebno djeteta žrtve. Mišljenja smo da u svim predmetima definiciju treba razumijevati tako da se svaka žrtva mlađa od 18 godina smatra djetetom.

BIH JE POSTALA ČLANICOM I KONVENCIJE VIJEĆA EVROPE O AKCIJI PROTIV TRGOVINE LJUDIMA⁵

RAZUMIJEVANJE DEFINICIJE - USAGLAŠENOST DEFINICIJA SA BH. ZAKONIMA:

Ova evropska konvencija je najnoviji međunarodni dokument koji je dopunio definiciju iz UN-ovog tzv. Palermo protokola tako da se u članu 4. Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima utvrđuje:

- (a) Izraz 'trgovina ljudima' označavat će regrutaciju, prijevoz, premještaj, nastanjanje ili primanje osoba uz korištenje prijetnji ili upotrebom sile ili drugih oblika prinude, otmice, prijevare, obmanjivanja, zloupotrebe vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija za dobijanje pristanka osobe

Kada je u pitanju definicija utvrđena u okviru ove konvencije važi ista konstatacija u pogledu njene usaglašenosti sa definicijama koje su sadržane u krivičnim zakonima iz BiH uz napomenu da ostaje otvoreno pitanje definiranja definicije „djeteta“ i uvođenja pojma „žrtve“.

Karakteristično je da ni u jednom krivičnom zakonu iz BiH, kao i ostalim zakonima iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, ne postoji termin „žrtve“ što, u velikom broju slučajeva, predstavlja problem za ostvarivanje i pristup određenih prava.

koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom, a u svrhu eksploatacije. Eksploatacija uključuje, i u najmanjoj mjeri, iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnoga iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili praksu sličnu ropstvu, pokornost ili uzimanje organa.

- (b) Saglasnost žrtve trgovine ljudima sa namjeravanom eksploatacijom izložena u tački a) ovoga člana bit će nevažna kada je upotrijebljeno bilo koje sredstvo izloženo u tački a).
- (c) Regrutacija, transport, transfer, skrivanja ili prihvat djeteta radi eksploatacije smatrat će se 'trgovinom ljudima' čak kada ne uključuje nijedno sredstvo koje je predviđeno tačkom a) ovoga člana.
- (d) 'Dijete' znači osobu ispod osamnaest godina starosti.
- (e) Termin 'žrtva' označava svaku fizičku osobu koja je primorana na trgovinu ljudima kao što je navedeno u ovom članu."

U bh. zakonima ne postoji pojam, odnosno definicija žrtve što je najčešće razlog zbog kojeg ni status žrtve trgovine nije prepoznatljiv. Odnosno, otežana je mogućnost da se bez određivanja statusa žrtve kao korisnice prava planiraju njene potrebe u okviru lokalnih budžeta.

U svrhu utvrđivanja i određivanja ko se smatra žrtvom trgovine ljudima može se koristiti definicija koja je utvrđena u okviru ove konvencije, odnosno važno je potvrditi osnovnu sumnju da je neka osoba prisiljavana na neku od aktivnosti koja je obilježje ovog krivičnog djela.

Bosna i Hercegovina je pored ova dva najvažnija međunarodna instrumenta ratificirala većinu UN-ovih dokumenata o zaštiti ljudskih prava, a najznačajniji dokumenti koji su važni za zaštitu žrtava trgovine ljudima su sljedeći:

- (1) Konvencija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala
- (2) Protokol za suzbijanje krijumčarenja ljudi i ilegalne migracije
- (3) Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (UDIHR)
- (4) Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR)
- (5) Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) (BiH pristupila sukcesijom 1992. godine)
- (6) Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) (BiH pristupila sukcesijom 1992. godine)
- (7) Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CAT - sukcesija 1992. godine).

Važno je spomenuti i posebne međunarodne dokumente koji se tiču posebne zaštite djece u vezi sa trgovinom ljudima. BiH je ratificirala i sljedeće dokumente koji su od izuzetne važnosti kada se radi o trgovini djecom, a to su:

- (1) UN Konvencija o pravima djeteta (1989. godina)
- (2) Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta, o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji (2000. godine) BiH je ratificirala 2002. godine.
- (3) Konvenciju br. 182 (1999) Međunarodne organizacije rada o zabrani i hitnoj akciji za eliminiranje najgorih oblika dječijeg rada.

Ratifikacijom ovih dokumenata država se, između ostalog, obavezala na pristup zasnovan na ljudskim pravima u vezi sa trgovinom djecom, a naročito na djelovanje u skladu sa najboljim interesima djeteta.

Polazeći od činjenice da je BiH ratificirala sve navedene međunarodne dokumente, onda je obavezna pridržavati ih se i na međunarodnom planu i o tome redovno izvještavati odgovarajuće međunarodne institucije. BiH je obavezna svoje zakonodavstvo urediti tako da ono bude

u skladu sa propisanim standardima. U skladu s tim, države nemaju samo obavezu da spriječe kršenje ljudskih prava pojedinaca, već imaju obavezu da preduzmu korake kako bi pojedinci mogli zaista uživati u pravima koja im se garantiraju.

1.2. DOMAĆI PRAVNI IZVORI

Ustav Bosne i Hercegovine, kao najviši pravni akt, obezbjeđuje najviši nivo zaštite međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda, tako da je u Ustav BiH inkorporirana Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (ECHR).

„Prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njenim protokolima se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.“⁶ U stavu 3. člana II Ustava se dalje nabrajaju sva garantirana prava i slobode.

U Aneksu I Ustava BiH navedeni su dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u BiH uključujući, između ostalog, i naprijed nabrojane međunarodne dokumente.

Ustavi Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, također, u sebi sadrže međunarodne instrumente za zaštitu ljudskih prava i sloboda, čime su im dali najveću pravnu snagu.

KRIVIČNI ZAKONI U BIH

Kada je pitanju proces harmoniziranja i zakonskog uređivanja, prije svega, djela trgovine ljudima i ostalih krivičnih djela u vezi sa trgovinom ljudima, sljedeća krivična djela su utvrđena prema zakonima u Bosni i Hercegovini. Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine⁷ izvršene su izmjene i dopune članova Krivičnog zakona koji se odnose na krivična djela trgovine ljudima, krivična djela u vezi sa trgovinom ljudima i krijumčarenja ljudima. Navedeni zakon je u potpunosti izmijenio ranije članove 186. i 189, tako da su sada odredbe Zakona koje propisuju krivična djela trgovine ljudima i krijumčarenja ljudima u potpunosti usaglašene sa odredbama Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala i njenih protokola o suzbijanju, sprečavanju i kažnjavanju trgovine ljudima i krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom.

KRIVIČNI ZAKONI BOSNE I HERCEGOVINE⁸

Krivični zakon Bosne i Hercegovine je u značajnoj mjeri reformiran i donosi novi, reformirani pravni okvir koji je u najvećoj mjeri usklađen sa međunarodnim standardima zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine je u Poglavlju XVII utvrdio krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom i sljedeća krivična djela koja se odnose na trgovinu ljudima:

- ▶ Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu (član 185);
- ▶ Trgovina ljudima (član 186);
- ▶ Međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187);
- ▶ Nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata (član 188);
- ▶ Krijumčarenje osoba (član 189).

6 Ustav Bosne i Hercegovine, član II Ljudska prava i osnovne slobode, stav 2.

7 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH, objavljen u «Službenom glasniku BiH» broj 61/04 od 29. decembra 2004. godine.

8 Krivični zakon BiH ("Službeni glasnik BiH" br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07).

ENTITETSKI KRIVIČNI ZAKONI I ZAKON BRČKO DISTRIKTA BIH

U entitetskim krivičnim zakonima i zakonu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine postoje po tri krivična djela koja su u vezi sa trgovinom ljudima:

- ▶ **Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije/Navođenje na prostituciju;**
- ▶ **Iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za pornografiju;**
- ▶ **Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije/Upoznavanje djeteta s pornografijom.**

Zaštita stranaca žrtava trgovine ljudima u BiH definirana je:

- (1) Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu („Službeni glasnik BiH“ broj 36/08). U ovom zakonu posebno treba naglasiti članove koji se odnose na zaštitu žrtve trgovine ljudima:
 - (a) član 54. Zakona koji regulira privremeni boravak iz humanitarnih razloga,
 - (b) član 56. Zakona koji regulira posebnu zaštitu i pomoć, i
 - (c) član 98. Zakona koji daje mogućnost osnivanja centara za smještaj žrtava trgovine.
- (2) Pravila i standardi postupanja u vezi sa prihvatom, oporavkom i povratkom stranaca žrtava trgovine ljudima u BiH definirani su Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima („Službeni glasnik BiH“ broj 33/04).
- (3) Dalje, kako je trgovina ljudima teško krivično djelo to je ova problematika regulirana i Krivičnim zakonom i Zakonom o krivičnom postupku.
- (4) Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BiH“ broj 21/03), te Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BiH“ broj 61/04)
 - (a) Zakon o programu zaštite svjedoka („Službeni glasnik BiH“ broj 29/04)
 - (b) Zakon o Agenciji za istrage i zaštitu (SIPA) („Službeni glasnik BiH“ broj 12/04).

Ovdje treba istaći da se Zakonom o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka štiti svjedok samo tokom postupka, ali i to samo na zahtjev žrtve, tj. svjedoka, a tužilac podnosi prijedlog sudu koji donosi rješenje kojim se to svojstvo utvrđuje. U januaru 2005. godine na snagu je stupio Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka. Ovim Zakonom pojačana je zaštita svjedoka tako da je predmetni Zakon poboljšao i unaprijedio odredbe u smislu da svjedok pod prijetnjom i ugroženi svjedok ima pravo na pravnu pomoć i podršku organa socijalnog staranja, da se mjere zaštite primjenjuju samo uz saglasnost svjedoka, uveden je najbolji interes za svjedoka, dodatne mjere kojima se obezbjeđuje zaštita (neotkrivanje) identiteta svjedoka i druge mjere.

Zakonom o programu zaštite svjedoka, za čije provođenje je nadležna SIPA, se obezbjeđuje zaštita svjedoka i nakon postupka tako da mu se obezbijedi promjena identiteta, izmještanje u treće zemlje itd., a tu zaštitu obezbjeđuje i pruža SIPA.

Dalje, treba napomenuti da se, u zavisnosti od konkretnog slučaja, mogu primjenjivati i drugi zakoni: Porodični zakon, Zakon o parničnom postupku, Zakon o vanparničnom postupku, Zakon o upravnom postupku, Zakon o obligacionim odnosima (naknada štete), Zakon o državljanstvu, matičnim knjigama itd.

Imajući u vidu navedeno, zaštitu žrtava trgovine ljudima možemo posmatrati kroz zaštitu u:

- krivično-pravnoj oblasti sa posebnim akcentom na zaštitu žrtava trgovine kao svjedoka i kao oštećenih u krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima;
- građansko-pravnoj oblasti sa posebnim akcentom na porodično-pravni status žrtve, pravo na zaključenje braka, starateljstvo, naknadu štete pred nadležnim sudovima, zapošljavanje, upis u matične knjige, ostvarivanje prava na državljanstvo (kada su u pitanju strane žrtve), itd.

Da bi se bolje razumio fenomen trgovine ljudima korisno je uporediti trgovinu ljudima sa krijumčarenjem migranata. Ujedinjene nacije su još 2000. godine potpisale Protokol za borbu protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom, kao dopunu Konvenciji Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala. Član 3. Protokola definira krijumčarenje na sljedeći način:

- (a) „Krijumčarenje migranata,“ znači pribavljanje, kako bi se ostvarila, direktno ili indirektno, finansijska ili druga materijalna korist, od nezakonitog ulaska neke osobe u stranu državu, čiji ona nije državljanin ili stalni stanovnik.
- (b) „Nezakonit ulazak“ znači prelazak granice bez poštivanja neophodnih uvjeta za zakonit ulazak u državu u koju se ulazi.

Trgovina ljudima i krijumčarenje predstavljaju profitabilan posao koji je dio organiziranog kriminala i koji je povezan sa organiziranim zločinačkim mrežama. Međutim, umnogome se razlikuju.

KAKO NAPRAVITI RAZLIKU IZMEĐU TRGOVINE LJUDIMA I KRIJUMČARENJA LJUDI?

Kod krijumčarenja ljudi je predmet prodaje usluga i pomoć za lakši i brži ilegalni prelazak preko granice.

U slučajevima trgovine ljudima riječ je o osobama koje se eksploatiraju (seksualno iskorištavanje, prisilni rad, vađenje organa i dr.). Njihovo kretanje se kontrolira, oduzimaju im se dokumenta, što sve predstavlja zločin protiv pojedinca.

Trgovina ljudima i ilegalne migracije su međusobno povezani jer se često dešava da osobe koje odaberu ilegalan ulazak u neku zemlju postaju, odnosno, završe kao žrtve trgovine ljudima.

Kako bi se i dalje unapređivao pravni okvir Bosne i Hercegovine potrebno je osigurati:

- *Pristupanje novim konvencijama – Haškim konvencijama koje se odnose na djecu;*
- *Nastaviti dalju harmonizaciju zakona u BiH, posebno u pogledu usklađivanja visine zapriječenih kazni;*
- *Unaprijediti i primjenjivati institut oduzimanja protivpravno stečene imovine;*
- *Uvesti u zakone kažnjavanja korisnika usluga posebno kada su u pitanju maloljetne žrtve;*
- *Usaglasiti zakonska rješenja za formiranje fonda.*

1.3. PREPOZNAVANJE FENOMENA TRGOVINE LJUDIMA

ŠTA OLAKŠAVA VRBOVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA?

Najčešće okolnosti zbog kojih neka osoba postaje laka žrtva trgovine ljudima su:

- Socijalna isključenost – siromaštvo;
- Nasilje u porodici;
- Stepenn obrazovanja;
- Zdravstveno stanje žrtve;
- Vaspitna zapuštenost i zanemarenost;
- Bolesti zavisnosti (psihoaktivne supstance i alkohol);
- Uvjeti rada;
- Narušeni porodični odnosi;
- drugi razlozi mogu neku osobu dovesti u povećan rizik od vrbovanja kao što su spol, rasa, dob.

KADA DJECA MOGU POSTATI ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA?

Djecu, kao posebno ranjivu kategoriju, mnogo lakše je vrbovati da postanu žrtve trgovine ljudima. Najčešće okolnosti u kojima se vrši regrutacija djece u svrhu trgovine ljudima mogu biti sljedeće:

- iz porodice su razvedenih roditelja;
- u pitanju je socijalno i ekonomski ugrožena porodica;
- porodica je iz ruralne sredine i oslanja se na finansijsku pomoć djece koja stasaju za rad;
- u pitanju su djeca bez roditeljskog staranja;
- djeca su zbog ratnih događanja ostala bez jednog ili oba roditelja;
- djeca su smještena u institucijama;
- dolaze iz porodice gdje su roditelji na radu u inostranstvu;
- dolaze iz porodice sa djecom ometenom u psihičkom i fizičkom razvoju;
- dolaze iz porodice gdje su roditelji ovisnici;
- dolaze iz porodice gdje su djeca ovisnici;
- dolaze iz porodice bez prijavljenog boravišta (prebivališta), npr. romske i raseljene porodice;
- djeca iz porodica koje toleriraju kasne izlaske i slične situacije nedovoljnog roditeljskog nadzora.⁹

Postoji više razloga za bavljenje trgovinom ljudima, ali je najvažniji stjecanje profita. Profit se stiče iskorištavanjem ljudi proizvodnjom pornografije, bavljenjem seks-turizmom i zabavom, organiziranjem prisilne prostitucije, eksploatacije prisilnim i ilegalnim radom, prosjačenjem, lažnim usvajanjima, trgovinom ljudskim organima, a uz to je mali rizik za otkrivanje i gonjenje počinitelaca ovog oblika organiziranog kriminala.

KOJI SU OBLICI TRGOVINE LJUDIMA?

Nekoliko je različitih oblika trgovine ljudima:

- trgovina ljudskim organima;
- trgovina odraslim ženama i muškarcima;
- iskorištavanje djece za dječiju pornografiju;
- trgovina tinejdžerkama i tinejdžerima u svrhu seksualnog iskorištavanja;
- trgovina djevojčicama i dječacima radi prostitucije, prosjačenja, drugih oblika prisilnog rada i vršenja krivičnih djela, uključujući i terorizam.

KAKO IDENTIFICIRATI ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA?

S ciljem da se pruži adekvatna pomoć i zaštita žrtvama trgovine ljudima, najbitnije je izvršiti blagovremenu identifikaciju žrtava.

Postupak identifikacije za žrtve trgovine strane državljanke reguliran je **Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima**.¹⁰ Ovim Pravilnikom u okviru člana 8. stav 2. definiran je postupak identifikacije stranaca žrtava trgovine ljudima. U okviru sljedeće tabele prezentiramo pokazatelje na osnovu kojih se provodi postupak identifikacije stranaca žrtava trgovine ljudima:

9 Priručnik za službenike zaposlene u tužilaštvu, policiji, socijalnim i zdravstvenim institucijama – zaštita djece od trgovine ljudima, Ured državnog koordinатора za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne imigracije u BiH, Save the Children Norway Regionalni ured za JI Evropu, Sarajevo, 2007.

10 Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, „Službeni glasnik BiH“ broj 33/04, član 8. stav 2.

POKAZATELJI DEFINIRANI PRAVILNIKOM O ZAŠTITI STRANACA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA	OBJAŠNENJA
SAMOIDENTIFIKACIJA	Situacija u kojoj žrtva trgovine sama sebe identifikuje kao žrtvu trgovine ljudima.
MJESTO I UVJETI GDJE JE STRANAC, POTENCIJALNA ŽRTVA TRGOVINE, PRONAĐENA	Kada se prema mjestu i uvjetima gdje je žrtva pronađena može osnovano zaključiti da se na tom mjestu odvija neka aktivnost u vezi sa trgovinom ljudima, kao što su otvorena ponuda seksualnih usluga i dr.
OGRANIČENJE SLOBODE	Kada se utvrdi da osoba nije imala pristup svojim identifikacijskim dokumentima i imala je ograničenu slobodu kretanja.
PSIHOFIZIČKO STANJE	Kada se na osnovu izgleda i ponašanja žrtve može zaključiti da se ona nalazi u teškom psihičkom ili fizičkom stanju.
DOB OSOBE, POSEBNO AKO SE RADI O OSOBI U DOBI DO 18 GODINA	Ako se prema izgledu i drugim psihičkim i fizičkim osobinama može zaključiti da se radi o djetetu.
STATUS, KRETANJE I BORAVAK OSOBE U BOSNI I HERCEGOVINI	Provjera ima li osoba uredno reguliran boravak u BiH i je li legalno ušla u BiH.
POSJEDOVANJE PUTNE ISPRAVE	Posjeduje li žrtva validne putne isprave ili joj ih je oduzela druga osoba.
POSJEDOVANJE FINANSIJSKIH SREDSTAVA	Ima li žrtva pristup ličnim sredstvima ili gotovini od koje se može izdržavati tokom boravka u BiH.
DRUGE OKOLNOSTI KOJE SU OD ZNAČAJA ZA PRAVILNU IDENTIFIKACIJU	Provjerom informacije koja ukazuje na to da je neka osoba primorana na trgovinu ljudima.

Svakako, najbrži i najlakši način identifikacije žrtve jeste pomoću samoidentifikacije. Međutim, ako imamo ovu situaciju treba biti vrlo oprezan jer se može desiti i zloupotreba samoidentifikacije s ciljem da se izbjegne krivično ili prekršajno gonjenje. Iz tog razloga, najbolje je koristiti se većim brojem indikatora koji će pomoći da se bez sumnje utvrdi radi li se o žrtvi trgovine ljudima.

ŠTA UČINITI U SITUACIJI U KOJOJ SE ŽRTVA NE ŽELI IDENTIFICIRATI KAO ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA?

Moguća je, međutim, i situacija kad postoji dovoljno indikatora da se radi o žrtvi trgovine ljudima, ali osoba to osporava iz više razloga, kao što su strah, prijetnja, ucjena i sl. U takvim slučajevima nadležni organi trebaju osobu tretirati kao žrtvu trgovine ljudima i dati joj određeni period, tzv. period refleksije – razmišljanja (u Bosni i Hercegovini period refleksije iznosi 15 dana) u kojem će žrtva dobiti sve potrebne informacije i pravnu pomoć s ciljem da se upozna sa pravima i obavezama koja joj, u skladu sa zakonima, pripadaju kao i informacije s ciljem da se pojasni njen status kao žrtve trgovine ljudima.

ZABRANJENO JE POKRETANJE POSTUPAKA I SUDSKOG PROCESUIRANJA PROTIV ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA

Praksa u BiH ukazuje da su strane državljanke, koje nisu ušle i boravile u BiH na zakonit način, u najvećem broju registrirane kao žrtve trgovine. Boravak određenog broja žrtava trgovine je bio ilegalan, a mnogi su nastojali legalizirati svoj boravak nabavkom falsificiranih putnih dokumenata, viza ili odobrenja boravka. Ova činjenica je bila dovoljna osnova da nadležni organi pokrenu prekršajni ili krivični postupak protiv ovih osoba, i to je najčešće rezultiralo njihovim kažnjavanjem ili protjerivanjem sa teritorije na kojoj su uhvaćene da ilegalno borave.

Na osnovu ovih iskustava iz prakse, a zahvaljujući djelovanju određenog broja međunarodnih i domaćih organizacija, nastojalo se promijeniti praksu s ciljem da se osigura primjena međunarodnih standarda kojima se zabranjuje bilo koji oblik sudskog procesuiranja žrtve trgovine za djelo koje je počinjeno u vezi sa trgovinom ljudima.¹¹

Donošenjem *Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu* uspostavljen je pravni mehanizam kojim se zabranjuje bilo koji oblik procesuiranja žrtve trgovine za djelo koje je počinjeno u vezi sa trgovinom ljudima a koje je učinila pod prisilom i prijetnjom, i kojim je onemogućeno mentalno protjerivanje žrtve trgovine ukoliko ona nema legalnu dozvolu za boravak i rad.

Članom 4. Zaštita žrtava trgovine iz Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima („Službeni glasnik BiH“ broj 33/04) predviđeno je da „tijela u postupanju neće pokretati postupke protiv žrtava trgovine zbog nezakonitog ulaska ili boravka u zemlji ili falsifikovanih isprava ako su ove radnje izvršene i u direktnoj su vezi s trgovinom ljudima“.

KOJI POKAZATELJI SU VAŽNI ZA PREPOZNAVANJE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA DRŽAVLJANA BIH?

Elementi za prepoznavanje domaćih žrtava trgovine ljudima slični su prethodno navedenim, ali je važno naglasiti da postoje i određene razlike na koje treba obratiti pažnju. Prema dosadašnjim pokazateljima, od faktora koji uzrokuju i pospješuju prisustvo trgovine ljudima, u Bosni i Hercegovini su prisutni: nasilje u porodici; neravnopravan položaj spolova i nasilje zasnovano na spolu; nasilje nad djecom; siromaštvo; veoma loš ekonomski i socijalni položaj manjinskih naroda, posebno Roma, još uvijek veliki broj interno raseljenih osoba i izbjeglica, koncentracija stanovništva u većim urbanim sredinama, nedovoljan nadzor u odgoju i vaspitanju djece, odnosno planiranju slobodnog vremena djece, nekontroliran pristup djece internet tehnologijama i dr.

KOJI POKAZATELJI SU VAŽNI ZA PREPOZNAVANJE DJETETA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA?

Potrebno je obratiti pažnju na osnovne vanjske pokazatelje koji nam pomažu da utvrdimo uzrast žrtve, iako oni mogu da nas zavaraju. Važno je da žrtvu tretiramo kao maloljetnu ako imamo i najmanji znak sumnje u pogledu njenog uzrasta. Za stvarno određivanje njene dobi je najsigurnije zatražiti mišljenje zdravstvenog radnika.

Pored vanjskih znakova potrebno je imati na umu da „djeca žrtve trgovine najčešće potiču iz razorenih porodica u kojima odrastaju bez odgovarajućeg roditeljskog staranja. Često su takva djeca žrtve seksualnog nasilja u porodici, zatim u zajednici, a trgovina radi seksualne eksploatacije ili prisilnog rada često je treći korak u ciklusu nasilja kojem su djeca izložena od rane dobi.“¹²

U razgovoru sa žrtvom ili djetetom žrtvom, profesionalci moraju nastojati da uoče određene detalje i situacije u vezi sa trgovinom ljudima. To se posebno odnosi na otmicu, prevaru, vrbo-

11 Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, str. 61.

12 Standardizirani postupci različitih profesija u zaštiti i postupanju sa djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u BiH – zaštita djece u mjestima njihovog boravišta ili prebivališta, Ured državnog koordinatora za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne migracije, Sarajevo, 2008.

vanje i namamljivanje, prevoz i transfer žrtve, upotrebu sile i prinudu na seksualne ili neke druge usluge, zlostrebu ovlaštenja i položaja nad bespomoćnom osobom ili davanje i primanje mita s ciljem da se dobije saglasnost lica koje ima kontrolu nad djetetom.

1.3. OSNOVNI OBLICI ZAŠTITE ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA

Žrtvama trgovine ljudima potrebno je osigurati osnovne potrebe kao što su lična sigurnost, zdravstvena briga, a ako je žrtva fizički iscrpljena uspostaviti dnevnu rutinu, stabilizaciju fizioloških funkcija sna i hranjenja, težiti da se uspostavi odnos sigurnosti i povjerenja, osigura psihosocijalna podrška i ekonomsko osnaživanje, i dr.

Osiguravanje osnovnih potreba žrtvama trgovine ljudima obavezno treba biti planirano i podrazumijeva pripremu individualnog plana pomoći za svaku žrtvu. Ovaj plan priprema se na osnovu procjene potreba za žrtvu i u saradnji sa samom žrtvom.

Žrtvama trgovine ljudima osigurava se pomoć u nekoliko oblika, kako slijedi:

(1) SIGURNO OKRUŽENJE ZA ŽRTVE OSIGURAVAJU:

- ▶ sigurnosne službe,
- ▶ službe socijalne zaštite,
- ▶ zdravstvene službe,
- ▶ pravna pomoć,
- ▶ NVO,

NA NAČIN DA:

- (a) u fazi identificiranja žrtve vrše odgovarajuću procjenu lične sigurnosti žrtve;
- (b) u fazi kada je žrtva već smještena u sklonište kontinuirano se vrše procjena i nadzor njene lične sigurnosti.

PROCJENA SIGURNOSTI U FAZI IDENTIFICIRANJA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA:

NADLEŽNA TUŽILAŠTAVA I POLICIJA, pored toga što učestvuju u identifikaciji, dužni su da obezbijede fizičku sigurnost žrtve, dužni su da je izmjeste iz okruženja u kojem je eksploatirana i, u saradnji sa odgovarajućom službom centra za socijalni rad i relevantnom nevladinom organizacijom, dužni su da je smjeste u sigurno okruženje.

CENTRI ZA SOCIJALNI RAD, u saradnji sa službama zdravstvene zaštite, vrše procjenu osjećaja ugroženosti kod žrtve, procjenu osjećaja fizičke i psihičke iscrpljenosti, intenzitet akutne, prolongirane ili hronične stresne reakcije, konfuznost mišljenja i nesposobnost donošenja odluka. Na osnovu općeg medicinskog pregleda dužni su da ustanove prisustvo lakših ili težih tjelesnih povreda, te akutnih i hroničnih organskih oboljenja.

PRAVNI SAVJETNIK, koji je dodijeljen žrtvi, usmeno će savjetovati i upoznati žrtvu sa njenim pravima, te prisustvovati davanju izjava pred bilo kojim nadležnim organima koji odlučuju o njenim pravima i obavezama.

NEVLADINE ORGANIZACIJE, koje pružaju bilo koji oblik podrške žrtvi trgovine ljudima, osiguravaju siguran smještaj i osnovne egzistencijalne potrebe žrtvi trgovine ljudima (hrana, odjeća, obuća...), a posebno vode računa da menadžeri u skloništima uspostave odgovarajuću saradnju sa sigurnosnim službama s ciljem da osiguraju fizičku sigurnost žrtve. Nevladine organizacije dužne su da, u slučaju kada zbrinjavaju dijete žrtvu trgovine ljudima, sve odluke o djetetu žrtvi donose uz saglasnost centara za socijalni rad (preko privremenog staratelja). Kada su u pitanju punoljetne žrtve, samo uz njihovu saglasnost se može kontaktirati sa centrima za socijalni rad i ostalim nadležnim institucijama (izuzimajući tužilaštvo i policiju).

PROCJENA SIGURNOSTI U FAZI KADA JE ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA SMJEŠTENA U SKLONIŠTE:

U fazi kada je žrtva smještena u sklonište kontinuirano se vrši procjena i nadzor njene sigurnosti.

- (a) Ako je donesena odluka da žrtva duže vrijeme ostane u skloništu, menadžment skloništa, centar za socijalni rad i nadležna organizacija koja pruža pravnu pomoć, kao i sama žrtva, mogu zatražiti dodatne mjere sigurnosti, odnosno signalizirati povećan ili umanjen stepen sigurnosti.
- (b) Ako je donesena odluka da nema potrebe za smještajem u sklonište, nadzor okruženja žrtve vrši centar za socijalni rad u saradnji sa službama sigurnosti, a sama žrtva i njeni pravni zastupnici mogu signalizirati povećan stepen ugrožavanja njene sigurnosti.

(2) OBEZBJEĐENJE SMJEŠTAJA ZA ŽRTVU TRGOVINE LJUDIMA

Zaštitno zbrinjavanje i smještaj organizira se kada su u pitanju stranci koji su žrtve trgovine ljudima, u skloništa koja imaju potpisane protokole o saradnji sa Ministarstvom sigurnosti BiH.

Domaće žrtve trgovine ljudima smještaju se u iste kapacitete sve dok se ne potpiše protokol o saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH. Domaće žrtve mogu biti smještene i na osnovu uspostavljene saradnje NVO sa nadležnim institucijama na lokalnom nivou i u druge vrste smještaja, naročito djeca koja mogu biti smještena u hraniteljske porodice i ustanove.

U fazi identifikacije službe sigurnosti u saradnji sa centrom za socijalni rad, menadžmentom skloništa i pravnom pomoći, procjenjuje se koju vrstu smještaja je potrebno osigurati žrtvi:

- (a) sklonište visokog rizika,
- (b) sklonište srednjeg rizika,
- (c) sklonište niskog rizika,
- (d) drugu vrstu smještaja.

Istovremeno sa ovom fazom vrši se i procjena potreba žrtve s ciljem da se, na osnovu pokazatelja utvrđenih u toku postupka identifikacije, osigura odgovarajuća podrška žrtvi.

(3) REHABILITACIJA/RESOCIJALIZACIJA/REINTEGRACIJA ŽRTVE

Tokom smještaja žrtve, sve nadležne institucije i organizacije dužne su da zajednički pripreme plan njenoga zbrinjavanja za duži vremenski period:

- (a) kod stranaca žrtava trgovine plan uključuje i repatrijaciju;
- (b) kod domaćih žrtava trgovine ovaj plan obavezno uključuje program rehabilitacije, resocijalizacije i reintegracije.

Definiranje programa za rehabilitaciju/resocijalizaciju/reintegraciju i trajno rješavanje njenog statusa sadrži:

- (a) program za zdravstveno osiguravanje koji uključuje sve segmente zdravstvene zaštite;
- (b) doškolovanje, prekvalifikaciju i profesionalno osposobljavanje;
- (c) pomoć i posredovanje pri zapošljavanju;
- (d) zaštitno stanovanje i zbrinjavanje u skladu sa uzrastom žrtve;
- (e) kontinuirani nadzor za određeni vremenski period koji uključuje i psihosocijalnu pomoć i podršku;
- (f) pomoć pri ostvarivanju prava na obeštećenje;
- (g) u zavisnosti od konkretnog slučaja, sve druge vrste pomoći i podrške.

1.4. PROFESIONALNI STANDARDI U ASISTENCIJI ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA

Osnovni profesionalni standardi su mehanizam za osiguravanje sigurnosti žrtava, fizičkog i psihičkog zdravlja, ekonomskog osnaživanja, školovanja, porodične i društvene integracije kao i drugih potreba, što nas upućuje na razvijanje multidisciplinarnog i interresornog pristupa u radu profesionalaca, te uvezivanje i koordinaciju svih aktera koji se bave rješavanjem problema trgovine ljudima.

Obavezujući standardi u asistenciji žrtvama trgovine ljudima jasno su definirani **Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima** („Službeni glasnik BiH“ broj 33/04) i **Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine** („Službeni glasnik BiH“ broj 66/07) i oni predviđaju sljedeće:

- Zaštitu privatnosti i identiteta žrtve trgovine u smislu da je u svim postupcima obavezna primjena pravila povjerljivosti. Ministarstvo sigurnosti je u obavezi, s ciljem da zaštiti identitet žrtava trgovine, „uspostaviti evidencije personalnih podataka žrtava trgovine, usaglašene sa zakonima i drugim propisima o zaštiti ličnih podataka, te omogućiti pristup podacima osobama ovlaštenim za korištenje tih podataka.¹³ **„Zaštita privatnosti“** je profesionalni standard kojim se osiguravaju povjerenje i privatnost klijenta, osigurava se povjerljivost postupka i, prema potrebi, privremena ili trajna zaštita identiteta žrtve ili svjedoka žrtve.“¹⁴
- Zaštitu žrtava trgovine ljudima u smislu da “organi u postupanju neće pokretati postupke protiv žrtava trgovine zbog nezakonitog ulaska ili boravka u zemlji ili odavanja prostituciji, te posjedovanja ili korištenja falsifikovanih isprava, ako su ove radnje izvršene u direktnoj vezi sa trgovinom ljudima.”¹⁵
- Zabrana diskriminacije predviđena je članom 5. Pravilnika i on glasi: “Prema žrtvama trgovine ne smije se ispoljavati diskriminacija po bilo kojim osnovama, uključujući spol, rasu, boju kože, jezik, vjeroispovijest, politička i druga stajališta, nacionalno i socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovinski status, dob, psihičku ili fizičku invalidnost, status koji se stiče rođenjem ili neki drugi status. **Nediskriminacija i poštivanje ljudskih prava** je osnovni standard zaštite koji osiguravaju sve nadležne institucije u Bosni i Hercegovini i ovlaštene organizacije na jednak način za sve žrtve i svjedoke žrtve.”¹⁶
- Žrtve trgovine ljudima strani državljanini imaju pravo na privremeni boravak iz humanitarnih razloga koji im se može dati na period od tri mjeseca te, ukoliko za to postoje zakonom propisani razlozi, može se i produžiti.
- **Zaštita najboljeg interesa djeteta** je obavezujući standard za nadležne institucije u Bosni i Hercegovini i ovlaštene organizacije koji ima za cilj da, u slučaju povrede djetetovog prava, osigura da dijete bude automatski stavljeno pod zaštitu, te da mu se pruže odgovarajuća pomoć, reintegracija i rehabilitacija, odnosno, konačan oporavak i trajno zbrinjavanje djeteta žrtve ili svjedoka žrtve.¹⁷ U smislu Pravilnika, sva djeca imaju pravo na poseban tretman, a svi postupci u kojima se odlučuje o pravima i interesu djece smatraju se hitnim.
- **Multidisciplinarni pristup** - nadležne institucije u Bosni i Hercegovini i ovlaštene organizacije obavezne su da, u skladu sa Pravilima, u toku provođenja postupaka međusobno sarađuju u svim fazama postupka, razmjenjujući raspoložive informacije kako bi kroz upoređivanja i sintezu saznanja sagledali činjenice o predmetu i njihovu međuzavisnost, te zajednički pronašli najbolje rješenje za predmetni slučaj trgovine ljudima.¹⁸

Na osnovu navedenih standarda sve institucije i organizacije uključene u aktivnosti na suzbijanju trgovine ljudima dužne su osigurati djelotvorno i održivo profesionalno angažiranje u direktnoj asistenciji žrtvama trgovine ljudima.

13 Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima („Službeni glasnik BiH“ broj 33/04) član 3. stav 2.

14 Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 66/07) član 3. stav 2.

15 Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima („Službeni glasnik BiH“ broj 33/04) član 4.

16 Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 66/07) član 3. stav 1.

17 Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 66/07) član 3. stav 3.

18 Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 66/07) član 3. stav 4.

2. POGLAVLJE

PRVI KONTAKT SA ŽRTVOM

PRVI KONTAKT SA ŽRTVOM

POLICIJA I TUŽILAŠTVO najčešće mogu uspostaviti prvi kontakt sa žrtvom trgovine ljudima u toku provođenja istrage u vezi s krivičnim djelima trgovine ljudima ili krivičnim djelima u vezi s trgovinom ljudima. Česte su situacije da se uspostavi prvi kontakt s žrtvom trgovine ljudima prilikom provođenja istrage i nekih drugih krivičnih djela. Međutim, pored saznanja do kojih neposredno dođu policija ili tužilaštvo, postoji mogućnost da se saznanja dobiju i na druge načine, koji su propisani zakonima o krivičnim postupcima a daju pravo ili određuju dužnost da se prijavi krivično djelo. Službene i odgovorne osobe u svim organima vlasti u Bosni i Hercegovini, javnim preduzećima i ustanovama, dužne su da prijave krivična djela o kojima su obaviještene ili za koja saznaju na koji drugi način. Zdravstveni radnici, nastavnici, odgajatelji, roditelji, staratelji, usvojitelji i druge osobe koje su ovlaštene ili dužne da pružaju zaštitu i pomoć maloljetnim osobama te vrše nadzor nad odgajanjem maloljetnika, a koje saznaju ili ocijene da postoji sumnja da je maloljetna osoba žrtva seksualnog, fizičkog ili nekog drugog zlostavljanja, dužne su o toj sumnji odmah obavijestiti ovlaštenu službenu osobu ili tužioca. Građanin ima pravo i obavezu prijaviti izvršenje krivičnog djela.¹⁹

2.1. OTKRIVANJE

NA KOJI NAČIN POLICIJA OTKRIVA SLUČAJEVE TRGOVINE LJUDIMA?

U opisanoj situaciji nadležni službenici policije i tužilaštva preduzimaju sljedeće aktivnosti:

Istraga krivičnih djela trgovine ljudima

- Uspješnost policijskih službi i tužilaštava u borbi protiv trgovine ljudima ovisi o njihovoj sposobnosti da efikasno provode istragu za ovakva krivična djela.
- Efikasna istraga osigurat će dovoljno čvrstih dokaza koji će omogućiti da se podigne optužnica i donese osuđujuća presuda protiv trgovaca ljudima.

Pristup istrazi u borbi protiv trgovine ljudima uglavnom se dijeli na reaktivni pristup zasnovan na žrtvi kao vodilji istrage i proaktivni pristup zasnovan na prikupljanju obavještajnih podataka.

19 Čl. 213. i 214. Zakona o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine.

NA KOJI NAČIN OSTALE INSTITUCIJE I ORGANIZACIJE SUDJELUJU U OTKRIVANJU ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA?

Ostale organizacije i institucije mogu, u okviru svojih redovnih djelatnosti, doći u situaciju da ostvare kontakt sa potencijalnom žrtvom trgovine ljudima, odnosno profesionalci su dužni da prilikom takvog kontakta imaju osnovanu sumnju da je u pitanju žrtva trgovine ljudima, te da o tome obavijeste policiju i/ili tužilaštvo. Pri tom profesionalci ne trebaju provoditi nikakve istražne radnje. Dovoljno je da svoju sumnju predoče gore navedenim organima.

2.2. KRITERIJI ZA PROCJENU SLUČAJA

KAKO PROCIJENITI DA LI JE ILI NIJE U PITANJU ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA?

Pokazatelji sa kojima se profesionalci najčešće susreću i koji su mjerodavni prilikom procjene da li se radi o žrtvi trgovine ljudima mogu biti samoidentifikacija, mjesto i uvjeti gdje je potencijalna žrtva trgovine pronađena, situacija ograničenje slobode, dob osobe, a kada su u pitanju stranci način i svrha ulaska u Bosnu i Hercegovinu, status, kretanje i boravak osobe, posjedovanje putne isprave i drugi pokazatelji u okruženju u kojem je žrtva pronađena.

Kada policija i tužilaštvo utvrde nesporno mjesto i okolnosti na osnovu kojih se može zaključiti da je u pitanju žrtva trgovine ljudima, tada nije potrebno provoditi dodatne razgovore, odnosno intervjue, s ciljem identifikacije osobe kao žrtve. U takvim situacijama se radi samo forenzički intervju (priprema se intervju žrtve sa profesionalcem kojeg je ovlastilo tužilaštvo i koji ujedno ima snagu sudskog dokaza u krivičnom postupku protiv osobe koja je eksploatirala žrtvu). To je situacija kada žrtva u potpunosti prihvata saradnju sa nadležnim organima.

Postoje situacije kada nije sigurno da se radi o žrtvi trgovine ljudima, odnosno ni sama žrtva ne saraduje dovoljno sa istražnim organima. Postoje i situacije kada se do navedenih podataka može doći kroz razgovor sa potencijalnom žrtvom trgovine, pri čemu se njoj ostavlja mogućnost da iznese ono što ona u tom trenutku želi da podijeli sa osobom koja obavlja intervju. Osoba koja obavlja intervju sa žrtvom može biti predstavnik službe za poslove sa strancima, radnik centra za socijalni rad, zdravstveni radnik ili neki drugi javni službenik, kao i profesionalac iz NVO koja pruža pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima.

KAKO OBAVITI INICIJALNI INTERVJU?

Postoji deset načelnih smjernica za obavljanje razgovora sa žrtvama trgovine ljudima na etičan i siguran način, a kojih bi se trebali pridržavati svi profesionalci uključeni u slučaj trgovine ljudima:

- (1) Dobiti svjestan pristanak o učešću žrtve u cjelokupnom postupku, te se uvjeriti da žrtva razumije sadržaj i svrhu pitanja, svrhu korištenja informacija, pravo da ne odgovori na pitanje i da završi razgovor u svakom trenutku.
- (2) Saslušati i uvažiti procjenu žrtve u odnosu na situaciju u kojoj se nalazi, riziku i bezbjednosti.
- (3) Izbjeći ponovnu traumatizaciju i sekundarnu viktimizaciju žrtve tako što će se izbjegavati pitanja koja provociraju odgovore sa emotivnim nabojem.
- (4) Biti spreman za hitnu intervenciju i hitno reagirati ukoliko se žrtva nalazi u direktnoj opasnosti.
- (5) Prikupljene podatke iskoristiti na odgovarajući način, tako da od njih svaka pojedinačna žrtva ima korist.
- (6) Nemojte povrijediti žrtvu. Sa žrtvom je potrebno postupati tako da se uvijek ima na umu potencijalna mogućnost da joj se nanese šteta. Razgovor ne treba obavljati ukoliko će to žrtvu, u kratkoročnom ili dugoročnom periodu, dovesti u težu situaciju.

- (7) Prikupiti sve raspoložive informacije i na osnovu toga prije obavljanja razgovora izvršiti procjenu rizika u svakom pojedinačnom slučaju.
- (8) Tokom razgovora upoznati žrtvu sa odgovarajućim službama pravne, socijalne i zdravstvene zaštite, pružanja skrovišta, te ne davati obećanja koja se ne mogu ispuniti.
- (9) Prikladno odabrati i pripremiti za rad prevodioca (ukoliko se radi o strancu) i ostale saradnike.
- (10) Osigurati žrtvi anonimnost i povjerljivost, od trenutka prvog kontakta do trenutka kada detalji o slučaju budu objavljeni.

KAKO POSTUPATI U SLUČAJU KADA PROCIJENIMO DA JE U PITANJU DIJETE ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA?

Ako smo na osnovu svih ranije spomenutih kriterija ustanovili da se radi o djetetu žrtvi trgovine ljudima primijenit će se posebni standardi za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima. Osigurat će se dodjela staratelja ili prisustvo roditelja i centra za socijalni rad. Zbrinjavanje djeteta mora biti osigurano bez obzira na djetetovu saglasnost. Centar za socijalni rad može čak, i kada o tome ne postoji izričita saglasnost roditelja i staratelja, odlučiti koji je najbolji interes djeteta. U svakom slučaju djetetu se mora osigurati djelotvorna i odgovarajuća zaštita.

Ukoliko postoji sumnja u dob žrtve trgovine ljudima sa žrtvom će se postupati kao sa djetetom dok se konačno ne utvrdi njena dob.

- Pristanak žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju je nevažna ako je upotrijebljena prijetnja, sila ili drugi oblik prinude, otmica, prevara, obmanjivanje, zloupotreba vlasti ili stanja ugroženosti, davanja ili primanja novca ili beneficija dobijanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad nekom drugom osobom.
- Regrutacija, transport, transfer, skrivanje ili prihvatanje djeteta radi eksploatacije smatrat će se „trgovinom ljudima“ čak kada ne uključuje nijedno od prethodno navedenih sredstava.
- Pristanak djeteta žrtve trgovine ljudima na namjeravanu eksploataciju je nevažan.
- „Dijete“ znači osobu ispod 18 godina starosti.

Palermo protokol, član 3.

KAKO MOŽE POSTUPITI OVLAŠTENI PROFESIONALAC U SIGURNOJ KUĆI?

Pomoć i zaštita žrtvama trgovine ljudima počinje od prvog kontakta sa terapeutkinjom i/ili osobama koje rade u sigurnoj kući/skloništu. To se odvija uspostavljanjem povjerenja, usklađivanjem verbalne i neverbalne komunikacije, kao i uvažavanjem potreba žrtava trgovine. Izgrađene komunikacijske vještine profesionalaca olakšavaju uspostavljanje odnosa između profesionalca i žrtve, jer profesionalac zna da se komunikacija odvija na više nivoa - od sadržaja, osjećanja, različitih vrijednosti do značenja onoga o čemu žrtva priča.

Tako se kreira prijatna atmosfera koja pomaže žrtvi da otvorenije komunicira, kao i da njena adaptacija u sigurnoj kući bude lakša i uspješnija.

Žrtva od prijema u sigurnu kuću treba da ima osjećaj da joj se vjeruje i da je poštovana kao ljudsko biće. To se postiže i postavljanjem pitanja koja mogu pomoći profesionalcima da saznaju koja su očekivanja žrtve, kao i koje su njene potrebe. Profesionalci trebaju saslušati žrtvu, pomoći joj da iskaže svoja očekivanja i potrebe. Nakon što saznaju očekivanja i potrebe, profesionalci trebaju suočiti žrtvu sa realnim očekivanjima, koja mogu biti ostvarena u međusobnoj saradnji.

Nakon toga upoznaju žrtvu s tim koje joj usluge stoje na raspolaganju i pomažu da razvije individualni plan koji bi trebala realizirati tokom boravka u sigurnoj kući. Razvijanje individualnog plana zavisi od toga je li žrtva odrasla osoba ili dijete, strana žrtva trgovine ili državljanica BiH.

KAKO MOŽE POSTUPITI OVLAŠTENI PROFESIONALAC IZ SLUŽBE ZA SOCIJALNU ZAŠTITU?

Slična situacija se dešava kada socijalni radnik obavlja razgovor sa potencijalnom žrtvom trgovine ljudima. Socijalni radnik također mora uspostaviti odnos uzajamnog povjerenja sa žrtvom trgovine ljudima.

Posebno je potrebno voditi računa o uzrastu žrtve tako da joj se postavljaju pitanja koja žrtva može razumjeti, odnosno, treba voditi razgovor tako da žrtva sama ispriča dešavanja i događaje u vezi sa okolnostima u kojima je pronađena. Socijalni radnici ne smiju insistirati da žrtva ispriča neposredna dešavanja vezana za njenu viktimizaciju, razgovor je općeg socijalnog karaktera, uz obrazloženje da žrtva treba obaviti razgovor sa dječijim psihologom ili dječijim psihijatrom koji u pravilu trebaju biti istog spola.

Kada se socijalni radnik nalazi u situaciji da žrtva ne sarađuje uzimaju se opći podaci, socijalna anamneza i nastavlja proces praćenja potencijalne žrtve, njene porodice i okruženja.

2.3. PRELIMINARNA PROCJENA SLUČAJA

Preliminarna procjena slučaja u vezi je sa procjenom koju su obavezne uraditi nadležne socijalne službe ukoliko su prve došle u kontakt sa žrtvom trgovine, odnosno policija i tužilaštvo ako su otkrili potencijalnu žrtvu trgovine ljudima, te ovlašteni službenici NVO koji su žrtvu trgovine primili na smještaj, obavili s njom preliminarni intervju ili joj pružili pravnu pomoć i savjetovanje.

U većini slučaja ova situacija je vezana za odvojene aktivnosti nabrojanih institucija i organizacija.

Nakon što nabrojane institucije prikupe prve informacije o potencijalnoj žrtvi, dobra praksa je da sve informacije razmjenjene sa ostalim ovdje navedenim institucijama i da odmah, zajedno, izvrše preliminarnu procjenu slučaja. Ova aktivnost može biti obavljena organiziranjem zajedničkog sastanka ili nekim drugim vidom komunikacije.

Ove procjene obavezno moraju da sadrže:

- procjenu u vezi sa osiguranjem hitne zdravstvene usluge (uz obaveznu psihološku procjenu stanja žrtve),
- procjenu rizika vezanih za sigurnost žrtve,
- utvrđivanje dobi žrtve,
- utvrđivanje potrebe za smještanjem,
- osiguranje pravne pomoći,
- procjenu da li će žrtva sarađivati sa nadležnim institucijama i organizacijama uključenim u asistenciju.

KADA ĆE USLIJEDITI SMJEŠTANJE ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA U SIGURNU KUĆU/SKLONIŠTE?

Boravak u sigurnoj kući može uslijediti ukoliko je ispoštovano pravilo dobrovoljnosti smještaja za odrasle osobe. To znači da, ukoliko punoljetna osoba ne želi biti smještena u sigurnu kuću, to se neće ni učiniti bez njene saglasnosti.

Kada se radi o djetetu, nadležni centar za socijalni rad treba odrediti privremenog staratelja za dijete.

Ukoliko postoji mogućnost, a ne postoji opasnost po bezbjednost djeteta, obezbijedit će se smještaj u hraniteljsku porodicu ili ustanovu socijalne zaštite. Ako takva mogućnost ne postoji, dijete se može smjestiti u sigurnu kuću.

Tokom prijema žrtva se upoznaje sa raspoloživim resursima koji joj se nude unutar postojećih servisa sigurne kuće, ali i u saradnji sa državnim institucijama, međunarodnim i nevladinim organizacijama.

Pored postojećeg Zakona i Pravilnika primjenjuju se i „Vlašičke procedure“ koje olakšavaju međusobnu saradnju svih aktera koji se bave pitanjem trgovine ljudima. Žrtva se prije dolaska u sigurnu kuću upoznaje sa pravilima i obavezama koji su utvrđeni Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu, kao i sa mogućnošću korištenja neovisne pravne pomoći. Koje informacije će se dati žrtvi, zavisit će od toga radi li se o stranoj žrtvi trgovine ljudima, državljanki BiH ili djetetu, ali informacije moraju biti tačne, precizne i rečene jednostavnim jezikom kako bi ih žrtve mogle razumjeti.

KOJE JE INFORMACIJE U OKVIRU PRAVNE POMOĆI POTREBNO OSIGURATI ŽRTVI TRGOVINE LJUDIMA?

Žrtva trgovine ljudima se odmah, pri prvom susretu, upoznaje sa pravom na pravnu pomoć i pravnog savjetnika koji, u skladu sa Zakonom i Pravilnikom, može biti istog spola kao i žrtva, ukoliko se sama žrtva ne izjasni da joj ne smeta ako to bude osoba suprotnog spola. Žrtva se upoznaje sa pravima i obavezama koje ima u skladu sa Zakonom i Pravilnikom, kao i Pravilima o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine.

Žrtvama stranim državljanima prezentiraju se informacije o vrsti i obliku zaštite koja se osigurava u skladu sa Pravilnikom, a koja se odnosi na:

- (1) adekvatan i siguran smještaj,
- (2) zdravstvenu zaštitu,
- (3) informiranje o njenom pravnom statusu i savjetovanje u segmentu njenih prava i obaveza, na jeziku koji žrtva razumije,
- (4) pravnu pomoć žrtvi u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava,
- (5) informacije o načinu pristupa diplomatsko-konzularnim predstavništvima zemlje porijekla ili uobičajenog boravka žrtve trgovine,
- (6) informacije o mogućnostima i postupku repatrijacije i
- (7) različiti vidovi treninga i edukacija u zavisnosti od finansijskih mogućnosti.²⁰

Prilikom davanja navedenih informacija koje se odnose na osiguranje prava, treba voditi računa o dobi, spolu i specijalnim potrebama žrtve, posebno obraćajući pažnju na specifične potrebe djece, uključujući adekvatan smještaj, obrazovanje i brigu.

Od izuzetne je važnosti odmah, pri prvom susretu, žrtvu upoznati sa zaštitom koju kao žrtva uživa a koja joj je garantirana Pravilnikom, u smislu da „organi u postupanju neće pokretati postupke protiv žrtava trgovine zbog nezakonitog ulaska ili boravka u zemlji ili odavanja prostytuciji, te posjedovanja ili korištenja falsifikovanih isprava, ako su ove radnje izvršene u direktnoj vezi sa trgovinom ljudima.“²¹

Kada su u pitanju domaće žrtve trgovine ljudima, u skladu sa Pravilima i drugim zakonima koji se primjenjuju u BiH, žrtve se upoznaju sa vrstama i oblicima zaštite koja im se osigurava, a koja se odnosi na:

- (1) adekvatan i siguran smještaj,
- (2) zdravstvenu zaštitu,
- (3) informiranje o njenom pravnom statusu i savjetovanje u segmentu njenih prava i obaveza,

20 Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima („Službeni glasnik BiH“ broj 33/04) član 14. stav 1.

21 Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima („Službeni glasnik BiH“ broj 33/04) član 4.

- (4) pravnu pomoć žrtvi u toku krivičnog i drugih postupaka u kojima žrtva ostvaruje svoja prava,
- (5) mogućnostima zbrinjavanja, resocijalizacije, reintegracije i rehabilitacije.

Posebno je bitno voditi računa o tome radi li se o stranoj žrtvi, kako bi se ona upoznala sa obavezom reguliranja privremenog boravka u Bosni i Hercegovini, ukoliko nema na drugi način reguliran boravak.

KOJE AKTIVNOSTI VRŠI CENTAR ZA SOCIJALNI RAD PRILIKOM PRVE PROCJENE SLUČAJA?

Postupak početne procjene određuje i smjernice za daljnji rad sa žrtvom trgovine ljudima. Ipak, centar za socijalni rad ne može samostalno nastupati u procesu procjene, te primjenjuje timski rad i uspostavlja saradnju sa drugim institucijama i profesionalcima u dijagnostičkom postupku. Centar za socijalni rad je obavezan da vodi računa o tome je li žrtva trgovine ljudima adekvatno zaštićena od opasnosti po život i zdravlje, kao i je li potrebna intervencija socijalnih službi kako bi se žrtva zaštitila. Sve informacije do kojih se dođe u fazi procjene slučaja sakupljaju se timski i obrazlažu se u pisanoj formi.

Centar ili služba za socijalni rad, nakon dobijanja informacije o predmetu, provjerava je li slučaj ranije bio evidentiran, prikuplja dodatne informacije, vrši procjenu slučaja, uspostavlja kontakt sa žrtvom, priprema i obavlja intervju, saraduje sa svim nadležnim institucijama u Bosni i Hercegovini i ovlaštenim organizacijama s ciljem da se procijene povrede i rizici od budućih povreda, pomaže da se obezbijede dokazi o zlostavljanju, identifikuje raspoložive resurse za pomoć i zaštitu žrtve i svjedoka žrtve, procjenjuje koje intervencije su neodložne, odnosno priprema plan zaštite žrtve ili svjedoka žrtve.

Procjena slučaja koju vrši nadležni centar za socijalni rad priprema se nakon što stručni radnici centra pripreme detaljan izvještaj stručnog radnika (socijalnu anamnezu), koji mora da sadrži sljedeće komponente:

- Podatke o zdravstvenom statusu svih članova porodice,
- Podatke o ekonomskom statusu porodice,
- Podatke o socijalnom statusu porodice,
- Informacije o eventualnim ranijim patološkim promjenama i problemima porodice,
- Utjecaj srodnika i okruženja,
- Podatke o obrazovnom statusu članova porodice,
- Informacije o okolnostima u kojima je dijete do sada živjelo,
- Kao i druge relevantne informacije.

2.4. RAZMJENA INFORMACIJA – PRVO OBAVJEŠTAVANJE O SLUČAJU

NA KOJI NAČIN UČESNICI U DIREKTHNOJ ASISTENCIJI RAZMJENJUJU INFORMACIJE O SLUČAJU?

Uspješna i efikasna borba protiv trgovine ljudima postiže se saradnjom i koordinacijom rada svih službi uključenih u ove aktivnosti kako vladinog, tako i nevladinog sektora.

Tok razmjene informacija među akterima direktne asistencije reguliran je Pravilnikom, Pravilima i „Vlašičkim procedurama“ u kojima je utvrđeno da:

- (1) Sve institucije u BiH, organizacije, pravne i fizičke osobe koje dođu u dodir sa djetetom žrtvom trgovine ljudima dužni su bez odlaganja obavijestiti organ starateljstva i nadležnu policiju i tužilaštvo.
- (2) Ukoliko je u pitanju punoljetna žrtva nadležno tužilaštvo ili policijska služba informišu službu ili centar za socijalni rad, kao i ostale organizacije, samo uz pristanak žrtve.

- (3) Sve institucije u BiH, organizacije, pravne i fizičke osobe koje dođu u dodir sa odraslom žrtvom trgovine ljudima dužni su bez odlaganja, bez obzira na pristanak, obavijestiti nadležnu policiju i tužilaštvo, a uz dozvolu službu ili centar za socijalni rad i ostale organizacije.
- (4) Prijava, izvještaj ili informacija o žrtvi trgovine ljudima mogu biti dostavljeni usmenim, pismenim, telefonskim ili elektronskim putem. Nakon što dođe do informacije, centar za socijalni rad je obavezan izvršiti procjenu koju vrši u saradnji sa nadležnim policijskim službenikom kojem je obavezan i dostaviti sve informacije koje su zaprimljene.

KADA I KOME SIGURNA KUĆA DOSTAVLJA INFORMACIJE O SLUČAJU?²²

Ovlaštena lica iz NVO koja pružaju smještaj žrtvama trgovine ljudima u obavezi su odmah, bez odlaganja, obavijestiti nadležnu službu ili centar za socijalni rad i "Vaša prava" BiH da su prihvatili potencijalnu žrtvu trgovine.

Ako NVO prihvati potencijalnu žrtvu trgovine koju nisu uputili policija i tužilaštvo, obavezni su bez odlaganja obavijestiti policiju, tužilaštvo, centar za socijalni rad, a kada je u pitanju strana žrtva trgovine ljudima i Službu za strance.

KADA I SKOME NADLEŽNA ORGANIZACIJA ZA PRUŽANJE PRAVNE POMOĆI RAZMJENJUJE INFORMACIJE?

Kada "Vaša prava" BiH prime informaciju o potencijalnoj žrtvi, ovlašteni službenik „Vaših prava“ BiH obavezan je, u roku od tri dana od dobijanja obavijesti, posjetiti sigurnu kuću i dati žrtvi osnovne informacije o pitanju legislative, odnosno, prava koja joj pripadaju.

Ukoliko je u pitanju strana žrtva trgovine ljudima, najkasnije u roku od 15 dana mora se podnijeti zahtjev za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga, ukoliko žrtva nije na drugi način regulirala boravak.

Kako bi dobio informaciju o daljnjem toku postupka, datumu uzimanja izjava kao i drugim aktivnostima sa kojima pravnik „Vaših prava“ BiH mora biti upoznat kako bi mogao pružiti što bolju i kvalitetniju pomoć žrtvi i upoznati je sa daljnjim tokom konkretnog slučaja, pravnik „Vaših prava“ BiH stupa u kontakt sa nadležnim tužiocem.

Kako bi se mogle razmijeniti informacije te planirati sljedeće aktivnosti u svakom konkretnom slučaju obavezno se mora ostvariti kontakt između svih učesnika.

KAKO POSTUPITI KADA SU U PITANJU DJECA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA?

Kada su u pitanju djeca žrtve trgovine, odmah bez odlaganja i prije preduzimanja bilo kakvih aktivnosti, osim adekvatnog i sigurnog smještaja, treba kontaktirati sa centrom za socijalni rad općine na čijem se području nalazi sigurna kuća, kako bi centar donio rješenje kojim se djetetu postavlja privremeni staratelj koji je u obavezi da postupa u najboljem interesu djeteta i da štiti njegova prava.

2.5. SMJEŠTAJ U SKLONIŠTE

Nakon što su nadležne institucije napravile preliminarnu procjenu slučaja i utvrdile da se radi o žrtvi trgovine ljudima, obavezne su joj pružiti i adekvatnu zaštitu. Zaštita žrtve trgovine ljudima vrši se smještajem žrtve na sigurnu lokaciju.

KAKO SE SMJEŠTAJU STRANCI ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA?

²² Detaljno prikazano u Aneksu IX Organogram direktne asistencije.

Kada su u pitanju stranci žrtve trgovine ljudima Ministarstvo sigurnosti BiH ima potpisane protokole sa pet NVO²³ organizacija koje ispunjavaju minimalne standarde za smještaj žrtava trgovine ljudima. Protokoli reguliraju obaveze i odgovornosti između NVO i Ministarstva sigurnosti BiH u pružanju usluga direktne asistencije, obezbjeđenja smještajnih kapaciteta, hrane, odjeće, medicinske preglede i psihološke tretmane žrtvama trgovine ljudima. Žrtvu mogu uputiti u sigurnu kuću nadležni predstavnici Ministarstva sigurnosti BiH, ali i ona sama može zatražiti smještaj. NVO odmah informišu Ministarstvo sigurnosti BiH kako bi se evidentirao slučaj trgovine. Podaci su strogo povjerljivi kako se ne bi otkrio identitet žrtve.

KAKO SE SMJEŠTAJU DRŽAVLJANI BIH ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA?

Na bazi postojećih iskustava i smjernica, uočavamo određene dobre i loše prakse koje se primjenjuju prilikom smještanja državljana BiH, žrtava trgovine ljudima.

Različita je praksa prilikom smještanja maloljetnih i punoljetnih žrtava trgovine ljudima.

Maloljetne žrtve trgovine ljudima mogu se smještati u hraniteljske porodice i institucije socijalne zaštite, a ukoliko takva mogućnost ne postoji dijete se može smjestiti u sigurnu kuću.

Kada je žrtva punoljetna ona se, samo uz svoj pristanak, može smjestiti u sigurnu kuću ili na neko drugo mjesto.

Koja je vrsta smještaja najadekvatnija za žrtvu trgovine ljudima procjenjuju u saradnji policija, tužilaštvo, centar za socijalni rad i, po potrebi, NVO koja pruža pravnu pomoć.

Žrtvu trgovine ljudima u sigurnu kuću rješenjem smješta nadležni centar za socijalni rad, a moguće je i smještaj nalogom nadležnog tužioca ili suda, naročito ako se radi o maloljetnom licu.

23 Nevladine organizacije koje su potpisale sa Ministarstvom sigurnosti BiH Protokol o saradnji i osiguranju odgovarajućeg i sigurnog smještaja i zbrinjavanja stranaca, žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini su: Organizacija žena „Lara“ Bijeljina, Udruženje žena „Žena BiH“ Mostar, Udruženje žena „Medica“ Zenica, La Strada BiH Mostar, Međunarodni forum solidarnosti Doboj. Navedene organizacije su i potpisnice „Vlašićkih procedura“ o postupanju sa žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini. Fondacija lokalne demokratije je potpisnica „Procedura“, ali nije potpisnica navedenog Protokola, što znači da smješta žrtve trgovine ljudima državljanke BiH.

3. POGLAVLJE

VRSTA I KONCEPT

INTERVENCIJE

VRSTA I KONCEPT INTERVENCIJE

3.1. KOMPLETIRANJE INFORMACIJA

KAKO AKTERI U DIREKTHNOJ ASISTENCIJI KOMPLETIRAJU INFORMACIJE I KOJE VRSTE OBRAZACA KORISTE?

- (a) **Policija i tužilaštvo** – sve informacije prikupljaju po zakonima o krivičnom postupku koji se primjenjuju u BiH (u fusnotu naznačiti zakone).
- (b) **Centar za socijalni rad** – u skladu sa zakonima o socijalnoj zaštiti, dječijoj zaštiti, porodičnim zakonima, zakonima o upravnom postupku i propisima definišu **kancelarijsko** poslovanje i vode službenu evidenciju. Neki od centara uveli su standardizirane obrasce za prikupljanje i obradu podataka. Ostali centri ne koriste standardizirane obrasce. Podaci se prikupljaju u direktnom kontaktu sa žrtvom, porodicom žrtve, prijateljima, školom, kao i svim ostalim osobama iz okruženja koje mogu dati važnu informaciju o žrtvi, kao i od nadležnih službi na lokalnom nivou.
- (c) **Organizacija koja pruža pravnu pomoć** – koriste se informacije koje su prikupljene od svih drugih institucija i organizacija koje daju direktnu asistenciju žrtvi. Organizacija "Vaša prava" ima obrazac koji koristi za unos podataka u bazu koju je kreirala sama organizacija. Služi za internu upotrebu i dostavu podataka o stranim državljanima Ministarstvu sigurnosti BiH, a Ministarstvu za ljudska prava i izbjeglice BiH kada se radi o domaćim žrtvama trgovine ljudima. Baza je zaštićena i pristup joj imaju samo ovlaštena lica zaposlena u organizaciji "Vaša prava".
- (d) **NVO skloništa** - prijemom žrtve u sigurnu kuću otvara se karton za svaku žrtvu. Karton služi da se evidentiraju intervencije stručnog psihološkog i medicinskog rada. U kartonu se čuvaju svi dokumenti koje su prosljedile institucije i organizacije. U toku sudskog procesa ako žrtva, nadležna institucija ili organizacija zatraže mišljenje terapeuta i nalaz psihologa ono se dostavlja, a jedan primjerak ostaje u kartonu.
- (e) **Zdravstvene ustanove** – otvaraju zdravstvene kartone za sve žrtve u koje se bilježe svi zdravstveni podaci žrtve. Podaci o zdravstvenom stanju žrtve su povjerljivi i ne mogu se iznositi u javnost. Važno je naglasiti da procjena zdravstvenog stanja žrtve mora biti stručno obrađena, a može biti:
 - ▶ **Forenzička (koristi se samo u krivičnom postupku) ili**
 - ▶ **Psihološka procjena o trenutnom stanju žrtve trgovine ljudima** (također je povezana sa krivičnim postupkom, ali i sa svim drugim aktivnostima direktne asistencije za žrtvu, naročito u pogledu osiguranja njene adekvatne detraumatizacije, odnosno rehabilitacije i resocijalizacije). Jedino zdravstveni radnik je ovlašten da prezentira dio informacija uz saglasnost žrtve ostalim profesionalcima koji osiguravaju direktnu asistenciju žrtvama trgovine ljudima.

3.2. PRIPREMA ZA POČETNU PROCJENU - INFORMATIVNI INTERVJU SA ŽRTVOM

DA LI SE PRIPREMAJU INFORMATIVNI INTERVJUI SA ŽRTVOM I SA KOJIM ELEMENTIMA?

U radu sa žrtvama trgovine ljudima mora se voditi briga o njihovom psihološkom stanju i o tome koliko su spremne da daju intervju. Stoga je neophodno pripremiti žrtvu i pružiti joj emotivnu podršku. U radu sa žrtvama trgovine ljudima moraju se imati u vidu traumatske posljedice koje mogu uticati na vođenje intervjua, kao što su:

- ▶ Odsustvo hronološkog reda u traumatskoj priči;
- ▶ Sjećanja žrtve trgovine ljudima su fragmentarna, tako da često priča nije sadržajno ni vremenski koherentna;
- ▶ Traumatizirana osoba ponavlja traumatske priče sve dok ne doživi ista ili slična osjećanja kao kad se odvijao traumatski događaj;
- ▶ Logika ovakvog reagiranja jeste emotivno olakšanje koje osoba doživljava po principu "doživljeno po drugi put, oslobađa od doživljaja po prvi put";
- ▶ Kako je seksualnom traumatizacijom narušen fizički integritet osobe potrebno je biti naročito oprezan sa bilo kojom vrstom dobronamjernog dodira žrtve;
- ▶ Preporučuje se izbjegavati spontane prijateljske dodire prilikom razgovora, ili pitati za dozvolu da se klijentica dodirne po ruci ili zagrlji, ukoliko je želimo utješiti. Time poštujemo fizičke i procesne granice žrtve trgovine ljudima.

Tokom informativnog razgovora sa žrtvom trgovine ljudima potrebno je da se svi profesionalci drže, već spomenutih, deset načelnih smjernica za obavljanje razgovora sa žrtvama trgovine ljudima na siguran i etičan način.

Većina uključenih organizacija je prihvatila osnovni standard da se intervju priprema na osnovu ovih napomena i ranije spomenutih načela, ali je i prisutna pojava da sve osobe koje obavljaju intervju nisu profesionalno osposobljene za ovaj rad. Iz tog razloga bitno je istaći da žrtve treba tretirati kao žrtve teških kršenja ljudskih prava, a ne kao kriminalce koji krše domaće propise.

3.3. UKLJUČIVANJE OSTALIH PROFESIONALACA I ŽRTVE

KOJI SU OSTALI PROFESIONALCI KOJI UČESTVUJU U DIREKTOJ ASISTENCIJI ŽRTVAMA?

- (a) Policija i tužilaštvo – koriste sve specijaliste u skladu sa zakonima o krivičnom postupku, što u praksi znači da mogu koristiti sve profile stručnjaka (sudske vještake, psihologe, socijalne radnike, ljekare...).
- (b) Centar za socijalni rad – pored socijalnih radnika koji su voditelji postupka direktne asistencije, u timu mogu učestvovati i različiti profili stručnjaka kao što su psiholozi, socijalni pedagozi, psihijatri i dr.
- (c) Zdravstvene ustanove – koriste usluge različitih specijalista zdravstvene struke kao što su ginekolozi, infektolozi, pedijatri, psihijatri, klinički psiholozi i drugi medicinski radnici.
- (d) NVO skloništa – obavezno moraju uključiti različite profile profesionalaca, a ne samo administrativno osoblje. Sklonište mora imati stalno angažirano osoblje na principu 24-satne brige za žrtvu trgovine ljudima smještene u sklonište, a pored toga treba da ima na raspolaganju medicinskog tehničara, socijalnog radnika i psihologa.
- (e) Organizacija koja pruža pravnu pomoć – rijetko uključuje ostale profile stručnjaka jer mora imati isključivo stručno osposobljene pravnike koji osiguravaju pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima.

KAKO OSIGURATI UČEŠĆE ŽRTVE U PROCESU PRUŽANJA DIREKTNE ASISTENCIJE?

U skladu sa zakonskim rješenjima u BiH žrtvi je omogućeno da sudjeluje u svim postupcima, ali nivo njenog učešća zavisi od njene želje da sarađuje i trenutnog psihofizičkog stanja žrtve.

Svi profesionalci koji su uključeni u direktnu asistenciju žrtvama trgovine ljudima moraju poštovati sljedeće principe:

- **Princip nediskriminacije** kojim se zabranjuje svaki vid diskriminacije žrtava trgovine kako u samom tretmanu i zaštiti tako i u postupku ostvarivanja njihovih, zakonom garantiranih, prava.
- **Sigurnost i pravičan tretman** u smislu da ih treba tretirati kao žrtve ozbiljnih kršenja ljudskih prava zbog čega ih se ne smije kažnjavati nego im treba pružiti maksimalnu zaštitu. Treba im se omogućiti zakonit boravak u BiH i pristup postupku azila. Ostvarivanje pravičnosti podrazumijeva i adekvatno sudsko gonjenje počinitelja, pri čemu će policija, tužilaštvo i sud voditi računa da se trgovci „privedu licu pravde“ a da se pri tom vodi računa o pravu žrtava na privatnost, dostojanstvo i sigurnost. Međutim, u praksi se dešava da zbog nedovoljne profesionalne obučenosti osoba koje pružaju direktnu asistenciju žrtvama žrtve ne dobiju mogućnost da učestvuju u svim aktivnostima kada se odlučuje o korištenju prava koja im, u skladu sa zakonom, treba osigurati. Dobra praksa je kada profesionalci koji su zaduženi i nadležni za pružanje pomoći, primjenjujući multidisciplinarni pristup, upoznaju žrtvu sa svim pravima i mogućnostima u pogledu osiguranja sljedećih prava:
- **Pristup privatnim tužbama i naknadi štete** - uloga pravnik koji osigurava pravnu pomoć je da žrtvu upozna sa ovim pravom i pomogne joj da ga ostvari tako što će joj izraditi tužbi i zastupati je pred nadležnim sudovima;
- **Pristup zdravstvenim uslugama** - zdravstveni radnik upoznaje žrtvu sa njenim zdravstvenim stanjem i mogućnostima za detraumatizaciju i rehabilitaciju;
- **Pristup socijalnoj zaštiti** - socijalni radnik obavještava žrtvu o njenim socijalnim pravima, mogućnostima za adekvatan smještaj, pomoć u zapošljavanju i prekvalifikaciji, pomoć u pri liječenju;
- **Repatrijacija i reintegracija** - u skladu sa mogućnostima vladinog i nevladinog sektora žrtva se obavještava o mogućnostima da bude uključena u neki od programa za koje su osigurana finansijska sredstva;
- te ostvarivanje drugih prava koja su žrtvi garantirana zakonima koji se primjenjuju u BiH.

KOJA JE POZITIVNA ULOGA NVO U OMOGUĆAVANJU UKLJUČENOSTI SAME ŽRTVE U POSTUPAK ASISTENCIJE?

Uloga specijaliziranih i nespecijaliziranih nevladinih organizacija

Nevladine organizacije pružaju usluge direktne asistencije djeci žrtvama trgovine osiguravajući im smještaj u skloništu, hranu i odjeću, medicinske preglede i psihološki tretman. Pored ovoga, za djecu žrtve trgovine potrebno je osigurati i **pedagoški tretman** radi usvajanja prikladnih obrazaca ponašanja, podrške u školskom učenju ili u usvajanju vještina na kursevima za prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju. Istovremeno im je potrebno osigurati stalni nadzor nad zdravstvenim i psihološkim stanjem, ispunjavanjem dnevnih obaveza, slobodnim aktivnostima i izlascima.

Većina nevladinih organizacija koje se bave suzbijanjem trgovine ljudima provodi i **preventivno-edukativne programe** sa učenicima, njihovim roditeljima i nastavnicima s ciljem da podigne svijest o raširenosti pojave, štetnosti posljedica, rizičnim faktorima i načinima regrutacije u lanac trgovine.

KAKO IZVRŠITI PRVU MEDICINSKU PROCJENU PROFILA ŽRTVE?

Kako bi se izvršila prva medicinska procjena žrtve potrebno je izvršiti procjenu psihološkog stanja žrtve koja uključuje procjenu:

- **Općeg zdravstvenog stanja žrtve**, prisustvo lakših i težih tjelesnih povreda, akutnih i hroničnih organskih oboljenja, koja se dobiva na osnovu općeg medicinskog pregleda;
- **Elementa kriznog reagiranja**, što uključuje procjenu vlastitog osjećaja ugroženosti kod žrtve, procjenu osjećaja fizičke i psihičke iscrpljenosti, intenziteta akutne, prolongirane ili hronične stresne reakcije, intenzitet i prevagu dominantno emotivnog načina reagiranja nad racionalnim, konfuznost mišljenja i nesposobnost donošenja odluka;
- **Općih i specifičnih intelektualnih sposobnosti**, što uključuje psihološko testiranje općih, verbalnih i neverbalnih intelektualnih sposobnosti primjenom odgovarajućih testova (WISC, WB-II, Kohs, PURDUE, Ravenove progresivne matrice za djecu i odrasle, DAT-serija specifičnih intelektualnih sposobnosti);
- **Strukture ličnosti i emotivnog stanja žrtve**, što uključuje psihološko testiranje prikladnim testovima ličnosti (MMPI-201, CORNELL INDEX, PROFIL INDEX EMOCIJA, BDI, Frederikov test zrelosti);
- **Prisustvo i intenzitet traumatskih reakcija i simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja**, što uključuje provođenje postupka dijagnosticiranja posttraumatskog stresnog poremećaja prema kriterijima određenim DSM-IV - Međunarodnom klasifikacijom duševnih poremećaja, procjenu intenziteta stresa odgovarajućim skalama i inventarima (Horowitzeva skala, Harvard check lista);
- **Prisustvo psihijatrijskih poremećaja**, što uključuje provođenje postupka dijagnosticiranja duševnih poremećaja po DSM-IV, Međunarodnoj klasifikaciji duševnih poremećaja, a posebno procjenu prisustva depresivnih poremećaja, suicidalnih misli ili pokušaja, poremećaja ličnosti, psihotičnih smetnji kao i bolesti ovisnosti.

Procjena psihološkog stanja, kao i psihološki tretman, provodi se na osnovu hijerarhije potreba: prvo se zbrinjava organsko zdravlje, zatim uspostavlja fizička sigurnost i dnevna rutina, vrši stabilizacija fizioloških funkcija sna i hranjenja, uspostavlja odnos sigurnosti i povjerenja između djeteta žrtve trgovine i profesionalca-pomagača, a zatim vrši detaljnija psihološka obrada.

Psihološki tretman s ciljem da se reduciraju simptomi posttraumatskog stresnog poremećaja i postizanja prve psihološke stabilizacije uspostavlja se po sljedećim fazama:

- građenje sigurnosti i povjerenja,
- osnaživanje (stvaranje pozitivne slike o sebi),
- razrada traumatskih događaja,
- integracija, projekcija na budućnost, ponovno uspostavljanje veza.

Za prvu psihološku stabilizaciju potrebna je najmanje kratkoročna terapija koja uključuje pet terapijskih razgovora, a za postizanje redukcije nekih simptoma posttraumatskog stresnog poremećaja potrebno je u prosjeku najmanje dvanaest do petnaest terapijskih razgovora.

Djeca žrtve trgovine najčešće potječu iz disfunkcionalnih i nepotpunih porodica u kojima su odrastala bez adekvatne roditeljske brige i nadzora. U većini slučajeva su prekinuli započeto školovanje. Često su žrtve seksualnog zlostavljanja u porodici, kasnije i u zajednici, a trgovina radi seksualne eksploatacije često je treći korak u ciklusu nasilja kojem su ova djeca izložena od rane dobi. Često su ovisnici o drogi i alkoholu, ispoljavaju značajne poremećaje ponašanja, a zbog dugotrajne, ponavljajuće seksualne traumatizacije kojoj su bila izložena ova djeca ne uspijevaju razviti zrele mehanizme odbrane, nego učestalo ispoljavaju ozbiljne psihičke smetnje koje su na granici s duševnim oboljenjima.

Zbog dugotrajne izloženosti psihičkom, fizičkom, seksualnom i ekonomskom zlostavljanju i različitim vrstama manipulacije od odraslih osoba, ova djeca u poređenju s drugim žrtvama seksualne traumatizacije u najvećoj mjeri pokazuju gubitak povjerenja u druge ljude, tako da je proces uspostavljanja sigurnosti i povjerenja u kontaktu sa profesionalcima-pomagačima otežan.

TRAUMATSKE REAKCIJE

Intenzitet i masovnost seksualnog, fizičkog i psihičkog nasilja koje trpe djeca žrtve trgovine zadovoljava dva osnovna kriterija za utvrđivanje psihološke traume i njenih posljedica, a to su:

- **izloženost prijetnji za život i**
- **ponavljanje seksualnog zlostavljanja u ranoj dobi.**

Izloženost psihološkoj traumatizaciji će kod djece žrtava trgovine ostaviti ozbiljne posljedice na planu fiziološke regulacije organizma, kognitivnom (procesu mišljenja i spoznaje) i emotivnom planu ponašanja.

REAKCIJE POJAČANE POBUĐENOSTI ORGANIZMA

Djeca žrtve trgovine će neposredno nakon doživljene traumatizacije imati osjećaj „**stalnog iščekivanja opasnosti**“, usmjerenost stalne budne pažnje na pretraživanje znakova opasnosti iz okoline, očekivanje napada od počinitelaca i njegovih pomagača.

Ovo stanje pojačane pobuđenosti organizma povezano je sa sljedećim reakcijama:

- stanje intenzivnog straha, najčešće od počinitelaca, strah da će ga počinitelj pronaći, osjećaj „fizičkog prisustva počinitelaca“ iako opažanje realnosti opovrgava ovaj osjećaj, strah da će počinitelj čuti šta govori, tako da u toku razgovora s profesionalcima dijete često utištava „ton“ kojim govori;
- osjećaj stalne napetosti;
- učestala nesanica i poteškoće sa spavanjem;
- impulsivno (reagiranje na „mah“) i agresivno reagiranje;
- „trzanje“ i snažna fiziološka reakcija organizma na beznačajan povod iz okoline;
- dezorganizirano ponašanje;
- hiperaktivno i agresivno ponašanje;
- neposlušnost.

REAKCIJE PRISILNIH SLIKA I SJEĆANJA

Traumatska sjećanja su fragmentirana i, za razliku od sjećanja na normalne životne događaje, ova sjećanja su pohranjena u različite dijelove mozga.

Dosjećanje funkcioniše po principu sličnosti, a traumatska sjećanja po principu „**podsjetnika**“ ili „**traumatskog okidača**“. Podsjetnik može biti bilo koji detalj iz sadašnje situacije koji je isti ili sličan detalju iz traumatske situacije. To može biti neka riječ, zvuk, pokret, ponašanje ili predmet koji će kod djeteta žrtve trgovine ljudima pobuditi slike i sjećanja na traumatski događaj.

U ovu grupu reakcija spadaju:

- prisilne slike i sjećanja,
- snovi zastrašujućeg sadržaja,
- noćne more,
- „flash back“ reakcije u kojima osoba na osnovu traumatskog podsjetnika ponovo proživljava traumatski događaj u stvarnosti, kao da se odvija u sadašnjem trenutku praćen intenzivnim fiziološkim reakcijama organizma, često jakim strahom i osjećajem bola i neugode.

REAKCIJE IZBJEGAVANJA

Ove reakcije su povezane sa psihološkim zaštitnim mehanizmom „**odvajanja od sebe samog**“ koji je, pored „bijega“ i „napada“ treći fiziološki odgovor organizma na uočenu prijetnju za život u traumatskoj situaciji. Osjećaj „**da smo fizički prisutni u situaciji, a psihički smo se izdvojili iz nje**“ štiti organizam od probijanja bio-psiholoških pragova i omogućava osobi da podnese teško traumatsko iskustvo sa osjećajem „**zaleđenosti**, osjećajem „**kao da gleda da se to nekom drugom dešava**“.

Zloupotreba droge i alkohola kod djece žrtava trgovine često ima ulogu da omogući osobi da se odvoji od vlastitih osjećanja i preživljavanja nepodnošljivih traumatskih iskustava. Tako djeca žrtve trgovine često:

- izbjegavaju mjesto traumatskog događaja,
- izbjegavaju razgovor o traumatskom događaju,
- izbjegavaju osobe u vezi s traumatskim događajem,
- izbjegavaju uključivanje u nove aktivnosti,
- razvijaju osjećaj besperspektivnosti,
- smatraju da im budućnost neće donijeti ništa dobro.

Pored navedenih reakcija kod djece žrtava trgovine ljudima bit će narušen i **fizički, seksualni, psihički i socijalni integritet, kao i lične fizičke i procesne (psihološke) granice**. Narušeni su i **osjećaj sigurnosti, predvidljivosti događaja i smisla u životu, osjećaj kontrole nad vlastitim životom kao i povjerenje u druge ljude**.

KAKO IZVRŠITI PRVU PROCJENU SIGURNOSTI ŽRTVE?

Nakon što je realizirana prva i primarna medicinska i psihološka procjena stanja žrtve, uporedo s ovim procjenama potrebno je odmah vršiti i procjenu fizičke sigurnosti žrtve. Sve ove procjene je najbolje vršiti zajedno na osnovu analize, prije svega nadležne policije i tužilaštva, te profesionalaca iz centra za socijalni rad i skloništa ako je žrtva smještena u sklonište. Osnovna obaveza je da profesionalci, koji osiguravaju direktnu asistenciju žrtvi, moraju utvrditi koji rizici za sigurnost žrtve postoje kako bi na osnovu njihove procjene i odredili karakter njenog zbrinjavanja (visoki, srednji i niski rizik).

U suštini je u pitanju utvrđivanje stepena ugroženosti žrtve čime se može otvoriti i postupak dodjeljivanja žrtvi trgovine koja svjedoči i statusa zaštićenog svjedoka. Treba naglasiti da ipak samo manji broj žrtava dobije status zaštićenog svjedoka, ali i da se u skladu sa zakonom dijete smatra ugroženim svjedokom.

3.4. DEFINIRANJE INTERVENCIJA: CILJEVI INTERVENCIJE

KOJU I KAKVU PRIMARNU MEDICINSKU INTERVENCIJU PROVODI ZDRAVSTVENI RADNIK?
(RIZICI KOJIMA SU IZLOŽENA DJECA I ŽENE ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA²⁴)

Djeca i žene žrtve trgovine ljudima izloženi su mnogobrojnim rizicima koji direktno ili indirektno mogu utjecati na njihovo zdravlje. Rizici mogu da nastanu kao posljedica fizičkog, seksualnog ili psihološkog zlostavljanja (iskorištavanja), kao posljedica prisilne zloupotrebe droga i alkohola, socijalnih ograničenja i manipulacije žrtvama trgovine ljudima, ekonomske eksploatacije, pravne nesigurnosti u kojoj se nalaze žrtve zbog iskorištavanja radom i nepovoljnim radnim uvjetima, marginalizacijom.

Svaki od ovih rizika ima teške posljedice na zdravlje žrtve trgovine ljudima. Treba napomenuti da žrtva nije izložena samo jednom od navedenih rizika, već se oni uvećavaju i multipliciraju.

Utjecaj navedenih rizika na zdravlje ovisi o dužini njihovog trajanja i prisile, te ličnih sposobnosti osobe da se nosi s problemima.

Rizik od **fizičkog zlostavljanja** kojem su izložene osobe žrtve trgovine ljudima mogu imati za posledicu: nasilno oduzimanje života (ubistva), povređivanje (akutne i hronične fizičke po-

24 The health risks and consequences of trafficking in women and adolescents findings from a European study London School of Hygiene & Tropical Medicine 2003.

vrede) u obliku nagnječenja, ogrebotina, oguljotina, povrede glave, oštećenja mišića, nerava, povrede osjetila, što sve može da bude uzrokom teže ili manje invalidnosti.

Seksualno zlostavljanje/zloupotreba može da ima za posljedicu oštećeno reproduktivno i seksualno zdravlje (zaraza HIV/AIDS, STI – seksualno prenosivim bolestima) pojavu urinarnih infekcija, nemogućnost rađanja, amenoreju, dismenoreju, akutnu ili hroničnu bol prilikom seksualnog odnosa, pojavu karcinoma materice, inkontinenciju, neželjene trudnoće kao negativan utjecaj nesigurnih abortusa (septične šokove) itd.

Psihološko zlostavljanje može dovesti do mentalnih simptoma i oboljenja kao što su suicidalne misli, samopovređivanje, samoubistva, hronična anksioznost, poremećaj sna, česte noćne more, hronični umor, smanjena sposobnost da se žrtva nosi s nastalim problemima, gubitak pamćenja, pojava somatskih tegoba, depresije, agresivnosti prema drugima, ovisnost o drogama, gubitak povjerenja u sebe i druge, pojava osjećanja krivice i otežanog uspostavljanja prisnijih odnosa sa okolinom.

Prisilna upotreba droge i alkohola može rezultirati bolestima ovisnosti koje imaju za posljedicu: prekomjerno uzimanje droge (predoziranje), oštećenja mozga i jetre, infekcije iglama s HIV/AIDS-om i hepatitisom C. Sve ovo može dovesti i do smrtnog ishoda. Nemogućnost žrtve da se nosi sa stresom, strahom, nesanicom, dugim radnim vremenom su dodatne posljedice upotrebe ovih sredstava.

Socijalna ograničenja i manipulacije sa žrtvom trgovine, kao što su ograničenje kretanja i vremena, često premještanje, nedostatak socijalne podrške, odbijanje ili gubitak kontakta s porodicom i prijateljima, odbijanje i/ili kontrola pristupu zdravstvenim ili drugim servisima koje inicira poslodavac mogu izazvati niz psiholoških i zdravstvenih problema: osjećaj psihološke izoliranosti, lične nesigurnosti, nemogućnost uspostavljanja odnosa sa okolinom, nemogućnost reintegracije i razvoja zdravih odnosa, razvijanje osjećaja stida, udaljšavanje od porodice, zajednice, društva, opasnost od ponovne trgovine.

Ekonomska eksploatacija i “robovsko dugovanje” uvjetovano nagomilavanjem dugovanja, prikriivanjem legalnog statusa od samih žena, nedostatak zdravstvenih identifikacijskih dokumenata, nemogućnost korištenja zdravstvenih usluga, rizik od ponovne trgovine i deportacije itd. također mogu biti uzroci za narušavanje zdravlja.

Pravna nesigurnost zbog toga što je poslodavac oduzeo dokumenta, pasoš, putne karte i druga značajna dokumenta, prijetnje poslodavca da će žrtve isporučiti vlastima, nemogućnost da se dođe do javnih zdravstvenih usluga, mogućnost hapšenja i boravka u zatvoru ili imigracionim centrima u neuvjetnim sredinama (nehigijenske itd.).

Veliki rizik **iskorištavanja radom i rad** u nepovoljnim uvjetima mogu uzrokovati pojavu čestih infekcija i povećanje osjetljivosti na infekcije, pojavu parazitskih i zaraznih bolesti.

Rizici **udruženi s marginalizacijom** kao što su kulturna i socijalna isključivost, uključujući ograničeno prilagođavanje socijalnim i kulturološkim normama, jezička ograničenja. Ograničeni pristup javnim servisima i resursima, uključujući i zdravstvene servise. Nedostatak kvalitetne brige zbog diskriminacije (po nekom od osnova), ilegalno kretanje i velika mobilnost, nedostupnost zdravstvenih službi, nedostatak kontinuiteta zdravstvene njege i socijalne podrške, potencijalna opasnost samoliječenja, nemogućnost da se dođe do lijekova, itd. Sve ovo dovodi do propadanja i pogoršanja zdravlja i zdravstvenih problema, nezdravih navika kao što je uzimanje cigareta, alkohola i droge i drugi mentalni problemi.

Definiranje intervencije:

PRIKUPLJANJE DOKAZA U PROCESU SEKSUALNOG ZLOSTAVLJANJA

Institucije društva kroz koje možemo djelovati na humanije i efikasnije rješavanje problema seksualnog zlostavljanja:

- Policijski i istražni organi - pomoći žrtvi da nađe dostojnog zaštitnika i humanije rješavanje problema nasilja;
- Humani i stručni potencijali zdravstva – pomoći žrtvi da ostvari svoje pravo na zaštitu tjelesnog zdravlja i pribavljanje validnih dokaza;
- Pomagači iz oblasti mentalnog zdravlja – pomoći žrtvi da dogradi svoj ljudski i profesionalni stav, znanja i vještine;
- Službe socijalnog rada – da djeluju efikasno u slučajevima naznaka da se događa nasilje, ili u slučajevima direktnih i indirektnih žrtava nasilja;
- Sudski postupak – prilagoditi se potrebama žrtve nasilja da što više doprinese gonjenju počinitelaca, a preživjelima omogućiti što humaniji sudski postupak;
- Mediji – da što odgovornije i ozbiljnije prezentiraju temu seksualnog nasilja, da budu izvor senzibiliziranja i podizanja svijesti u zajednici;
- Škola, porodica, vjerska zajednica – da doprinesu pravilnom odgajanju mladih u *duhu poštovanja i uvažavanja sebe, drugog ljudskog bića i svijeta prirode u cjelini*.

Žrtva seksualnog zlostavljanja se najčešće javlja u:

- policijsku ustanovu,
- zdravstvenu ustanovu,
- nevladinu organizaciju,
- centar za socijalni rad.

Akutno zbrinjavanje žrtve seksualnog zlostavljanja:

- Medicinski tretman;
- Psihosocijalna pomoć (u nekim policijskim ustanovama zaposleni su psiholozi koji uveliko mogu olakšati proces prikupljanja dokaza, ali treba angažirati socijalnog radnika radi izbjegavanja retraumatizacije žrtve);
- Objektivna dokumentacija;
- Skup dokaza.

PRILAŽENJE ŽRTVI

Policajac, istražitelj ili zdravstveni radnik (osoba koja prikuplja dokaze u krivičnom postupku) mora žrtvi pričati sa puno pažnje i razumijevanja. Budući da je većina žrtava ženskog roda, muški istražitelji često imaju tešku ulogu da smire žrtvu koju je traumatizirao drugi muškarac. Ovo je slučaj kada bi žena policajac ili žena doktor zadobila više povjerenja i smatrala se manje prijetećom.

Ponašanje profesionalca mora biti suosjećajno, s jedne strane, dok s druge strane mora biti odlučno što se tiče obaveznosti nastavljanja istrage na pravi način. (Žrtve su obavljanje istrage – pregleda od nesenzibilnih profesionalaca okarakterizirale kao ponovno silovanje, kao ponovnu traumu).

Prije uzimanja dokaza žrtvi bi trebalo objasniti cijelu proceduru. Nikada ne treba omalovažavati žrtvu niti podcjenjivati traumu i bol koju je žrtva iskusila u rukama svoga napadača. Koliko je moguće treba je pripremiti na ljeakarski pregled i na pravnu proceduru.

Trebalo bi joj objasniti značaj i potrebu za nju da sarađuje sa ciljem da uspješno identificira svog napadača i pokrene tužbu. Žrtvi treba objasniti da se cijela procedura prikupljanja dokaza ne radi zbog toga što neko misli da je ona kriva ili da laže o onome što joj se dogodilo, nego da bi se što prije uhvatio i procesuirao počinitelac.

UZIMANJE DOKAZA

Sve žrtve slučajeva seksualnog zlostavljanja moraju biti tretirane s veoma velikom pažnjom. S ciljem da se dobiju definitivni zaključci da bi se utvrdilo ko je počinitelj, oskudni dokazni materijal mora biti pažljivo analiziran u krim-laboratoriji. (Dokazi u slučajevima seksualnog zlostavljanja su vrlo oskudni, veoma kratko traju i vrlo brzo se gube, ponekad je dovoljno da se žrtva okupa pa da se dokazi izgube ili da se, što je često slučaj, žrtva kasno javi. Dokazi se mogu izgubiti nakon 72 sata.)

Da bi se prikupio dokazni materijal, postoje nesereseri za seksualni napad na žrtve i, također, za osumnjičene. Ove setove mogu upotrebljavati istražitelji zajedno s doktorom ili na neki drugi način (zavisno od države i dogovorene procedure).

Sadržaj seta za utvrđivanje seksualnog napada:

- (6) epruvete za krv,
- (7) štapići za uzimanje oralnih, vaginalnih i analnih uzoraka,
- (8) koverta za uzimanje ostataka ispod noktiju,
- (9) koverta za počešljanu stidnu dlaku i počešljanu dlaku s glave,
- (10) koverta za iščupanu stidnu dlaku i iščupanu dlaku s glave,
- (11) koverta za donje rublje,
- (12) plahta koja se stavi pod žrtvu tokom uzimanja dokaza,
- (13) obrazac koji ispunjava istražitelj u saradnji s doktorom,
- (14) obrazac koji popunjava žrtva prije nego doktor obavi pregled.

(Sadržaj i postojanje seta zavisi od države, grada ili policijske ustanove. Bez obzira na postojanje seta uglavnom se uzimaju ovi dokazi sa žrtve, eventualno se može raditi i DNA analiza.)

Akutni medicinski tretman kod seksualnog zlostavljanja:

- hirurški tretman (ukoliko je potreban),
- ginekološki pregled,
- antibiotska profilaksa seksualno prenosivih oboljenja,
- HIV profilaksa,
- utvrđivanje trudnoće kao posljedica napada,
- prevencija trudnoće u slučaju da se napad desio unazad 72 sata.

Ginekološki pregled obavlja ginekolog specijalista, najčešće u zdravstvenoj ustanovi ili eventualno postoji određeni ginekolog-forezičar, vještak koji obavlja ove preglede i daje nalaz.

Prije pregleda trebalo bi žrtvi objasniti kakav je to pregled, koji će se dokazi uzeti i važnost ovog pregleda. Potrebno je imati veoma mnogo pažnje i strpljenja u obavljanju ovih pregleda.

Trebalo bi dobiti podatke o broju napadača, načinu na koji je žrtva napadnuta, vremenu napada, radnjama koje je žrtva uradila prije pregleda: tuširanje, kupanje, pijenje, jedenje, povraćanje, pušenje, uriniranje itd.

Prije ginekološkog pregleda vrši se pregled cijelog tijela i bilježi se svaka eventualna povreda, ogrebotina, ugriz, krvni podljev na tijelu s detaljnim opisom izgleda povrede i sa opisom mjesta povrede.

Ginekološkim pregledom se uzimaju vaginalni brisovi, analni bris, vrši pregled genitalnih organa i bilježi svaka eventualna povreda.

Epruvete za uzimanje brisova obično donosi policijski istražitelj (ukoliko ne postoji set za uzimanje dokaza).

Prilikom pregleda trebalo bi, eventualno, slikati povrede (ukoliko postoje) ili ih ucrtati na posebne formulare sa prikazom ženskog ili muškog tijela.

Trebalo bi poznavati mogućnosti zajednice za smještaj žrtve u slučaju da se nema gdje vratiti nakon napada (centar za socijalni rad, postojanje sigurne kuće ili nekih drugih organizacija).

Najpovoljnije za žrtve zlostavljanja bilo bi da postoji jedan centar za zbrinjavanje ovih žrtava, gdje bi bili obavljani svi pregledi i uzeti svi dokazi te žrtva dobila adekvatnu medicinsku i psihosocijalnu pomoć.

SARADNJA SA OSTALIM NADLEŽNIM INSTITUCIJAMA

Djeca žrtve trgovine - strani državljani

Protokolom o saradnji između Ministarstva sigurnosti pri Vijeću ministara i šest skloništa za žrtve trgovine strane državljanke, što uključuje i djecu žrtve trgovine. Skloništa su dužna po hitnom postupku obavijestiti Ministarstvo sigurnosti BiH kada je u sklonište primljena žrtva trgovine.

Istovremeno, o prijemu moraju obavijestiti i nadležna odjeljenja SIPE i odjeljenje za strance u kantonalnom MUP-u, te nevladinu organizaciju „Vaša prava“ nadležnu za pravno zastupanje žrtava trgovine. Ako se radi o djetetu žrtvi trgovine, kontaktira se i sa centrom za socijalni rad prema mjesnoj nadležnosti zbog pokretanja postupka za utvrđivanje privremenog starateljstva nad djetetom. Istovremeno se dijete upućuje na potrebne medicinske preglede, što uključuje opći medicinski pregled ili pregled specijaliste školske medicine, kao i specijalističke preglede prema specifičnim medicinskim indikacijama.

Zbog preživljene seksualne traume dijete se upućuje na ginekološki pregled kao i laboratorijske pretrage na osnovu kojih se može utvrditi prisustvo spolno prenosivih ili drugih zaraznih bolesti. Kako su kod djece žrtava trgovine često prisutne smetnje iz kruga ovisnosti o drogama i alkoholu ili ozbiljnije psihijatrijske smetnje, nakon inicijalnog neuropsihijatrijskog pregleda dijete se često upućuje na bolnički ili specijalizirani ambulantni tretman u centar za mentalno zdravlje radi liječenja od bolesti ovisnosti. Otpočeti tretman bolesti ovisnosti nastavlja se tokom boravka djeteta žrtve trgovine u skloništu.

Djeca žrtve trgovine - državljani Bosne i Hercegovine

Kada se radi o djeci žrtvama trgovine domaćim državljanima, pored navedenih postupaka, preko mjesno nadležnog centra za socijalni rad uspostavlja se kontakt sa djetetovim roditeljima i užom porodicom, a vrlo često i s ranije određenim starateljima.

Kada biološki roditelji nisu u stanju da preuzmu brigu o djeci, preko nadležnog centra za socijalni rad pokreće se postupak određivanja starateljstva nad djetetom. Uz izraženu saglasnost i spremnost djeteta, dijete se uključuje u redovno ili vanredno školovanje. Također se, prema vlastitoj spremnosti i preferencijama, uključuje na kurseve za obuku u različitim zanimanjima (šivanje, friziranje, tapetarstvo i sl.).

Na osnovu utvrđenog deficita intelektualnih sposobnosti prilikom inicijalne psihološke obrade, s centrima za socijalni rad uspostavlja se saradnja radi pribavljanja evidencije o ranijoj kategorizaciji ove djece kao osoba sa specijalnim potrebama.

Donošenje konačne odluke o predmetu

Kako se radi o složenoj problematici koja obuhvata najmanje pet aspekata u životu djeteta žrtve trgovine (sigurnost, organsko zdravlje, psihičko zdravlje, porodičnu i društvenu integraciju, školovanje) sve odluke vezane za dijete žrtvu trgovine donose se na osnovu **timske, multidisciplinarnе procjene unutar jedne institucije**. Odluka o učešću u krivičnom postupku, o mjerama zaštite kao i mjerama repatrijacije, donosi se u okviru nadležnih institucija, a sa djetetom žrtvom trgovine koje je smješteno u sklonište u saradnji sa institucijom koja je donijela odluku.

I dalje ostaju otvorena pitanja trajne rehabilitacije djece žrtava trgovine koja ukazuju na potrebu **stalnog smještaja** nakon završetka tretmana u skloništima za žrtve trgovine, osiguravanje **školo- vanja i zaposlenja**, kao osnovnog uvjeta za njihovu ekonomsku i psihološku samostalnost.

Prosljeđivanje predmeta drugoj nadležnoj instituciji

Osnovna pitanja koja se postavljaju prilikom prosljeđivanja predmeta drugoj nadležnoj instituciji su:

- Kome je namijenjen ovaj dopis?
- Koju vrstu podataka dotična institucija može trebati?
- U koje svrhe će služiti dostavljeni podaci?

Prema odgovorima na postavljena pitanja odredit će se **vrsta i obim podataka** koji se dostavljaju svakoj nadležnoj instituciji. Istovremeno će se tražiti saglasnost djeteta da se dostave podaci nadležnoj instituciji, odnosno dijete treba informirati o svim preduzetim radnjama.

KOJE VRSTE PRAVNE INTERVENCIJE TREBA REALIZIRATI KADA JE ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA ZAINTERESIRANA ZA KAŽNJAVANJE POČINIOCA I SVJEDOČENJE?

Kako bi se omogućilo slobodno i otvoreno svjedočenje u krivičnom postupku pred sudovima u BiH, a u skladu sa važećim zakonodavstvom, bitno je istaći da se žrtvi trgovine mora objasniti da joj je obezbijedena potpuna zaštita svjedoka-žrtve u toku i nakon okončanja krivičnog postupka.²⁵

Posebno treba istaći da je Zakonom o zaštiti ugroženih svjedoka i svjedoka pod prijetnjom, te Zakonom o programu zaštite svjedoka Bosne i Hercegovine, predviđen čitav niz mjera koje mogu efikasno zaštititi žrtvu trgovine i njenu porodicu, u postupcima u kojima se žrtva pojavljuje kao svjedok. Mjere zaštite mogu se primjenjivati kako prije počinjanja sudskog postupka, tako i tokom trajanja postupka i nakon njegovog okončanja.

Također, treba istaći da se žrtva trgovine, koja se pojavljuje kao svjedok u sudskom postupku, poučava o pravu na isticanje odštetnog zahtjeva tokom krivičnog postupka i da krivični sud može odlučiti o zahtjevu u krivičnom postupku. Međutim, treba istaći da do sada u praksi nije zabilježena niti jedna krivična presuda kojom se, pored utvrđivanja krivice, odlučuje i o odštetnom zahtjevu. Uvijek se oštećena, u ovom slučaju žrtva trgovine, sa odštetnim zahtjevom upućuje na parnicu da tamo ostvaruje svoj imovinsko-pravni zahtjev. U tom slučaju pravnici „Vaših prava“ BiH izrađuju tužbu i zastupaju žrtvu pred nadležnim sudom.

Kada je riječ o svjedočenju žrtve, treba imati na umu sljedeće:

- **žrtva trgovine ljudima mora**, prije odluke o tome hoće li svjedočiti u postupku protiv trgovca ljudima, **biti cjelovito i objektivno upoznata sa mogućnostima i vidovima njene zaštite po zakonu**, dakle one koja joj zaista može biti pružena, kako bi mogla realno procijeniti stvarnu situaciju i donijeti samostalnu odluku;
- **žrtva nikada ne smije ni na koji način biti prisiljavana da svjedoči**, što posebno uključuje prijetnje krivičnim ili prekršajnim gonjenjem;
- **ako ne prihvati da bude svjedok, ne smije biti lišena niti jednog prava** koje joj pripada, niti se njena prava mogu koristiti kao sredstvo ucjene da bi promijenila mišljenje;
- **ako prihvati svjedočenje, mora se pažljivo pratiti na koji se način ta zaštita ostvaruje, kako njen identitet ne bi bio otkriven**. Istovremeno, treba stalno zahtijevati da joj se osigura zaštita u skladu sa standardima ljudskih prava...²⁶

25 Krivični zakon (BiH, FBiH, RS, BD), Zakon o krivičnom postupku (BiH, FBiH, RS, BD), Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka (BiH, FBiH, RS, BD), Zakon o programu zaštite svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka BiH i drugi zakoni.

26 Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini, str. 31.

KOJU VRSTU PRIMARNE SOCIJALNE INTERVENCIJE PROVODI CENTAR ZA SOCIJALNI RAD?

Nakon što je izvršena preliminarna procjena slučaja i utvrđeno da se radi o žrtvi trgovine ljudima, stiču se uvjeti za donošenje odluke o obliku zaštite žrtve trgovine ljudima. Žrtve trgovine ljudima imaju pravo na:

- smještaj;
- socijalnu i zdravstvenu zaštitu;
- bezbjednost i zaštitu identiteta;
- pravnu pomoć i učešće u postupcima protiv počinioca krivičnog djela trgovine ljudima uz pomoć pravnog savjetnika koji štiti njene interese u postupku protiv počinioca ili pomoć roditelja ili staratelja, ukoliko se radi o djetetu žrtvi trgovine ljudima.

Najvažnije mjere koje centar za socijalni rad, kao organ starateljstva, mora da odredi u smislu zaštite žrtve, jesu mjere porodično-pravne intervencije, oblici i mjere socijalne zaštite, te usluge socijalnog rada. Centar za socijalni rad, također, obezbjeđuje i druge oblike socijalne zaštite i usluge koje mogu da se dobiju u ustanovama za zbrinjavanje djece kao što su:

- domovi za djecu;
- domovi za djecu i omladinu ometenu u razvoju;
- prihvatne stanice;
- savjetovališta;
- usluge dnevnog boravka;
- podrška u socijalnoj rehabilitaciji, integraciji, resocijalizaciji i zaštitno zbrinjavanje.

Oblici socijalne zaštite podrazumijevaju i finansijsku podršku žrtvi, djetetu žrtvi i njegovoj porodici. Usluge socijalnog rada, u najširem smislu, podrazumijevaju da će žrtva i njena porodica dobiti savjetodavno-terapijsku uslugu koja je zasnovana na primjeni stručnih i naučnih saznanja, a s ciljem da se pruži pomoć u prevazilaženju teškoća ili ublažavanju posljedica slučaja trgovine ljudima.

Usluge socijalnog rada, koje centri za socijalni rad pružaju samostalno ili u saradnji sa drugim institucijama, su:

- usluge savjetovanja;
- usluge posredovanja i zastupanja;
- usluge podrške i praćenja lica u stanju socijalne potrebe.

Kada je u pitanju dijete žrtva trgovine ljudima, primarna usluga socijalnog rada ogleda se u rješavanju smještaja djeteta žrtve. Ako se radi o djetetu strancu, uloga centra za socijalni rad je da odredi staratelja djetetu i to na isti način kao i za domaću djecu.

Uloga centra za socijalni rad kao organa starateljstva ogleda se u nadzoru nad vršenjem roditeljskog prava, produženju roditeljskog prava/staranja i dužnosti (u saglasnosti sa sudom), te oduzimanju roditeljskih prava/staranja i dužnosti za koje postupak pred nadležnim sudom pokreće centar za socijalni rad. Centar za socijalni rad, kao organ starateljstva, najvažniji je zastupnik prava i interesa žrtve, a naročito djeteta žrtve, a njegova uloga ogleda se u:

- donošenju odluka i preduzimanju mjera u okviru svojih nadležnosti;
- davanju stručnog mišljenja i prijedloga nadležnom sudu u pogledu zaštite interesa žrtve i djeteta žrtve;
- zastupanju interesa djeteta kod suda i u sudskim postupcima.

Djeca koja su žrtve trgovine ljudima imaju pravo da od centra za socijalni rad, kao organa starateljstva, dobiju stručnu pomoć u smislu zastupanja njihovih prava u krivičnim i građanskim postupcima.

OBRAZOVNO - RADNI ASPEKT INTERVENCIJE

Žrtvama trgovine ljudima neophodno je omogućiti da završe škole i/ili dodatno obrazovanje, a što zavisi od individualnih potreba žrtava. Neke žrtve su morale napustiti osnovno školovanje, druge su prekinule pohađanje srednjih škola, a to sve utječe na njihovo ekonomsko stanje. Kako bi žrtve bile ekonomski osnažene, a time ponovo uspostavile samopouzdanje, što vodi ka pozitivnom psihosocijalnom efektu, potrebno je pratiti njihove interese i vidjeti da li žele vanredno završiti školu, pohađati obuke za zanimanja, uraditi dokvalifikaciju, ili čak prekvalifikaciju. NVO Medica Zenica u okviru vlastitih servisa nudi i završavanje obuka za određena zanimanja, kao što su krojački i frizerski kurs, ili tapetarstvo. Navedene obuke traju šest mjeseci, svaki radni dan po šest sati. Poslije šest mjeseci Služba za zapošljavanje Zeničko-dobojskog kantona određuje komisiju za polaganje ispita. Polaznice koje polože ispit dobijaju Certifikat-Uvjerenje o položenom ispitu pomoćne radnice, koji se unosi u radničku knjižicu. Uvjerenje o položenom ispitu izdaje Služba za zapošljavanje Zeničko-dobojskog kantona u skladu sa članom 24. Zakona o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba («Službeni list FBiH» broj 41/01).

3.5. INTERVENCIJE PREMA DJECI

Trgovina djecom spada u najgore oblike zloupotrebe i eksploatacije djece, što iziskuje i posebnu pažnju prema djeci u smislu njihove zaštite koja bi trebala biti zasnovana na principima nediskriminacije, najboljeg interesa djeteta, povjerljivosti podataka, dječije participacije, zaštite porodice te multidisciplinarni pristup rješavanju problema. Zbog važnosti problema i zakonodavstvo posebno tretira ovu problematiku.

Posebno poglavlje Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, 5. poglavlje, te član 15. Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljanima Bosne i Hercegovine, predviđaju posebnu zaštitu djece, koja obuhvata smještaj djece u sklonište i povratak djeteta.

ZAŠTITA DJECE

Posebna zaštita djece stranih državljana podrazumijeva sljedeće:

- (1) Dijete koje nije državljanin Bosne i Hercegovine uživa ista prava na brigu i zaštitu kao i djeca koja su državljani Bosne i Hercegovine.
- (2) Nakon što je dijete smješteno u sklonište, organizaciona jedinica Ministarstva sigurnosti obavještava organ uprave nadležan za poslove socijalne zaštite u mjestu gdje se sklonište nalazi o potrebi da se postavi privremeni staratelj koji je u obavezi da zastupa interese djeteta u postupku dok se ne nađe trajno rješenje.
- (3) Nadležni organi su dužni da informiraju imenovanog staratelja, koji će biti pozvan da zastupa interes djeteta u svim fazama postupka, o svim pitanjima od interesa za dijete žrtvu trgovine.²⁷
- (4) Sve aktivnosti nadležnih organa moraju biti preduzete u najboljem interesu djeteta, što podrazumijeva da svaka aktivnost mora biti preduzeta uz najveću brigu i zaštitu koja je prijeko potrebna za dobrobit djeteta, uzimajući u obzir prava i obaveze njegovih roditelja, staratelja ili drugih pojedinaca koji su pravno odgovorni za dijete, kao i mišljenje djeteta koje se cijeni prema uzrastu i dobi djeteta.
- (5) Sve akcije koje se tiču djeteta žrtve trgovine moraju se preduzimati sa najvećim stepenom hitnosti i efikasnosti. Sve mjere moraju biti preduzete s ciljem da se zaštite privatnost i identitet djeteta žrtve trgovine.
- (6) Ako se ne može sigurno odrediti dob žrtve trgovine, a postoje razlozi koji navode da je žrtva trgovine dijete, sa se takvom osobom postupa sa pretpostavkom da je žrtva – dijete.²⁸

27 Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, „Službeni glasnik BiH“ broj 33/04.

28 Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, „Službeni glasnik BiH“ broj 33/04, član 19.

Kada je u pitanju smještaj djece, Pravilnik predviđa sljedeće:

- (1) Organizaciona jedinica Ministarstva sigurnosti na terenu koja je nadležna za pitanje stranaca dužna je da, bez odlaganja, smjesti u sklonište dijete-stranca bez pratnje roditelja ili staratelja, koje ne posjeduje važeće dokumente o boravku u Bosni i Hercegovini.
- (2) U najboljem interesu djeteta, ako postoji opravdana sumnja da se radi o žrtvi trgovine, u sklonište se smještaju i djeca bez pratnje roditelja ili staratelja koja imaju važeće dokumente.
- (3) Djeca se smještaju, ako je moguće, u posebna odjeljenja skloništa koja su namijenjena djeci i odvojeno od odraslih osoba koje su smještene u sklonište i ukoliko to nije u suprotnosti sa najboljim interesom djeteta.
- (4) Dijete koje je smješteno u sklonište uživa sva prava koja uživaju žrtve trgovine ljudima, kao i posebna prava koja mu pripadaju kao djetetu, a u skladu sa zakonima Bosne i Hercegovine i međunarodnom Konvencijom o pravima djeteta.
- (5) Dijete ostaje u skloništu sve dok se ne završi postupak provjere podataka i uspostavljanja kontakta sa nadležnim organom zemlje porijekla, odnosno roditeljem ili ovlaštenim starateljem, te dok se u skladu sa zakonom i ovim pravilnikom ne obezbijedi siguran povratak djeteta.²⁹

Kad je u pitanju povratak djeteta, Pravilnikom je predviđeno sljedeće:

- (1) Dijete žrtva trgovine ljudima koje nije državljanin Bosne i Hercegovine ima pravo na povratak u zemlju porijekla ili uobičajenog boravka.
- (2) Realizator povratka dužan je da obezbijedi proceduru povratka koja osigurava da dijete u zemlju porijekla ili uobičajenog boravka primi član nadležnog organa koji se bavi zaštitom djece, i/ili djetetov roditelj ili zakoniti staratelj.
- (3) Staratelj, uz pomoć Ministarstva sigurnosti i drugih nadležnih državnih organa, započinje proces pribavljanja dokumentacije i informacija iz zemlje djetetovog porijekla ili uobičajenog mjesta boravka kako bi se izvršila procjena rizika i sigurnosti, nakon čega se donosi odluka o tome da li ponovo spojiti dijete sa njegovom porodicom ili ga treba vratiti u zemlju porijekla.
- (4) Dijete žrtva trgovine neće biti vraćeno u zemlju porijekla ili uobičajenog boravka ako postoji opravdana sumnja, a nakon procjene rizika i bezbjednosti, da postoje razlozi da djetetov povratak ugrožava njegovu bezbjednost ili bezbjednost članova njegove porodice.
- (5) Postupak povratka - repatrijacije može se realizirati uz pomoć i saradnju sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM), što je regulirano Protokolom o saradnji između Ministarstva sigurnosti i IOM-a.³⁰

ZAŠTITA DJECE DRŽAVLJANA BIH

Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine u članu 15. predviđaju posebnu zaštitu djece, a obuhvataju sljedeće:

- (1) Organ starateljstva obavezan je po službenoj dužnosti preduzimati potrebne mjere radi zaštite prava i utvrđivanja najboljeg interesa djeteta na osnovu neposrednog saznanja ili obavijesti o povredi djetetovog prava, naročito kada je u pitanju trgovina ljudima.
- (2) U skladu sa važećim porodičnim zakonima u BiH, dijete se izuzima iz porodice bez odlaganja i postavlja mu se privremeni staratelj u slučaju kada postoje dokazi da je roditelj ili staratelj navodio dijete na bilo koji oblik neprihvatljivog ponašanja, da obavlja radnje neprimjerene njegovom uzrastu ili ga seksualno iskorištavao, odnosno, kada postoji dovoljno dokaza da je staratelj ili roditelj sudjelovao u trgovini djetetom.
- (3) U skladu sa važećim propisima, postupak oduzimanja roditeljskog prava pokreće se na prijedlog organa starateljstva ili drugog roditelja, ukoliko postoji dovoljno dokaza da je roditelj ili staratelj sudjelovao u trgovini djetetom.

²⁹ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, „Službeni glasnik BiH“ broj 33/04, član 20.

³⁰ Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, „Službeni glasnik BiH“ broj 33/04, član 21.

- (4) Dijete žrtva i svjedok žrtva će se tretirati kao dijete bez roditeljskog staranja, ili vaspitno zanemareno, ili zapušteno dijete bez obzira na njegov porodični status.³¹

ULOGA CENTRA ZA SOCIJALNI RAD U ORGANIZIRANJU ZAŠTITE DJECE

Kada se otkrije da je dijete žrtva trgovine ljudima, vodeću ulogu preuzima centar za socijalni rad u smislu:

- organiziranja zaštite;
- utvrđivanja oblika, intenziteta i posljedica zlostavljanja;
- utvrđivanja i pružanja adekvatnog zdravstvenog i psihološkog tretmana;
- utvrđivanja mjera nadzora u porodici i obrazovnoj instituciji.

S obzirom na dvostruku ulogu centra za socijalni rad u smislu pružanja socijalne i porodično-pravne zaštite, centar primjenjuje zaštitne intervencije u odnosu na dijete i porodicu. Prije svega, djetetu, njegovoj porodici, roditeljima ili usvojiteljima pruža se socijalna podrška i savjetodavni rad u saradnji sa drugim nadležnim institucijama ili NVO sektorom. Centar će, ukoliko utvrdi da je potrebno, uputiti dijete, ali i roditelje, na posebne, specijalizirane tretmane u specijalizirane ustanove i savjetovališta. Također, ukoliko za to postoji potreba, centar za socijalni rad zbrinjava dijete u drugu porodicu, ustanovu socijalne zaštite ili, ako se radi o djetetu stranom državljaninu, u prihvatne stanice ili sigurne kuće u saradnji sa NVO (ukoliko nema vlastite resurse).

Centar za socijalni rad je, kao organ starateljstva, ovlašten i da učestvuje u sudskim postupcima u kojima se primjenjuju prinudne mjere oduzimanja roditeljskog prava, a njegova uloga se ogleda u pripremi prijedloga za oduzimanje roditeljskog prava. Dalje, centar učestvuje i u izvršenju odluka suda s ciljem da se zaštiti ličnost djeteta. Ukoliko se radi o djetetu koje je zbrinuo centar za socijalni rad i koje se nalazi u tretmanu centra, dužnost stručnog radnika je da pripremi dijete za sudski postupak, odnosno svjedočenje. Ukoliko je dijete zbrinuto u sigurnoj kući, ovo je obaveza stručnih radnika koji su tamo zaposleni. Centri za socijalni rad daju i stručno mišljenje javnom tužilaštvu i sudu o sposobnosti djeteta da svjedoči, kao i mogućim posljedicama po dijete, te ima i osnovnu ulogu u postupku ispitivanja djeteta kao žrtve kojom prilikom je obavezan da obezbijedi adekvatan daljnji tretman djeteta žrtve trgovine ljudima koji će se voditi u javnom tužilaštvu i sudu.

3.6. RAZLIKA U INTERVENCIJI PREMA STRANCU I DRŽAVLJANINU BIH

U skladu sa zakonima koji se primjenjuju u BiH osiguravaju se isti oblici osnovne zaštite žrtava trgovine ljudima.

Dakle, bez obzira radi li se o domaćim ili stranim žrtvama trgovine, pripadaju im sva prava o kojima smo do sada govorili.

Osnovna razlika se odnosi na potrebu da se stranim državljanima žrtvama trgovine mora regulirati privremeni boravak.

Žrtve trgovine ljudima imaju pravo da im se odobri privremeni boravak iz humanitarnih razloga, koji se odobrava zbog činjenice da se radi o žrtvi trgovine ljudima. Humanitarni boravak se odobrava svim žrtvama trgovine ljudima bez obzira pristaje li žrtva na svjedočenje ili ne, s tom razlikom što se žrtvi trgovine ljudima koja ne svjedoči odobrava humanitarni boravak u kraćem periodu (do šest mjeseci). Žrtvi koja svjedoči odobrava se humanitarni boravak koji može biti produžavan sve dotle dok za to postoji potreba.

31 Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 66/07) član 15.

Također, žrtvama trgovine treba omogućiti pristup međunarodnoj zaštiti (azil). Pravo na odobrenje međunarodne zaštite (azila) u BiH ostvaruje se po osnovu predviđenoj UN Konvencijom o statusu izbjeglica iz 1953. i Protokolom iz 1967.

Dalje, strane žrtve trgovine se dobrovoljno repatriiraju u zemlju porijekla i za to je potrebno pribaviti potrebnu saglasnost, odnosno, izjavu žrtve da se želi dobrovoljno vratiti u zemlju porijekla. Pravni savjetnik žrtve je obavezan da pripremi izjavu o dobrovoljnom povratku, kao i izjavu o odustajanju od privremenog boravka zbog povratka u zemlju porijekla. U Bosni i Hercegovini dobrovoljni povratak obavlja se uz pomoć IOM-a, koji žrtvama trgovine obezbjeđuje pomoć tokom repatrijacije i nakon povratka u zemlju porijekla, u smislu obezbjeđivanja, ukoliko to žrtva želi, smještaja, dok se ne adaptira na sredinu i ne bude sposobna da se ponovo uključi u društvo i postane koristan član zajednice, zatim, finansijske pomoći, edukacije i dr.

Kada su u pitanju domaće žrtve trgovine nema repatrijacije iz BiH, ali je od izuzetne važnosti povratak žrtve trgovine u Bosnu i Hercegovinu kojom prilikom će „Diplomatsko-konzularno predstavništvo žrtvama i svjedocima žrtvama koji su državljani Bosne i Hercegovine pružiti pomoć, a posebno u slučajevima kada je u pitanju dijete. Pomoć u smještaju i pri povratku u Bosnu i Hercegovinu DKP će realizirati u saradnji sa nevladinom organizacijom zemlje boravišta. Dokumente koji su neophodni za povratak DKP će izdati po hitnom postupku.“³²

Također, kada su u pitanju domaće žrtve trgovine nadležne institucije su obavezne da „s ciljem da osposobe za daljnji život i rad žrtve i svjedoke žrtava, centar ili služba za socijalni rad **tražit će trajno rješenje** planiranjem i provođenjem individualnog programa resocijalizacije u skladu sa potrebama žrtve i svjedoka žrtve. Program resocijalizacije sadrži programe dodatnog obrazovanja, prekvalifikacije, pomoći u zapošljavanju i druge socijalne mjere u skladu sa mogućnostima nadležnih institucija ili ovlaštenih organizacija, a koji se ostvaruju kroz kontakte sa nadležnim institucijama u BiH (zavodima za zapošljavanje, nevladinim organizacijama, ustanovama socijalne i dječije zaštite i drugim institucijama prema potrebi).“³³

Kada je u pitanju zaštita domaćih žrtava pri ostvarivanju osnovnih oblika zaštite veliki problem predstavlja primjena principa teritorijalne nadležnosti, za šta u narednom periodu treba pronaći odgovarajuća rješenja.

32 Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 66/07) član 17, stav (j).

33 Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“ broj 66/07) član 17, stav (g).

4. POGLAVLJE

UPRAVLJANJE

SKLONIŠTIMA

UPRAVLJANJE SKLONIŠTIMA

Da bi intervencije u zbrinjavanju žrtava trgovine ljudima bile uspješne neophodno je žrtvama obezbijediti adekvatan i siguran smještaj. Trenutno u BiH postoji sedam skloništa za smještaj žrtava trgovine ljudima koja su osnovala i vode ih nevladine organizacije. Prepoznavši neophodnost ove vrste skloništa, Ministarstvo sigurnosti BiH je potpisalo memorandume o saradnji, a IOM je kroz projektne aktivnosti pokrivao troškove asistencije žrtvama trgovine ljudima.

Jedinstveni standardi u upravljanju skloništima u BiH nisu uspostavljeni do danas.

U ovom dijelu Priručnika dajemo kratak pregled međunarodnih standarda u upravljanju skloništima. Kako je jedan od bitnih faktora u procesu asistencije žrtvama trgovine ljudima i način na koji će asistencija u skloništima biti organizirana, preporučujemo ovaj dio svim nevladinim organizacijama koje već imaju organizirana skloništa, kao i onim **institucijama i nevladinim organizacijama koje imaju namjeru da organiziraju ovakav vid asistencije žrtvama trgovine ljudima.**

4.1. OSNIVANJE SKLONIŠTA

U zakonodavstvu BiH osnivanje skloništa za žrtve trgovine ljudima je predviđeno u Zakonu o boravku i kretanju stranaca i azilu u članu 67. i u članu 15. Pravilnika o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima.

Prava i obaveze nevladinih organizacija uključenih u pružanje skloništa žrtvama trgovine ljudima regulirana su Protokolom o saradnji i osiguranju adekvatnog i sigurnog smještaja i zbrinjavanja stranaca žrtava trgovine ljudima u BiH, potpisanog u martu 2005, koji su potpisali Ministarstvo sigurnosti BiH i šest nevladinih organizacija³⁴ sa iskustvom u pružanju asistencije žrtvama trgovine ljudima.

Kada je u pitanju osnivanje skloništa za smještaj žrtava trgovine ljudi građana BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH odgovorno je za definiranje osnovnih standarda za uspostavu ovih skloništa i iniciranje njihove uspostave na lokalnim nivoima vlasti. Zavisno od potrebe, lokalni nivoi vlasti mogu donijeti odluku o uspostavi ovih skloništa ili odobriti sredstva za NVO koje imaju na raspolaganju ovu vrstu kapaciteta.

Standardi za uspostavu skloništa za zbrinjavanje domaćih žrtava trgovine ljudima, posebno djece, u skladu sa Pravilima, trebaju biti pripremljeni u saradnji sa lokalnim nivoima vlasti.

34 Prema raspoloživim podacima od Ministarstva sigurnosti BiH.

NVO mogu samostalno, bez pribavljanja posebne dozvole, uspostavom udruženja u skladu sa Zakonom o osnivanju udruženja i fondacija uspostaviti kapacitete koji su namijenjeni kao pomoć u zbrinjavanju žrtava trgovine ljudima BiH.

4.1.1. Osnovni principi u upravljanju skloništima

Osnovne principe oko upravljanja skloništima i praktične detalje saradnje bi trebali zajednički dogovoriti i definirati državne institucije i odabrani partneri.

- (1) Doprinijeti zaštiti i asistenciji žrtava trgovine ljudima kroz efikasnu saradnju između bitnih partnera.
- (2) Sigurnost i zaštita žrtava trgovine ljudima i potencijalnih žrtava trgovine ljudima za sve učesnike u procesu asistencija treba da bude osnovna ideja vodilja pri planiranju i provođenju svih aktivnosti.
- (3) Prilikom pružanja asistencije žrtvama trgovine ljudima poštovat će se međunarodni standardi i vodilje propisani UN Palermo protokolom o trgovini ljudskim bićima, te principi i vodilje o trgovini ljudima i ljudskim pravima UNHCHR i UN Konvencijom o pravima djeteta.
- (4) Učešće u programima asistencije može biti zasnovano samo na dobrovoljnoj osnovi, uz poštovanje izjave volje informirane žrtve.
- (5) Žrtve trgovine ljudima neće biti držane u prihvatnim centrima za imigrante niti u pritvorskim jedinicama.
- (6) Organizacije koje pružaju asistenciju žrtvama trgovine ljudima neće biti obavezne da bez saglasnosti žrtve otkriju bilo kakve informacije koje nisu u najboljem interesu žrtve. Izuzetak od ovog pravila će biti samo ukoliko se informacije koje organizacija posjeduje tiču sigurnosti drugih osoba.

Ovi osnovni principi bi trebali biti uvršteni u bilo koji sporazum koji se tiče saradnje državnih institucija, NVO-a i međunarodnih organizacija bez obzira u kojoj oblasti asistencije se odvija njihova saradnja.

4.1.2 Svrha skloništa

U dokumentu kojim se osniva sklonište neophodno je naglasiti namjeru da se sklonište osnuje, kao i radi li se o skloništu koje će biti korišteno kratkoročno, srednjoročno ili dugoročno.

4.1.3. Korisnici skloništa

Iako je svrha skloništa da obezbijedi smještaj za žrtve trgovine ljudima, preporučljivo je da se precizira da li su sve ili samo pojedine kategorije korisnici skloništa koje se osniva. Prilikom određivanja kategorije žrtava koje će dobiti asistenciju u skloništu mogu se također odrediti formalni ili neformalni mehanizmi za upućivanje i prijem žrtava u sklonište.

Cilj ovih odredbi je da se izbjegnu problemi i nejasnoće koji mogu nastati prilikom prijema žrtava.

Kao potencijalna kategorizacija korisnika mogu se uzeti sljedeća lica:

- osobe koje su bile žrtve specifičnog oblika trgovine ljudima (tj. seksualne eksploatacije, eksploatacije rada u domaćinstvu, eksploatacije dječijeg rada, itd.);
- samo žene;
- samo muškarci;
- odrasle osobe;
- odrasle osobe sa djecom;
- djeca;
- domaće žrtve;
- strane žrtve;
- strane žrtve koje pristaju na repatrijaciju;
- strane žrtve koje su podnijele zahtjev da im se odobri privremeni boravak.

4.1.4. Smještanje maloljetnika

Prilikom organiziranja asistencije maloljetnicima u skloništima treba voditi računa o sljedećim principima:

- ▶ Smještaj djece po identifikaciji bi trebao biti organiziran što je prije moguće.
- ▶ Smještaj predviđen za djecu bi morao da odgovara njihovom uzrastu i zrelosti.
- ▶ Djeca bi trebala biti smještena zajedno sa djecom njihovog uzrasta i spola.
- ▶ Kada sigurnost i individualne okolnosti vezane za slučaj to dozvoljavaju trebaju se uložiti naponi da se članovi porodice smjeste zajedno, vodeći pri tome računa o najboljem interesu djeteta.
- ▶ Djeca se ne smiju smještati u pritvorske jedinice.
- ▶ *Organizacije koje rukovode skloništima u koje se smještaju maloljetnici za smještaj ove specifične kategorije treba da traže i dobiju dozvolu od nadležnih državnih institucija, u saglasnosti sa zakonskim odredbama.*

4.1.5. Obim usluga

Dokument o osnivanju skloništa bi, između ostalog, trebao da sadrži i listu osnovnih usluga koje će žrtvama biti dostupne u toku boravka u skloništu. Ova klauzula bi mogla da sadrži kratku listu osnovnih servisa i usluga koji će biti obezbijeđeni u skloništu.

Usluge zaštite i rehabilitacije koje slijede su obično uključene u akt o osnivanju ili funkcioniranju skloništa:

- ✓ Siguran i bezbjedan privremeni smještaj;
- ✓ Obroci;
- ✓ Medicinske usluge;
- ✓ Psihosocijalna pomoć i savjetovanje;
- ✓ Pravno savjetovanje/pravna pomoć;
- ✓ Osnovne materijalne potrebe.

U zavisnosti od toga je li sklonište smješteno u zemlji tranzita, odredišta ili porijekla mogu se predvidjeti i sljedeće usluge:

- ✓ Dobrovoljni povratak;
- ✓ Aktivnosti u okviru reintegracije kao što su:
 - Obrazovanje/povratak u školu;
 - Podsticajni treninzi/prekvalifikacija;
 - Pronalaženje posla;
 - Porodična medijacija.

4.2. LOKACIJA I STRUKTURA SKLONIŠTA

4.2.1. Lokacija skloništa

Skloništa mogu biti organizirana na razne načine, a na koji način će konkretno biti organizirani zavisi od više faktora, kao što su: dostupnost sredstava, briga za bezbjednost, dostupnost usluga, kapaciteta i potrebe za skloništem, itd.

Kao rezultat ispunjenosti ovih faktora skloništa mogu smještati samo nekoliko ili više osoba, mogu biti zasnovani na privremenim lokacijama, i mogu se nalaziti na raznim lokacijama, kao što su:

- kuće;
- stanovi;
- hoteli;
- prostorije u specijaliziranim institucijama (kao što su bolnice);
- vjerski objekti.

Skloništa mogu biti specijalizirana za smještanje isključivo žrtava trgovine ljudima ili mogu biti kombiniranog karaktera, tj. smještati i žrtve drugih vrsta krivičnih djela (npr. žrtve nasilja u porodici).

Zgrade/prostorije u kojima je smješteno sklonište moraju ispunjavati zahtjeve kapaciteta i biti projektirane/smještene tako da osiguraju maksimalnu zaštitu korisnicima.

4.2.2. Tajnost skloništa

U idealnim uvjetima adrese skloništa bi trebalo držati u tajnosti. Ovaj cilj je veoma teško dostići ukoliko se sklonište nalazi u manjem gradu i/ili seoskom području i/ili vrlo otvorenom društvu. Čuvanje tajnosti lokacije skloništa može biti izuzetno teško, ali sam tim ne znači da je nemoguće osnovati i održavati sklonište, nego samo da posebnu pažnju treba posvetiti mjerama sigurnosti.

Zavisno od potrebe za smještajnim kapacitetima samo sklonište može biti smješteno u za tu svrhu specijalno izgrađenom objektu ili u već postojećoj zgradi/kući/objektu. Ako je u pitanju već postojeća zgrada, neophodno je da ona ispunjava potrebe skloništa. Ako su dostupna dovoljna finansijska sredstva, bolje je imati novoizgrađenu kuću koja će planski biti namijenjena za sklonište. Prilikom izrade projekta mora se voditi računa o posebnim sigurnosnim potrebama skloništa.

4.2.3. Infrastruktura

Boravak u skloništu za žrtve trgovine ljudima često može da potraje duže nego što su inače uobičajeni standardi boravka u skloništima. Najčešće su korisnici sa najdužim boravkom u skloništima upravo oni koji spadaju u visokorizične slučajeve. Samim tim se za njih preporučuje smještaj u skloništa zatvorenog tipa. Uvjeti život u skloništu su, naravno, različiti od života koji su žrtve vodile prije i u toku perioda kada se njima trgovalo. Prostor u kojem borave je obično mali, tako da se podrazumijeva da se određene prostorije moraju dijeliti. Upravo uspostavljanje određenog reda u životnim navikama predstavlja veliki izazov i za uposlenike skloništa i za korisnike. Ovo je posebno izraženo kada se u jednom skloništu smještaju različite kategorije korisnika. Neophodno je kroz infrastrukturna rješenja olakšati boravak koliko je to moguće.

Bez obzira na koji način su osnovana, gdje su smještena i na koji način funkcioniraju sva skloništa bi trebalo da osiguraju sljedeće:

- ✓ Odgovarajuće, bezbjedno i sigurno privremeno životno okruženje za žrtve trgovine ljudima;
- ✓ Odgovarajuće, bezbjedno i sigurno radno okruženje za osoblje skloništa;
- ✓ Stabilizaciju žrtve i sprečavanje daljnje štete, te obezbjeđivanje maksimalnog oporavka;
- ✓ Dobro obučeno osoblje koje će raditi zajednički i interdisciplinarno na obezbjeđenju kontinuirane brige za žrtve;
- ✓ Kvalitetna zaštita i asistencija žrtvama zasnovana na planiranim uslugama prilagođenim svakom slučaju;
- ✓ Efikasno funkcioniranje u okviru nacionalne mreže asistencije žrtvama trgovine ljudima.

4.2.4. Plan prostorija

Precizan plan prostorija zavisit će od dostupnosti objekta i sredstava koja stoje na raspolaganju za osnivanje i održavanje skloništa. Bez obzira na to, usluge u skloništu treba da budu organizirane u toku cijelog dana, to jeste na principu 24-satnog funkcioniranja.

Da bi funkcioniranje skloništa bilo adekvatno svojoj namjeni, neophodno je prostor koji je na raspolaganju podijeliti na sljedeće segmente:

- kuhinja i trpezarija,

- zajednički dnevni boravak,
- kupatila i toaleti,
- prostorije za korisnike/spavaonice,
- prostorija za individualno savjetovanje,
- kancelarija za osoblje skloništa,
- prostorija za ljekarske preglede,
- praonica,
- ostava.

Prilikom planiranja prostora skloništa također treba imati u vidu da će korisnici veći dio svog boravka provesti u zatvorenom prostoru, te da je rekreacija u tim uvjetima poželjna. Čak i mali prostor koji će omogućiti rekreaciju u zatvorenom prostoru je dobrodošao dio skloništa.

Bilo bi poželjno da prostorija za ljekarske intervencije/preglede bude odvojena.

4.2.5. Politika prijema korisnika

Svako sklonište pri osnivanju treba da, na osnovu važećih zakona i procedura u postupanju, razvije svoju politiku prijema žrtava trgovine ljudima.

Politika prijema korisnika direktno zavisi od smještajnih kapaciteta i dostupnih usluga.

Svi uposlenici treba da budu upoznati sa politikom prijema koja treba da regulira sljedeće:

- procedure prihvata,
- odgovornosti pojedinih članova osoblja,
- kategoriju korisnika,
- maksimalni smještajni kapacitet.

4.3. KVALIFIKACIJE OSOBLJA, DUŽNOSTI I OBAVEZE

4.3.1 Sastav osoblja skloništa

Broj uposlenih, opis posla i kvalifikacije osoblja skloništa koje radi u osnovanim skloništima varirat će u odnosu na potrebe i dostupne resurse pojedinačnih skloništa. S ciljem da se utvrdi najprikladniji sastav osoblja, organizacija koja pruža usluge skloništa i njeni relevantni partneri³⁵ trebalo bi da imaju u vidu sljedeće:

- Obim usluga koje su dostupne u skloništu;
- Je li većina usluga obezbijeđena u okviru skloništa ili kroz upućivanje partnerskim institucijama i organizacijama;
- Prosječan ili mogući broj korisnika koji će biti smješteni i kojima će se asistirati;
- Prosječna dužina boravka u skloništu.

Imajući u vidu gore navedene pretpostavke, svako sklonište bi trebalo da ima jednog ili više stalno uposlenih članova osoblja koji će obavljati sljedeće dužnosti:

- Upravljanje skloništem;
- Direktno savjetovanje i/ili psihološka asistencija/pomoć;
- Nadzor i opću brigu za korisnike;
- Finansijski nadzor i nabavku.

4.3.2 Menadžer skloništa

Svako sklonište bi trebalo da ima jednog stalnog uposlenika na funkciji upravnika skloništa/menadžera skloništa koji će biti odgovoran za sveukupno upravljanje skloništem. Menadžer skloništa je odgovoran za svakodnevno funkcioniranje skloništa, uključujući i nadzor nad radom osoblja i uslugama koje se pružaju korisnicima.

35 Imajući u vidu da regulativa za asistenciju žrtva trgovine ljudima u BiH upućuje na saradnju između centara za socijalni rad i lokalnih NVO ova vrsta partnerstva je dobrodošla.

Menadžer skloništa osigurava poštovanje propisanih principa i ciljeva skloništa, te sigurnost, zdravlje i dobrobit korisnika skloništa i njegovog osoblja.

Slijedi primjer potencijalnih obaveza i odgovornosti menadžera skloništa koji bi mogli biti i sastavni dio općih uvjeta ugovora:

- Nadgleda svakodnevne aktivnosti u skloništu.
- Razvija, provodi, koordinira i ocjenjuje planove sačinjene sa ciljem da obezbijedi potrebe korisnika skloništa.
- Ustanovljava i prati efikasnu administrativnu infrastrukturu, te vodi i upućuje osoblje, korisnike i usluge koje se pružaju korisnicima.
- Obezbeđuje da osoblje poštuje principe skloništa, ciljeve i politike koji se tiču brige za korisnike, procjene vezane za korisnika, intervencije, upućivanje na usluge i opću asistenciju korisnika, uključujući pomoć u rješavanju ličnih problema. U nadležnosti menadžera skloništa je također i nadgledanje medicinskih usluga, savjetovanja i pravne pomoći, a kada je to potrebno i drugih bitnih usluga kao što su obroci, materijalne potrebe i aktivnosti.
- Odlučuje o prijemu i otpustu korisnika.
- Održava sigurnost i bezbjednost, provjeru i procedure.
- Osigurava da se dosljedno provode zacrtani program i da se dosjei klijenata popunjavaju i drže u tajnosti.
- Osigurava kompletiranje neophodne dokumentacije.
- Učestvuje u identifikiranju, angažiranju, orijentiranju, obučavanju i podršci osoblju skloništa i pružalaca usluga.
- Nadgleda i procjenjuje rad osoblja skloništa.
- Predsjedava i učestvuje na sedmičnim sastancima osoblja, vrši uvid u planove asistencije razvijene za pojedinačne slučajeve, iznalazi rješenja u slučaju kada osoblje skloništa krši obaveze i provodi disciplinske mjere, kada je to prikladno i neophodno.
- Koordinira rasporedom osoblja kako bi obezbijedio stalnu pokrivenost - vodi računa o godišnjim odmorima, bolovanjima i drugim razlozima za odsustvo osoblja.
- Prati rad osoblja.
- Vodi evidenciju posjetilaca.
- Nadzire utrošak sredstava koja su predviđena budžetom i daje preporuke za budžet.
- Nadgleda održavanje s ciljem da se poštuju higijenski standardi i uredno funkcioniraju objekat, sklonište i oprema.
- Kontaktira sa drugim zvaničnicima s ciljem da se provode aktivnosti na polju borbe protiv trgovine ljudima, razvoja, koordinacije i saradnje.
- Ukoliko je potrebno vrši i druge dužnosti vezane za navedeno.

4.3.3 Ostalo osoblje skloništa

Svako sklonište bi trebalo da ima jednog ili više članova osoblja koji su odgovorni za direktno savjetovanje i/ili psihološki tretman.

Ove vrste asistencije korisnicima skloništa pružaju socijalni radnici, savjetnici i/ili psiholozi, a pod nadzorom i uz podršku menadžera skloništa.

Socijalni radnik/savjetnik savjetuje korisnike skloništa, organizira i vodi brigu o korisniku i uslugama koje su korisniku pružene u skladu sa individualnim planom asistencije koji se razvija u dogovoru sa ostalim pružaocima usluga.

Psiholog koji je angažiran u skloništu je nadležan za intervjuiranje korisnika s ciljem da identifikira njegovo mentalno stanje i sposobnost da funkcionira u datim okolnostima i okruženju. Također, psiholog organizira individualnu i grupnu terapiju, priprema i provodi programe s ciljem da modificira ponašanje i saraduje sa drugim pružaocima usluga na razvoju i provođenju tretmana i intervencija kod korisnika prema potrebama.

4.3.4 Nadzor i opća briga za korisnike

Pored navedenih članova osoblja svako sklonište bi trebalo da ima i članove osoblja koji će biti zaduženi za opći nadzor i brigu na 24 satnoj osnovi. Osoblje koje je zaduženo za zbrinjavanje žrtve obavljat će svoje dužnosti uz nadzor i podršku menadžera skloništa.

Svako sklonište bi trebalo da ima dežurno osoblje koje će biti zaduženo za nadzor i opću brigu za korisnike. Dežurni nadgledaju i upravljaju aktivnostima u toku dana, fizički su prisutni u toku noći i brinu se da pravila skloništa i sigurnosne procedure budu ispoštovane.

4.3.5 Finansijski nadzor i nabavka

Među osobljem skloništa trebala bi biti barem jedna osoba koja će biti zadužena za finansijski nadzor i nabavku.

Službenik za finansije i nabavku je zadužen za održavanje adekvatne evidencije o svim troškovima - kupovini neophodnih potrepština u okviru raspoloživog budžeta, pod nadzorom i uz podršku menadžera skloništa.

4.3.6 Ostali članovi osoblja

U zavisnosti od resursa koji su na raspolaganju skloništu, potreba i činjenice jesu li usluge obezbijedene unutar ili izvan skloništa, pored navedenih pozicija osoblje skloništa mogu činiti još i medicinsko osoblje, koordinatori aktivnosti, prevodioci, učitelji/nastavnici i drugi ukoliko za to postoji potreba.

4.3.7 Angažiranje volontera

Neka od skloništa odlučuju da angažiraju volontere u radu skloništa kako bi im pomogli sa rastućim brojem i raznovrsnošću usluga koje je neophodno pružiti korisnicima.

Kao opće pravilo uzima se da volonteri mogu biti angažirani u dodatnim aktivnostima skloništa i nije uobičajeno da im se dodjeljuju zadaci koje obavljaju članovi redovnog osoblja.

Volonteri se mogu angažirati kako bi obezbijedili sljedeće usluge korisnicima:

- Časove jezika;
- Obuku u korištenju kompjutera;
- Dramu i ples terapije;
- Umjetnost i zanati.

Da bi se angažirali volonteri neophodno je da se vodi računa o pitanjima sigurnosnih rizika, resursima, kapacitetima za nadzor, potrebama korisnika i dodatnoj vrijednosti koje skloništu i korisnicima mogu donijeti usluge koje pružaju volonteri.

S ciljem da se usaglase sa sigurnosnim pravilima i kontrolom kvaliteta, svi volonteri bi trebali biti podvrgnuti sljedećem:

- Proći inicijalnu detaljnu provjeru i verifikaciju podataka i pozadine;
- Potpisati pravila skloništa;
- Potpisati ugovor o povjerljivosti;
- Proći uvodni trening o borbi protiv trgovine ljudima.

Volonteri koji se angažiraju za rad sa djecom moraju prisustvovati posebnom treningu i sesiji s ciljem da se podigne svijest o posebnim potrebama i pravima djece žrtava trgovine ljudima.

4.3.8. Rukovođenje osobljem skloništa i trening

Primarna obaveza menadžera skloništa je da razvija i nadgleda sljedeće aspekte rukovođenja osobljem u skloništu:

- Trening/obuka osoblja;

- Pravilnik o ponašanju osoblja;
- Raspored obaveza osoblja;
- Supervizija osoblja.

4.3.8.1 Treninzi i program razvoja osoblja

Svi uposlenici u skloništu moraju proći opći trening o radu skloništa i borbi protiv trgovine ljudima u prvoj sedmici angažmana koji bi trebao koordinirati i voditi menadžer skloništa.

Ova orijentaciona sesija može biti nadopunjena treninzima prilagođenim potrebama određenih radnih mjesta i iskustvu uposlenika.

Kao moguće tematske cjeline mogu se uključiti sljedeće teme:

- Fenomen trgovine ljudima;
- Opći zakonski principi i prava žrtava trgovine ljudima uključujući osvrt na Palermo protokol i relevantna nacionalna zakonska rješenja;
- Opće smjernice za intervencije usmjerene na oporavak traumatizirane žrtve;
- Aktivnosti i intervencije koje će promovirati oporavak i pružiti podršku rehabilitaciji žrtve;
- Specifične vještine u komuniciranju sa traumatiziranom žrtvom;
- Multidisciplinarni pristup i timski rad u pružanju usluga;
- Principi u rješavanju kriznih situacija;
- Osnovni principi savjetovanja;
- Specifični principi savjetovanja prilagođeni žrtvama trgovine ljudima;
- Informacije o dostupnim uslugama i specijaliziranim uslugama dostupnim na području gdje se sklonište nalazi;
- Trening o bezbjednosti i sigurnosti;
- Trening o prvoj pomoći.

Dodatne i osvježavajuće treninge, kao i specijalizirane treninge menadžer skloništa treba da organizira u skladu sa potrebama osoblja i razvoju na polju borbe protiv trgovine ljudima.

4.3.8.2 Pravila ponašanja osoblja i standardne operativne procedure

Svako sklonište treba da razvije i primjenjuje Pravila ponašanja/standardne operativne procedure za osoblje skloništa.

Pravila ponašanja bi trebala biti razvijena u skladu sa politikom u borbi protiv trgovine ljudima koju je razvila organizacija koja organizira sklonište.

Posebnu pažnju u pravilima ponašanja treba posvetiti obavezi osoblja da se striktno pridržava sigurnosnih procedura i pravila povjerljivosti i tajnosti.

Primjer Pravila ponašanja i Ugovora o povjerljivosti nalazi se u aneksima I i II.

4.3.8.3 Radno vrijeme i raspored osoblja

Menadžer skloništa treba da ustanovi i održava raspored koji će osigurati da sklonište u toku svih 24 sata sedam dana u sedmici bude pokriveno osobljem. Da bi se obezbijedila kontinuirana pokrivenost u svako doba, u startu treba odrediti koji član osoblja će uskočiti ukoliko je neko od kolega iznenada spriječen da dođe na posao.

Prilikom pripremanja rasporeda menadžer treba da vodi računa i o potrebama korisnika, kao i o omjeru broja korisnika i osoblja prisutnog u skloništu.

4.3.8.4 Supervizija

Sedmični sastanci osoblja

Sedmični sastanci osoblja pomažu da se na pravilan način prate i nadgledaju aktivnosti koje provode članovi osoblja i prate slučajevi korisnika.

Redovni sedmični sastanci pružaju priliku da se diskutira o sljedećim temama:

- Koordinaciji slučajeva;
- Općem napretku slučajeva;
- Dolasku/odlasku slučajeva;
- Neophodnim sredstvima da se riješe problemi u određenim slučajevima;
- Etičkim pitanjima;
- Odnosima sa drugim pružaocima usluga i drugim učesnicima u aktivnostima u borbi protiv trgovine ljudima;
- Sukobima ili pritužbama između korisnika i/ili osoblja;
- Ocjenom politika i procedura skloništa;
- Pregledom upitnika koje su popunili korisnici;
- Bilo kojim drugim pitanjima u vezi sa funkcioniranjem skloništa.

Individualni sastanci i supervizija

Menadžer skloništa s vremena na vrijeme treba da se sastane pojedinačno sa članovima osoblja kako bi sa njima prodiskutirao i osigurao da će se poštovati sljedeće stavke:

U P U T S T V A . Ciljevi postavljeni pred osoblje skloništa treba da budu realni i mogući za ostvariti, u saglasnosti sa uvjetima koji prevladavaju i sredstvima dostupnim da bi se ciljevi ostvarili.

T R E N I N G / V O D S T V O . Menadžer će osigurati kontinuirani neformalni trening i vodstvo osoblja skloništa i ohrabrivati ih u ispunjavanju zadataka.

P O V R A T N A I N F O R M A C I J A . Povratne informacije pomažu da se pristupi, unaprijedi, ohrabri ili kritikuje način na koji članovi osoblja obavljaju radne zadatke, kao i da se održava stalna komunikacija o svim aspektima u vezi sa radom skloništa. Na ovaj način menadžer skloništa se može lakše nositi sa svim aspektima rada skloništa i preduprijeti ili riješiti eventualno nastale probleme.

S A V J E T O V A N J E . Ukoliko postoje neki problemi u vezi sa obavljanjem radnih zadataka ili ponašanjem osoblja, odnosno ponašanjem korisnika skloništa, menadžer skloništa treba da iznese pritužbe osobi na koju se odnose i da je ohrabri i posavjetuje kako riješiti problem ili unaprijediti odnose.

D I S C I P L I N A . Ukoliko je bilo koje od pravila skloništa narušeno ili zanemareno menadžer skloništa je dužan da preduzme odgovarajuće akcije. Upozorit će članove osoblja na pravilo i svrhu pravila, kao i zašto je neophodno da se postavljena pravila poštuju. Bilo koji akt narušavanja sigurnosti skloništa ili povjerljivosti podataka treba da vodi najstrožem disciplinskom sankcioniranju.

4.3.8.5 BURNOUT

Burnout (pregorijevanje) je stanje psihičke, emotivne i mentalne iscrpljenosti prouzrokovane dugotrajnim učešćem u emotivno zahtjevnim situacijama. Osoblje koje radi sa žrtvama trgovine ljudima treba podsticati da se pobrine za sebe i da ograniči količinu emotivne energije koju nesmetano može da ulože u svoj posao.

Menadžeri moraju imati na umu da stres kojem su izloženi pružaoci usluga u toku rada sa traumatiziranim osobama, kao što su žrtve trgovine ljudima, rezultira različitim psihološkim reakcijama koje mogu prouzrokovati sekundarne poremećaje i stres, te prouzrokovati sekundarnu traumu.

Ukoliko je osoba izložena konstantnom stresu može da se javi “burnout” sindrom, odnosno sindrom pregorijevanja.

Kroz aktivnosti supervizije menadžer treba da preduzme sve aktivnosti kako bi kod osoblja skloništa preduprijedio javljanje "burnout" sindroma.

4.4 PRAVILA - PRAVA I OBAVEZE DJEVOJAKA I ŽENA SMJEŠTENIH U SKLONIŠTE

PRAVA KORISNIKA SKLONIŠTA

Objasnite žrtvi da korisnici skloništa uživaju određena prava koja osoblje i ostali korisnici skloništa moraju poštovati, te se pobrinite da opći pregled tih prava bude uvršten u informativni paket koji se žrtvama daje na kraju sastanka. Iako neke osobe mogu odabrati da primjerak općeg pregleda prava korisnika skloništa daju skupa sa informativnim paketom na početku sastanka, time se pažnja žrtve može skrenuti sa ostatka sastanka. Zbog toga je poželjnije svu dokumentaciju predočiti na kraju prvog sastanka.

Tokom sastanka, novim korisnicima skloništa treba saopćiti pregled njihovih prava, uz posebni naglasak na prava pristanka, povjerljivosti i samoodređenja. Kao preduvjet za prijem u sklonište žrtva je već dala svoj verbalni i pismeni pristanak organizaciji koja isporučuje usluge, a njegove kopije treba dodati u dosijee i informativni paket o žrtvi. Međutim, kako bi se osiguralo potpuno shvatanje i razumijevanje prava na davanje pristanka, od žrtve je potrebno zahtijevati da vlastitim riječima iskaže, u mjeri u kojoj je to moguće i ovisno o datoj situaciji, pravo na pristajanje na sve usluge koje će primati u skloništu.

Žrtva također treba biti obaviještena o mogućnosti da skrene pažnju osoblju skloništa na pritužbe u pogledu usluga ili određenog tretmana u skloništu preko raspoloživog žalbenog postupka, prema kojem se može dogovoriti privatni sastanak sa upraviteljem skloništa kako bi se razgovaralo o mogućim problemima i prepoznala odgovarajuća rješenja.

Pismeni pregled pravâ osoba koje borave u skloništu treba biti objavljen, a po jedan primjerak treba biti na raspolaganju svim korisnicima skloništa na njihovom maternjem jeziku.

U nastavku slijedi primjer pravâ korisnika skloništa, a on je ponovno dat i u Prilogu III na kraju ovog poglavlja:

PRAVA KORISNIKA SKLONIŠTA

Svi korisnici skloništa:

- imaju pravo da se prema njima postupa uz dužno poštovanje i uvažavanje njihovih kulturnih osobnosti;
- imaju pravo na povjerljivost;
- imaju pravo na privatnost;
- moraju imati ulogu u identificiranju i definiranju vlastitih ciljeva i planova usluga;
- imaju pravo na primanje usluga na osnovu punog pristanka datog nakon što su dobili sve potrebne informacije;
- moraju biti obaviješteni o uslugama koje su dostupne i o njihovoj svrsi, na jeziku koji razumiju;
- moraju imati, u razumnoj mjeri, pristup osobnom dosijeu.

Korisnicima skloništa također treba biti saopćeno da se, ukoliko ima razloga da se vjeruje da je neko od navedenih prava prekršeno ili ukoliko stanovnik skloništa ima razloga za zabrinutost u pogledu postupanja ili usluga koje se pružaju u centru, može zahtijevati privatni sastanak sa upraviteljem skloništa kako bi se porazgovaralo o takvim pitanjima.

U ovoj fazi, i ovisno o okolnostima i mišljenju psihologa o slučaju i stanju žrtve, osoba koja vodi razgovor može saopćiti kratki pregled prava žrtve. Međutim, u većini slučajeva diskusija o takvim zakonskim pravima obično bi se trebala voditi nakon što se žrtva barem jedan dan

odmori i oporavi, te pregleda informacije o uslugama skloništa i porazgovara o planu usluga sa osobljem skloništa.

OBAVEZE KORISNIKA SKLONIŠTA

Jako je važno objasniti i staviti na znanje da korisnici skloništa moraju poštovati određene obaveze prema samima sebi, osoblju skloništa i drugim korisnicima u skloništu.

Primjerak Pravila za stanovnike skloništa se novopridošlicama daje odmah po dolasku, a o tim pravilima je potrebno porazgovarati sa osobom koja vodi sastanak. Iako možda neće biti potrebno detaljno porazgovarati o svakom pravilu pojedinačno, osoba koja vodi sastanak treba se pobrinuti da novi stanovnik skloništa općenito razumije pravila i obavezu da se ona poštuju.

Primjer pravila skloništa dat je u nastavku:

OPĆA PRAVILA SKLONIŠTA

- Prema svim ostalim korisnicima skloništa i osoblju mora se odnositi ljubazno i sa poštovanjem.
- Svi kućanski i drugi zadaci koje dodjeljuje osoblje skloništa moraju se prihvatati i izvršavati prema zahtjevu.
- Svi korisnici skloništa odgovorni su za urednost i čistoću vlastitog prostora za spavanje u skloništu.
- Imovina i resursi skloništa moraju se koristiti sa dužnom pažnjom i poštovanjem.
- Svaki stanovnik skloništa je pojedinačno odgovoran za osobne stvari koje nisu predate osoblju na čuvanje.
- Dnevni raspored skloništa, uključujući vrijeme buđenja i odlaska na spavanje, mora se poštivati.
- Prije napuštanja skloništa mora se pribaviti pristanak osoblja skloništa.
- Svi prepisani tretmani i preporuke odgovornih ljekara, psihologa i osoblja skloništa moraju se poštovati, a lijekovi se moraju uzimati u prepisano vrijeme i u prepisanim dozama.
- Svi korisnici skloništa moraju se pridržavati striktnih propisa o osobnoj higijeni.
- Korisnici skloništa ne smiju vikati ili praviti veliku buku.
- Pušenje unutar skloništa nije dopušteno.
- U dijelove skloništa u koje nije dozvoljen pristup neovlaštenim osobama (tj. ured za osoblje, prostorija za ljekarske preglede) ne smije se ulaziti bez izričitog odobrenja osoblja.
- Opća pravila treba prilagoditi za djecu koja su žrtve trgovine ljudima, uzimajući u obzir njihovu dob i zrelost.

Ovako izgleda primjer pravila za maloljetnike:

- Poštujte propise o osobnoj njezi i higijeni.
- Obavljajte kućanske poslove, kao što je namještanje kreveta i održavanje čistoće.
- Poštujte prava drugih i njihovu imovinu.
- Sarađujte sa korisnicima skloništa, osobljem i drugima.
- Prisustvujte i učestvujte u svim predviđenim aktivnostima.

Nakon pojašnjavanja Općih pravila, novom stanovniku skloništa se saopćava da je primjerak pravila na maternjem jeziku te osobe uvršten u njen dosije, te da je jedan primjerak oglašen i u skloništu. Ukoliko iz nekog razloga žrtva nije već potpisala primjerak pravila, ili ukoliko sklonište ne posjeduje potpisani primjerak, od žrtve treba tražiti da potpiše drugi primjerak na kraju sastanka. (Primjer pravila skloništa dat je kao Prilog IV na kraju ovog poglavlja.)

PRAVILA SKLONIŠTA O SIGURNOSTI

Nakon razgovora o općim pravilima, osoba koja vodi intervju treba pokrenuti detaljnu diskusiju o pravilima koja se odnose na sigurnost. Jako je važno da osoba koja vodi intervju porazgovara

o svakom pravilu o sigurnosti sa žrtvom, te da se pobrine da žrtva razumije ta pravila i da bude spremna da ih se pridržava.

U nastavku slijede primjeri pravila o sigurnosti koja je potrebno pojasniti žrtvi:

- Posjedovanje droge, alkohola, oružja ili neke druge nedozvoljene robe bilo kakvog opisa nije dopušteno u skloništu u bilo kojem trenutku.
- Posjedovanje ili upotreba mobilnih telefona ili pejdžera nije dopuštena u skloništu u bilo kojem trenutku. Takvi predmeti moraju se predati osoblju skloništa na čuvanje prilikom dolaska u sklonište, a bit će vraćeni prilikom odlaska iz skloništa.
- Dolazak nenajavljenih ili neprovjerenih posjetilaca u sklonište nije dopušten.
- Lokalni, međugradski ili međunarodni telefonski razgovori nisu dopušteni, osim u hitnim slučajevima, ili ukoliko takav razgovor dopusti osoblje skloništa, uz konsultiranje sa upraviteljem skloništa.
- Lokacija skloništa i bilo kakvi osobni detalji o bilo kojem stanovniku skloništa ili članu osoblja skloništa ne smiju se nikome odavati.
- Puno ime i prezime ili ostali osobni detalji o žrtvi ne smiju se otkrivati bilo kojem drugom stanovniku skloništa ili članu osoblja. Moraju se koristiti samo imena, osim ako se izričito ne zahtijeva drukčije. Sigurnosna uputstva koja daje osoblje skloništa u vezi sa kontaktiranjem sa članovima porodice ili osobama bliskim nekom stanovniku skloništa i drugim osobama izvan skloništa moraju se strogo poštovati.
- Kada se nalazite izvan skloništa, sigurnosna uputstva koje daje osoblje skloništa u vezi sa kretanjem i uspostavljanjem kontakta sa osobama van skloništa moraju se strogo poštovati.
- Svaki sumnjivi kontakt ili aktivnosti moraju se odmah prijaviti osoblju skloništa.

Nakon pojašnjavanja sigurnosnih pravila, žrtvi se saopćava da je primjerak pravila na maternjem jeziku te osobe uvršten u njen dosije, te da je jedan primjerak oglašen i u skloništu. Ukoliko iz nekog razloga novi stanovnik nije već potpisao primjerak pravila, ili ukoliko sklonište ne posjeduje potpisani primjerak, od žrtve treba tražiti da potpiše drugi primjerak na kraju prvog sastanka.

Kada osoba koja vodi intervju ustanovi da žrtva u potpunosti razumije pravila i da je spremna da ih poštuje, potrebno joj je objasniti dostupnu pomoć i usluge koje sklonište pruža.

4.5. INSTRUKCIJE O PITANJIMA SIGURNOSTI ZA UPOSLENE

4.5.1. Sigurnost skloništa

Trgovina ljudima je jedan od javnih oblika organiziranog kriminala. Trgovci ljudima su bezobzirni i ne prezaju ni od čega kada treba da zaštite svoj "business". Stoga se mora imati u vidu da je rizik po sigurnost žrtava i osoblja aktuelan i kada je žrtva spašena i nalazi se u skloništu.

Kako bi se osiguralo efikasno upravljanje područjima rizika koja su identificirana kroz inicijalnu procjenu rizika koja se provodi nakon prijema žrtve u sklonište, neophodno je da se razviju i propisno provode standardi i procedure koji će osigurati maksimalnu sigurnost žrtava i osoblja u skloništima.

Sigurnosni standard i procedure treba da budu razvijeni u odnosu na sljedeće oblasti:

- ▶ prostorije skloništa,
- ▶ smještanje žrtava mimo skloništa,
- ▶ osoblje,
- ▶ posjeta skloništu,
- ▶ korisnike skloništa,
- ▶ tajnost i rizici u vezi sa administracijom i dokumentacijom.

4.5.2. Sigurnosni standardi i procedure – prostorije skloništa

Vodilje koje su postavljene u tekstu koji slijedi su “model najbolje prakse”, zasnovan na IOM-ovom dosadašnjem iskustvu u asistenciji žrtvama trgovine ljudima. Naravno da od slučaja do slučaja posebnu ulogu u planiranju imaju faktori kao što su dostupnost odgovarajućih objekata, dostupnost sredstava i pomoć države u provođenju ovih projekata. Oni će, u zavisnosti od dostupnosti svakog imenovanog faktora, odrediti optimalno izvodljiva rješenja u datom okruženju.

- ▶ Gdje god to dozvoljavaju raspoloživa finansijska sredstva, stručnjaci za pitanja sigurnosti bi trebali da budu angažirani s ciljem da procijene sigurnost. Poželjno je da ovu procjenu urade stručnjaci za sigurnost u okviru Ministarstva za unutrašnje poslove kao dio saradnje između NVO i policije u asistenciji žrtvama trgovine ljudima.
- ▶ Svako sklonište treba da ima odgovarajući plan sigurnosti i evakuacije. Mjere sigurnosti također treba da odgovaraju potrebama brze evakuacije skloništa. Npr., sve brave i rešetke na vratima i prozorima treba da imaju mogućnost brzog otvaranja sa unutrašnje strane.

4.5.3. Fizičko obezbjeđenje - Prisutnost stražara u skloništima

Iako bi ovakav vid zaštite na ulazu i u okolini skloništa bio preporučljiv i poželjan, samu odluku menadžment skloništa mora donijeti imajući u vidu dva faktora:

- Vidljivo prisustvo stražara će dodatno izazvati pažnju okoline i nedvosmisleno ukazati da se u čuvanoj zgradi nalazi sklonište.
- Prisustvo uniformiranih čuvara može psihološki negativno uticati na korisnike skloništa.

Ukoliko je neophodno obezbjediti 24 satno fizičko obezbjeđenje, uprava skloništa bi trebala da ovaj vid zaštite organizira u saradnji sa policijom.

Gdje 24 satno prisustvo policije nije neophodno može se dogovoriti sa lokalnom policijom da, u slučaju nužde/opasnosti, policija odreagira. Brza reakcija policije se može obezbjediti tako da panika dugme/dugme za slučaj opasnosti ili drugi vidovi alarmnih sistema budu direktno povezani sa policijskom stanicom. Na taj način bi, prilikom aktiviranja alarmnog sistema, bila izazvana hitna reakcija/intervencija policije.

Uspješnost ovog vida zaštite skloništa zavisi od uvjeta i saradnje na nivou lokalne zajednice.

Uprava skloništa se može odlučiti da, s ciljem da osigura fizičko obezbjeđenje skloništa, angažira privatnu agenciju ukoliko za tu svrhu postoje raspoloživa sredstva. Prije potpisivanja ugovora sa privatnom agencijom neophodno je izvršiti uvid i detaljno ispitati pozadinu odabrane agencije.

Odluka da se zahtijeva ili prihvati fizičko obezbjeđenje skloništa zavisit će od predviđenog nivoa rizika i uvjeta na lokalnom nivou.

Najbolje prakse u obezbjeđenju sigurnosti skloništa ističu da je neki od vidova fizičkog obezbjeđenja uvijek preporučljiv.

4.5.4. Sigurnosni standardi i procedure u uvjetima smještanja izvan skloništa³⁶

U toku asistencije žrtvama trgovine ljudima i u nekim specifičnim slučajevima može se donijeti odluka da umjesto smještanja žrtve u sklonište individualna asistencija bude obezbijedena kroz podršku na nivou lokalne zajednice.

36 Ovaj vid smetanja žrtava trgovine ljudima može se primjenjivati u toku reintegracije.

Kada se desi ovaj vid asistiranja žrtvi osoblje skloništa mora da ima u vidu neophodnost provođenja dodatne procjene rizika i razmatranje pitanja sigurnosti prije nego se počne sa asistencijom izvan skloništa.

Ukoliko se predloži i prihvati smještanje žrtve u privatnom smještaju, treba voditi računa o sljedećem:

- Prethodna procjena rizika lokacije predviđene za smještaj - da li je lokacija odgovarajuća za smještaj žrtve trgovine ljudima; kakva je situacija sa stopom kriminala u toj zajednici; da li je izvjesno da će žrtva u toku svog boravka biti u situaciji da sreće osobe ili grupe koji je mogu ugroziti?
- Prethodna procjena određene kuće ili stana - pristupačnost za ulaženje i izlaženje; kolektivna i individualna sigurnost lokacije; kako je pozicionirana u odnosu na neophodne lokacije gdje će žrtvi biti pružana medicinska i psihološka asistencija.
- Koja su sredstva komunikacije dostupna žrtvi na lokaciji smještanja - da li ima pristup fiksnom i mobilnom telefonu kako bi u slučaju nužde mogla obaviti neophodne pozive.
- Obavještanje policije - ukoliko je policija u lokalnoj zajednici procijenjena kao pouzdana i sposobna, da li bi ih u tom slučaju trebalo obavijestiti da je u zoni njihove odgovornosti smještena žrtva. U slučaju da će policija biti obaviještena, da li se asistirana žrtava slaže sa ovim prijedlogom?
- Da li će još neko biti smješten na istoj lokaciji kao i žrtva, i ukoliko hoće, da li ova osoba predstavlja neku prijetnju sigurnosti žrtve?

Prilikom ove specifične situacije asistencije sigurnosne vodilje za korisnike skloništa predviđene u nastavku teksta se odnose i na žrtve kojima je asistirano u privatnom smještaju i treba ih poštovati, kao i vodilje o sigurnosti i povjerljivosti namijenjene upravi i osoblju skloništa.

4.5.5. Sigurnosni standardi i procedure za osoblje

DETALJNA PROVJERA OSOBLJA I UGOVORNE OBAVEZE

Asistiranje žrtvama trgovine ljudima u skloništimu za posljedicu ima određeni rizik od ugrožavanja fizičke bezbjednosti korisnika i osoblja skloništa. Ovaj rizik nikada ne smije biti podcijenjen i zanemaren, pogotovo u situacijama kada se broj žrtava koje traže pomoć i koje su spremne da sarađuju sa policijom i tužilaštvom povećava.

Zato, imajući u vidu specifičnu i osjetljivu prirodu posla u koji je uključeno osoblje skloništa, osoblje može da bude uposlano samo kada je ispoštovana striktna procedura i detaljno razjašnjeni svi relevantni podaci o uposleniku.

Ukoliko se ne radi o osobi koja je već dobro poznata organizaciji koja asistira žrtvama trgovine ljudima, potencijalni kandidati su u obavezi da predaju detaljan formular za prijavu, navodeći svoje lične podatke, kvalifikacije, pređašnje poslodavce i ličnu motivaciju za rad u organizaciji ili skloništu. Kandidate se mora informirati o osjetljivoj prirodi angažmana i njihovim dužnostima, kao i o sigurnosnim rizicima. Njihova podobnost u odnosu na navedeno treba da bude rigorozno procijenjena.

Svo osoblje angažirano u skloništu treba da potpiše ugovor koji ih obavezuje da poštuju stroge norme povjerljivosti i tajnosti svih informacija i materijala sa kojima dođu u dodir u toku obavljanja radnih zadataka, sa posebnim naglaskom na povjerljivost i tajnost ličnih podataka i podataka vezanih za trgovinu ljudima.

Iste obaveze povjerljivosti treba da budu primijenjene na osoblje partnerskih organizacija i volontere angažirane u skloništu.

PRIJEDLOG SIGURNOSNIH PROCEDURA ZA OSOBLJE SKLONIŠTA

Dok organizacije koje pružaju usluge asistencije imaju obavezu da se brinu o osoblju skloništa, na samom osoblju leži odgovornost da unaprijede ličnu sigurnost preuzimajući ličnu odgovornost i poštujući uputstva za sigurnost.

Da bi se unaprijedila sigurnost IOM predlaže da se poštuju sljedeće procedure:

- Održavati redovne sastanke osoblja na temu trgovine ljudima i sigurnosne situacije kako bi svi članovi osoblja bili potpuno i redovno informirani o najnovijim procjenama rizika.
- Svaka razmjena informacija među osobljem treba striktno da bude ograničena na principu “potrebno je da znaš” i u vezi sa informacijom neophodnom za pravilno obavljanje radnih zadataka.
- Ni pod kojim uvjetima se ne smije otkriti bilo koji povjerljivi lični podatak ili podatak vezan za trgovinu ljudima telefonom osobama čiji identitet nije poznat članu osoblja ili potvrđen odgovarajućom legitimacijom.
- Ni pod kojim uvjetima lični podaci, adresa ili broj telefona člana osoblja ne smiju biti otkriveni bilo kome ko nije dio stalnog osoblja.
- Korisnici skloništa treba da budu upoznati jedino sa ličnim imenom članova osoblja i nijednim drugim ličnim podatkom.
- Članovi osoblja konstantno moraju biti svjesni okruženja.
- Članovi osoblja uvijek treba da djeluju na način koji obezbjeđuje sigurnost i dobrobit žrtvama trgovine ljudima smještenim u skloništu.

4.5.6. Sigurnosni standardi i procedure – posjete skloništima

IOM preporučuje da se ustanove striktna pravila o posjetama skloništu. Kada su jasna pravila i vodilje ustanovljeni, to pomaže da se dobrobit i privatnost korisnika skloništa osigura, olakšava se osoblju da postupi po pojedinačnim zahtjevima za posjetu, i tako olakšava svim zainteresiranim posjetiocima da shvate ustanovljenu politiku skloništa.

Prilikom ustanovljavanja politike prijema posjetilaca treba imati u vidu sljedeće:

- lokacija skloništa mora biti zaštićena,
- sklonište se mora zaštititi od eventualne infiltracije trgovaca ljudima,
- privatnost korisnika skloništa se mora poštovati, kao i činjenica da je sklonište njihov privremeni dom,
- identitet žrtava i osoblja skloništa mora da bude zaštićen,
- dobrobit i najbolji interes korisnika skloništa mora biti osiguran.

Pored navedenog treba voditi računa i o preporuci da bi broj posjetilaca morao biti sveden na minimum.

Broj posjetilaca skloništu bi trebalo držati na minimumu, broj posjetilaca koji će u isto vrijeme posjetiti sklonište mora biti ograničen (npr. maksimalno dva posjetioca u isto vrijeme). Posjetioci mogu da posjete sklonište samo u okviru striktno dogovorenog termina i po unaprijed dogovorenom rasporedu.

Svakoj posjeti mora da prethodi zahtjev za posjetu koji će organizacija koja upravlja skloništem razmotriti, ocijeniti i odobriti sa stanovišta prikladnosti i sigurnosti. Prije nego što odobri posjetu, uprava organizacije koja upravlja skloništem mora izvršiti konsultacije sa psihologom o tome da li su korisnici u stanju da primaju posjete. Posjeta može biti odobrena samo u slučaju da se neće negativno odraziti na psihičko stanje korisnika.

Posjetiocima se ne smije dati tačna adresa skloništa, svaku posjetu mora nadgledati osoblje skloništa. Posjetioci ne smiju u sklonište unositi kamere ili druge uređaje za snimanje.

Posjetioci se mogu sastati sa korisnicama samo ako one izraze želju da prisustvuju sastanku.

Sve posjete osoba izvan skloništa moraju se pažljivo evidentirati, a evidenciju o posjetama treba da vodi menadžer skloništa.

4.6 ETIČKI STANDARDI³⁷

Svako sklonište treba da razvije i primjenjuje Pravila ponašanja/Standardne operativne procedure. Pravila ponašanja treba da budu razvijena u skladu sa politikom u radu na suzbijanju trgovine ljudima organizacije koja organizira asistenciju u skloništu.

Prilikom razrade Pravila ponašanja za zaposlene u skloništu treba imati u vidu sljedeće principe:³⁸

- (1) Ne naškodi;
- (2) Obezbjedi sigurnost, zaštićenost i udobnost;
- (3) Osiguraj privatnost;
- (4) Osiguraj povjerljivost;
- (5) Pruži informacije;
- (6) Zatraži pristanak prema detaljnom informiranju;
- (7) Postavljaj pitanja na osjećajan i pažljiv način;
- (8) Aktivno slušaj i odgovaraj;
- (9) Vodi računa o znacima koji ukazuju da je neophodno stati sa intervjuom ili procedurom;
- (10) Razmotri sva predubjeđenja i predrasude koje imaš;
- (11) Vjeruj. Ne osuđuj;
- (12) Zadrži profesionalan pristup dok se obraćaš osobi sa poštovanjem i saosjećanjem;
- (13) Osiguraj žrtvama trgovine da osjećaju da imaju kontrolu nad svojim tijelom i komuniciranjem;
- (14) Uvjeri žrtve trgovine da one nisu krive za to što im se desilo;
- (15) Obavijesti žrtve trgovine da imaju pravo na pristup forenzičkim i medicinskim pretragama i izvještajima;
- (16) Obavijesti žrtvu trgovine ljudima da je njeno pravo da dobije sve kopije medicinskih i zdravstvenih nalaza i izvještaja;
- (17) Podsjećaj žrtvu trgovine ljudima na njene snage;
- (18) Obezbjedi prevod na maternji jezik/jezik koji žrtva razumije.

*Uposlenici skloništa treba da budu upoznati sa **Pravilima ponašanja** i neophodnosti da se ovih pravila pridržavaju.*

Za kršenje Pravila ponašanja neophodno je da uprava skloništa predvidi adekvatne disciplinske mjere i sankcije.

Menadžer skloništa treba da vodi računa o adekvatnom poštovanju Pravila ponašanja i informira uposlenike ukoliko dođe do njihovih promjena.

³⁷ Dodatno u Aneksu I.

³⁸ Zimmerman, C. and C. Watts (2003). WHO ethical and safety recommendations for interviewing trafficked women. London School of Hygiene & Tropical Medicine and World Health Organization: London.

5. POGLAVLJE

REPATRIJACIJA, REHABILITACIJA I RESOCIJALIZACIJA

REPATRIJACIJA, REHABILITACIJA I RESOCIJALIZACIJA

5.1. ASISTENCIJA PLANA REPATRIJACIJE

Jedna od opcija koja se nudi žrtvama trgovine ljudima koje nisu državljanke BiH u procesu asistencije jeste i dobrovoljni povratak ili repatrijacija u zemlju porijekla.

U BiH postupak repatrijacije je reguliran Protokolom o saradnji u provođenju zaštite žrtava trgovine ljudima i njihovom dobrovoljnom povratku u zemlje porijekla ili zemlje boravka između Ministarstva sigurnosti BiH i IOM-a. Protokol je stupio na snagu potpisivanjem, 26 jula 2005. godine. Ovim protokolom je definiran način repatrijacije i obje strane su u dosadašnjoj saradnji poštovale odredbe Protokola.

U skladu sa članom 18. Pravilnika i članom 5. Protokola o saradnji u provođenju zaštite žrtava trgovine ljudima i njihovom dobrovoljnom povratku u zemlje porijekla ili zemlje boravka, kada se steknu uvjeti za dobrovoljni povratak žrtve trgovine ljudima, Ministarstvo sigurnosti dostavlja molbu za asistenciju IOM-u.

Poslije prijema molbe za asistenciju IOM preduzima aktivnosti u provođenju plana repatrijacije kako slijedi:

- U saradnji sa NVO koja pruža asistenciju organizira sastanak sa žrtvom. Svrha sastanka je da se utvrdi je li povratak žrtve dobrovoljan i da se žrtva informira o sljedećim aktivnostima. Žrtva koja pristaje na repatrijaciju potpisuje Voluntary Return Form/ Formular o dobrovoljnom povratku **na maternjem jeziku**.
- Kroz ovaj razgovor i na osnovu dostupnih podataka službenici IOM-a prave **procjenu rizika** za žrtvu trgovine ljudima.
- Ukoliko žrtva ne posjeduje validne putne isprave IOM obavlja neophodne aktivnosti za pribavljanje **putnog lista** u ambasadi/konzularnom predstavništvu zemlje porijekla.
- Prije nego što se organizira put pribavlja se **mišljenje ljekara je li žrtva sposobna da putuje** (može li putovati samostalno?; je li sposobna da putuje avionom? itd.).
- Put se organizira u zavisnosti od destinacije, najčešće avionom, uz obezbijedenu asistenciju u tranzitu i zemlji porijekla.
- Neposredno prije polaska žrtvi se predaju njeni **lični dokumenti, stvari i medicinski nalazi i izvještaji**.
- Pred polazak žrtva dobija **detaljne instrukcije o planu puta, asistenciji u tranzitu i zemlji porijekla**.
- U skladu sa mogućnostima projekat IOM žrtvama daje određeni **iznos novca kao džeparac**.

- Žrtvi se pred polazak predaje i **pismo šefa misije**, kako bi u slučaju bilo kakvih problema na graničnim prelazima bio osiguran njen siguran prolazak i pristup osobama koje joj asistiraju u zemljama tranzita i zemlji destinacije.
- IOM **najavljuje repatrijaciju i koordinira asistenciju** IOM misija u zemljama tranzita i zemlji porijekla.
- Po završenoj repatrijaciji i prijemu povratne informacije iz zemlje porijekla o uspješnoj repatrijaciji IOM **obavještava** Ministarstvo sigurnosti BiH o provedenoj repatrijaciji.

5.2. PRIPREMA PLANA REHABILITACIJE I RESOCIJALIZACIJE

Najoptimalniji standard koji se može primijeniti kako bi se žrtva trgovine trajno zbrinula je priprema individualnog plana rehabilitacije i resocijalizacije.

Individualni plan u pravilu se kreira u skladu sa individualnim potrebama žrtve kako bi njen boravak u sigurnoj kući bio što kraći i djelotvorno iskorišten, kako bi se pripremila za kvalitetniji i sigurniji život nakon izlaska iz sigurne kuće.

Žrtvi je neophodna pomoć tokom realizacije individualnog plana. Potrebno je pratiti odvijaju li se aktivnosti ka postizanju postavljenog cilja. U individualnom planu aktivnosti su međusobno povezane od prve podrške, preko terapijskog rada, do ekonomskog osnaživanja, što se vidi u opisima u ovom priručniku.

U BiH se u praksi relativno rijetko, i to zbog nedostatka finansijskih sredstava, provode ovi programi. Također je još uvijek nedovoljna saradnja svih profesionalaca koji su uključeni u direktnu asistenciju žrtvi. Do sada u BiH nisu razrađeni specifični moduli za ove programe na osnovu kojih bi bilo moguće unaprijed povući finansijska sredstva i pripremiti individualne programe za rehabilitaciju i resocijalizaciju.

Kako bi se pripremio dobar plan resocijalizacije i rehabilitacije preporuka je da svi uključeni profesionalci pripremaju, svaki sa aspekta svoje struke, konkretne prijedloge za direktnu asistenciju.

Ovi prijedlozi obavezno moraju uključivati objašnjenje pravnog aspekta nadležnosti za djelovanje i obrazloženja o mogućnostima za obezbjeđenje neophodnih finansijskih sredstava.

U narednom periodu u planu je da se izradi poseban modul koji će sadržavati uputstva za izradu individualnih planova za reintegraciju, kao i standardi za pristup finansijskim sredstvima koja imaju ovu namjenu.

5.3. MJERE SEKUNDARNE PREVENCIJE

Sekundarna prevencija je usmjerena ka identifikiranju ranjivih kategorija i rizičnih sredina. Stoga je potrebno razviti edukativne programe za profesionalce koji rade u institucijama i organizacijama kako bi djelotvornije reagirali na sprečavanje trgovine ljudima. Važno je razviti mrežu usluga koje nude vladine institucije i nevladine organizacije za žrtve trgovine ljudima. Uspostavljanjem mreže psihosocijalne podrške, preko telefona za pomoć, savjetovaništva, edukativnih programa u odgojno obrazovnim, socijalnim i zdravstvenim institucijama, ranjive kategorije bi bile spremnije suočiti se sa problemom trgovine ljudima.

Mjerama sekundarne prevencije žrtvi treba da se pristupi sa posebnom pažnjom kako ne bi bila dodatno traumatizirana, nego da joj pažljivi pristup ublaži i smanji traumu. Konačni cilj treba da bude sprečavanje ponovnog eksploatiranja i zlostavljanja žrtve i ublažavanje posljedica koje su već nastale zbog nasilja i zlostavljanja žrtve. Kao najbitnija mjera sekundarne prevencije, s pravnog gledišta, jeste tretman žrtve tokom istrage, odnosno suđenja, ukoliko se odluči da svjedoči na sudu.

Drugim riječima, prema žrtvama trgovine ljudima mora se postupati kao prema žrtvama teškog krivičnog djela koje se ne smiju tretirati kao kriminalci i koje ne smiju postati žrtve kriminalističkih službi.

5.4. MJERE TERCIJARNE PREVENCIJE

Tercijarna prevencija se primjenjuje kada je došlo do viktimizacije i traumatizacije osobe. Intervencije koje se tada pružaju, ako su adekvatne, sigurno su preventivne, jer ne izlažu žrtvu ponovnoj viktimizaciji i retraumatizaciji. Tako tercijarna prevencija pomaže da se ublaže psihološke posljedice nasilja. Žrtvama se pruža psihosocijalna i svaka druga pomoć i zaštita, što je opisano u prethodnim poglavljima ovog Priručnika.

Kako ovaj Priručnik ukazuje na multidisciplinarni pristup žrtvama trgovine ljudima, to je neophodno naglasiti da, kada je u pitanju tercijarna prevencija, samo međusobnom saradnjom svih aktera koji se bave ovom problematikom može se prevenirati ponovna viktimizacija i retraumatizacija.

Tercijarna prevencija podrazumijeva tretman koji će se primijeniti u slučajevima kada su žrtvu već viktimizirali i eksploatirali trgovci ljudima.

6. POGLAVLJE

SARADNJA I PARTNERI

SARADNJA I PARTNERI

Već je naglašeno da je pojava trgovine ljudima kompleksan problem, a posljedice su višestruke i složene.

Potrebe žrtava trgovine ljudima i njihovih porodica su raznovrsne, tako da je planiranje postupaka zaštite žrtava i samog tretmana zasnovano na integralnom – multidisciplinarnom principu, koji je jedini adekvatan pristup.

To znači da multidisciplinarni pristup podrazumijeva da:

- u zaštiti treba da budu zastupljene sve potrebne stručne discipline;
- upoređivanje i analiza i sinteza saznanja treba da omogući da se sagledaju potrebe žrtava trgovine ljudima;
- sagledavanje međuzavisnosti i djelovanja različitih institucija treba da rezultira nalaženjem trajnog rješenja koje je najoptimalnije za žrtvu trgovine ljudima, a prema situaciji u kojoj se ona i njena porodica nalaze;
- podrazumijeva određivanje prema situaciji centralne institucije koja pokreće proces i institucije koja proces zatvara kao riješen slučaj.

Kao što je više puta naglašeno i u ovom Priručniku, više aktera ima veoma važnu ulogu u procesu zaštite osoba od trgovine ljudima. Osnovni standard koji mora biti ispunjen je sistemska i planska saradnja između svih ustanova, službi organa i organizacija (državne službe i nevladine organizacije) svih koji imaju određenu ulogu u procesu zaštite žrtava trgovine ljudima.

Ispunjenje ovog standarda podrazumijeva izgrađen sistem komunikacije koji se osigurava kroz:

- rano otkrivanje i međusobno obavještanje - sistemska razmjena podataka;
- zajedničko planiranje ključnih aktivnosti;
- usklađivanje zajedničkih standarda rada - postupanja sa žrtvama trgovine ljudima;
- usaglašen odnos oko hitnosti i efikasnosti pojedinih zaštitnih intervencija;
- utvrđivanje zajedničkih mjera za monitoring i izvještavanje o problemu trgovine ljudima.

Princip partnerskog odnosa svih aktera koji su uključeni u direktnu asistenciju žrtvama podrazumijeva da, kako vladine tako i nevladine organizacije, urede svoj odnos na principu partnerstva, odnosno transparentne razmjene svih raspoloživih informacija, principu uzajamnog povjerenja, principu ekonomičnosti. Treba koristiti i objedinjavati raspoložive resurse kako bi se izbjegle situacije obnavljanja i dupliranja.

ŠTA JE NAJBOLJI MEHANIZAM?

Najbolji mehanizam za razvijanje ovog partnerstva je uspostavljanje direktnih partnerskih odnosa potpisivanjem protokola o saradnji, a drugi način je razvijanje zajedničkog i trajnog sistema za razmjenu informacija - referalni mehanizam. Dobre prakse za uspostavu ovog sistema podrazumijevaju da se svi akteri koji su uključeni u direktnu asistenciju žrtvama trgovine ljudima periodično sastaju i prezentiraju svoje programe, a najmanje jednom godišnje zajednički koordiniraju planove za buduće aktivnosti.

6.1 VLADINE ORGANIZACIJE (CSR, POLICIJA ITD.)

Neophodno je da centar za socijalni rad, s obzirom na svoju ulogu u prevenciji, prikupljanju podataka, zaštitnoj intervenciji, tretmanu žrtve, te mjerama porodično-pravne zaštite, uspostavi saradnju sa drugim institucijama. U slučaju trgovine ljudima, te institucije su:

- policija, tužilaštvo, sudovi;
- zdravstvene ustanove;
- obrazovne ustanove;
- nevladin sektor.

Uloga svakog centra za socijalni rad u Bosni i Hercegovini uvjetovana je njegovom veličinom, brojem zaposlenih i kadrovskim resursima. Postoje centri koji nisu u mogućnosti da formiraju niti jedan stručni tim, do onih koji su u stanju da formiraju više timova za zaštitu žrtava trgovine ljudima. Osnovni princip rada multidisciplinarnog tima formiranog na nivou lokalne zajednice jeste da radi, koliko god je to moguće, u stalnom sastavu i potpunoj koordinaciji u smislu razmjene informacija i podataka. U tom smislu neophodno je jasno definirati ulogu svakog člana tima u svakoj fazi rada, od otkrivanja slučaja trgovine ljudima, preko pribavljanja dokaza, pa do provođenja mjera zaštite i evaluacije. Svaki član multidisciplinarnog tima mora biti obučan za rad na zaštiti žrtava i djece žrtava trgovine ljudima.

S obzirom na ograničene kapacitete lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, a kako bi se prevazišao nedostatak odgovarajućih multidisciplinarnih timova, moguće je primijeniti princip derogiranja mjesne nadležnosti, što podrazumijeva upućivanje žrtve, odnosno djeteta žrtve trgovine ljudima najbližem centru za socijalni rad koji ima odgovarajući stručni resurs.

6.2. NEVLADINE ORGANIZACIJE

Nevladine organizacije koje imaju potpisan Protokol sa Ministarstvom sigurnosti BiH razvijaju saradnju na osnovu potpisanog Protokola i „Vlašičkih procedura“, a u radu se također pridržavaju Zakona i Pravilnika koji je donesen za strane žrtve trgovine ljudima. Svi akteri, bez obzira radi li se o državnim institucijama ili međunarodnim i nevladinim organizacijama, su usmjereni jedni na druge u rješavanju problema trgovine ljudima. Ukoliko jedan partner zakaže u saradnji, posljedice se manifestiraju na samu žrtvu trgovine ljudima. Neodložna je informiranost i saradnja sa Ministarstvom sigurnosti BiH, zatim sa nevladinom organizacijom „Vaša prava“ BiH koja je nadležna za pravno zastupanje žrtava trgovine. Ako se radi o djetetu-žrtvi trgovine, kontaktira se, zbog pokretanja postupka za utvrđivanje privremenog starateljstva nad djetetom, sa centrom za socijalni rad prema mjesnoj nadležnosti. Istovremeno se žrtva upućuje na potrebne medicinske preglede, što uključuje opći medicinski pregled kao i specijalističke preglede prema specifičnim medicinskim indikacijama.

6.3 ZDRAVSTVENE ORGANIZACIJE

Zbog preživljene seksualne traumatizacije žrtva se upućuje na ginekološki pregled, kao i laboratorijske pretrage na osnovu kojih se može utvrditi prisustvo spolno prenosivih ili drugih zara-

znih bolesti. Kako su kod žrtava trgovine često prisutne smetnje iz kruga ovisnosti o drogama i alkoholu, ili ozbiljnije psihijatrijske smetnje, nakon inicijalnog neuropsihijatrijskog pregleda žrtva se često upućuje na bolnički ili specijalizirani ambulantni tretman u centar za liječenje od bolesti ovisnosti. Nakon stabilizacije stanja i tretmana u bolnici zbog bolesti ovisnosti, nastavlja se terapijski rad sa žrtvama trgovine ljudima u sigurnoj kući. Odluke o učešću u krivičnom postupku, o mjerama zaštite kao i mjerama repatrijacije, donose se u okviru nadležnih institucija, a za žrtve trgovine smještene u sigurnu kuću u saradnji sa institucijom koja je donijela odluku.

6.4 MEDIJI

O ČEMU SVE NOVINAR MORA VODITI RAČUNA KADA IZVJEŠTAVA O SLUČAJU TRGOVINE LJUDIMA?

Treba razlikovati situaciju kada je u pitanju odrasla i maloljetna žrtva trgovine ljudima. Odrasla osoba može samostalno donijeti odluku o tome želi li učestvovati u medijskom prezentiranju svog slučaja, uz uvjet da takva prezentacija ne šteti toku krivične istrage o čemu se mora konsultirati nadležno tužilaštvo.

Iako bi se očekivalo da mediji trebaju imati drukčiji odnos prema djeci žrtvama trgovine, mediji najčešće prezentiraju detalje i o ovim slučajevima.

Povrede koje se javljaju uglavnom se odnose na sljedeće:

- Neovlašteno objavljivanje detalja koji se odnose na privatnost žrtve i njen zdravstveni status i, drugo, za šta novinar mora imati izričitu saglasnost žrtve o kojoj izvještava. Najbolja preporuka je da novinari svoje aktivnosti provode u saglasnosti sa preporukama Vijeća Evrope koje se odnose na izvještavanje o krivičnim predmetima.³⁹
- Otkrivanje identiteta maloljetne osobe direktno ili indirektno, odnosno prezentiranje podataka iz okruženja žrtve (škola koju pohađa, ime i prezime učitelja/vaspitača, ime roditelja i sl.).

Za novinare je najvažnije da uzmu u obzir prava djece i prihvate standarde kojih su obavezni da se pridržavaju kako bi najbolje osigurali interes djeteta, tako da u tekstu koji slijedi prezentiramo kako i na koji način novinar može pristupiti obavljanju intervjua sa djetetom i prezentaciji podataka o djetetu žrtvi trgovine ljudima.

Najbolji interes djeteta:

Najbolji interes djeteta treba biti najvažniji princip kojim se potrebno rukovoditi prije donošenja odluke o intervjuiranju takvog djeteta. Kada procjenjuje najbolji interes djeteta, novinar to treba uraditi uz konsultaciju sa djetetom i njegovim starateljem, uzimajući u obzir kratkoročni i dugoročni utjecaj intervjua i medijske izloženosti na fizičku, psihološku i društvenu dobrobit i integritet djeteta.

Fizička dobrobit:

- Hoće li bezbjednost djeteta biti izložena riziku, direktnom ili indirektnom?
- Hoće li se bezbjednost porodice djeteta izložiti riziku, direktnom ili indirektnom?

Psihološka dobrobit:

- Hoće li se dijete dodatno izlagati viktimizaciji?
- Hoće li dijete ponovo proživjeti traumu svog iskustva?
- Postoji li savjetnik ili druga odgovarajuća podrška pri ruci da pruži pomoć djetetu ukoliko je to neophodno?

³⁹ Preporuka Vijeća Evrope.

Integritet djeteta:

Hoće li dijete ispaštati – stigma ili gubitak samopouzdanja kao rezultat njegove povezanosti sa trgovinom djecom?

Želi li dijete biti intervjuirano?

Mediji moraju tražiti pristanak djeteta i njegovog staratelja na razgovor, a prije nego što se odluka donese, mediji ih moraju informirati o mogućim implikacijama intervjua.

Novinar mora voditi računa o sljedećem:

- Je li zatražio pristanak djeteta na intervju?
- Je li informirao dijete o tome kako će se i u koje svrhe u medijima koristiti informacija koje ono pruži?
- Je li razmotrio i objasnio sve moguće implikacije medijskog izvještavanja na dijete i njegovu porodicu?
- Je li razmotrio dob djeteta i stepen djetetove mentalne razvijenosti s ciljem osiguravanja da dijete razumije implikacije svoje odluke?
- Je li konsultirao staratelje djeteta u vezi sa odobravanjem pristupa medija djetetu žrtvi?

O ČEMU NOVINAR MORA POVESTI RAČUNA KADA DOBIJE PRISTANAK DJETETA I STARATELJA, PRILIKOM INTERVJUIRANJA I KASNIJEG PREZENTIRANJA MEDIJSKOG SADRŽAJA?

Povjerljivost

- Novinar ne smije **ni pod kakvim okolnostima otkriti identitet djeteta žrtve trgovine**. U svim slučajevima se prava imena, prezimena i mjesto stanovanja, ili bilo koja druga informacija koja može dovesti do identifikacije djeteta, mora izostaviti iz svakog štampanog i audiovizuelnog materijala. Od kritične važnosti je da se dijete ne može identificirati na osnovu fotografija, odnosno audio ili video snimaka.
- **Povjerljivost** se treba poštovati bez obzira na to je li dijete dalo dozvolu da bude intervjuirano, fotografirano ili na neki drugi način identificirano. Djeca uključena u trgovinu mogu biti nesvjesna opasnosti koje im prijete i mogu dati dozvolu bez poznavanja mogućih posljedica za njih ili njihove porodice.
- Potreba za povjerljivošću i zaštitom odnosi se na žrtve, njihove porodice i osoblje koje radi direktno sa djecom.

Integritet djeteta

- U toku intervjua novinar se treba držati etičkih standarda i ne vršiti pritisak na dijete na način koji će ga povrijediti ili uznemiriti. Pitanja trebaju biti primjerena dobi i mentalnoj razvijenosti djeteta.
- Novinar treba biti spreman da prekine intervju ukoliko je dijete uznemireno, što treba uraditi u konsultaciji sa djetetom i prisutnim osobljem – savjetnikom ili supervizorom.
- Novinar ne smije objaviti materijal koji će uzrokovati djetetu direktnu ili indirektnu štetu.
- Novinar treba poštovati integritet djeteta i ne smije ga lažno prikazivati.
- Novinar treba izbjegavati korištenje stereotipa i senzacionalizma (ne smije prikazati slike koje dijete prikazuju u nekom seksualiziranom/kompromitirajućem položaju).

NOVINAR MORA IMATI NA UMU DA DIJETE ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA KOJU INTERVJUIRA IMA PRAVO:

- Da zna ko ga intervjuiira, zbog čega i na koji način će se ta informacija koristiti.
- Da odbije odgovor na bilo koje pitanje ili da pruži samo onu informaciju koju smatra važnom.
- Da zaustavi intervju kad god to želi, iz bilo kojeg razloga.
- Na povjerljivost.
- Da vidi koja se informacija snima, da izbriše ili promijeni bilo koju informaciju koju je pružio, uključujući i povratak na ranija pitanja i promjenu odgovora.
- Da traži prisustvo drugih ljudi dok odgovara na pitanja novinara.

KAKO NOVINAR TREBA POSTUPITI UKOLIKO PRILIKOM INTERVJUIRANJA DJETETA POSUMNJA ILI DOZNA DA JE ONO ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA?

Ukoliko prilikom intervjuiranja djeteta, na osnovu informacija koje mu je dijete dalo, novinar posumnja ili otkrije kako je to dijete zapravo žrtva trgovine ljudima ili žrtva svjedok, odmah bi trebao kontaktirati sa nadležnom policijskom službom i centrom za socijalni rad, te dijete upoznati s tim da se njegova prava krše i da postoje ljudi koji mu mogu pomoći.

ANEKSI

Aneks I

Smjernice za standarde ponašanja osoblja

PREDGOVOR

Ovaj odjeljak može obuhvatati izjavu o vodećim načelima ili misiji organizacije. On može obuhvatati i izjavu kojom se artikulira potreba za kodeksom ponašanja kako bi se osiguralo da ponašanje osoblja doprinosi da se ostvare ciljevi organizacije; zatim, kako bi se održala reputacija organizacije; i kako bi se artikulirali i ojačali standardi ponašanja i profesionalizma koji se postavljaju kao očekivani pred osoblje organizacije.

OSNOVNE VRIJEDNOSTI I VODEĆA NAČELA

U ovom odjeljku organizacija može artikulirati vrijednosti kojima je privržena, naprimjer privrženost osnovnim ljudskim pravima, društvenoj pravdi i dostojanstvu i vrijednosti svih osoba, privrženost iskazivanju integriteta, istinoljubivosti i iskrenosti u svom djelovanju, privrženost promoviranju i prakticiranju tolerancije, razumijevanju i poštivanju svih osoba, bez obzira na njihovu rasnu, spolnu ili religijsku pripadnost, boju kože, nacionalno porijeklo, bračno stanje, seksualnu orijentaciju, dob, fizičke nedostatke ili politička uvjerenja, i/ili privrženost korištenju resursa organizacije na odgovoran način.

PRIVRŽENOST STANDARDIMA

U ovom odjeljku se može navesti izjava kojom se pripadnici osoblja obavezuju da aktivno podržavaju standarde ponašanja.

SLOBODA OD DISKRIMINACIJE

U ovom odjeljku organizacija može navesti izjavu kojom se osoblje obavezuje na poštivanje, u svakom trenutku, dostojanstva, vrijednosti i ravnopravnosti ljudi, bez obzira na njihovu rasnu, spolnu ili religijsku pripadnost, boju kože, nacionalno porijeklo, bračno stanje, seksualnu orijentaciju, dob, fizičke nedostatke ili politička uvjerenja.

SLOBODA OD ŠIKANIRANJA

U ovom odjeljku organizacija može navesti izjavu kojom se osoblje obavezuje da će izbjegavati da koristi bilo koji oblik šikaniranja i kojom se organizacija obavezuje da će stvarati radno okruženje u kojem nema šikaniranja. Svaki oblik diskriminacije ili šikaniranja, uključujući i one na seksualnoj ili rodnoj osnovi, kao fizičko i verbalno zlostavljanje na radnom mjestu ili u vezi sa poslom, može biti zabranjen. Članovima osoblja može se dati upozorenje da ne prijete, ne zastrašuju ili da se na bilo koji drugi način, direktno ili indirektno, upuštaju u miješanje u sposobnost ostalih članova osoblja da obavljaju svoje zvanične obaveze. Članovima osoblja može se jasno staviti na znanje da ne mogu koristiti zvanični položaj u lične svrhe kako bi doveli u pitanje pozicije kolega kojima nisu naklonjeni.

RAVNOPRAVNOST SPOLOVA

U ovom odjeljku organizacija se može obavezati da će podržavati ravnopravnost muškaraca i žena, te da će doprinositi uklanjanju svih prepreka ravnopravnosti spolova.

SUKOB INTERESA

Osoblje treba raspolagati informacijama o tome šta predstavlja sukob interesa, te koje korake može preduzimati ukoliko se suoči sa mogućim sukobom interesa. Ovdje se može pojasniti koje korake član osoblja treba preduzeti ukoliko bude pozvan da u zvaničnom kapacitetu rješava pitanje koje obuhvata neku kompaniju ili drugu situaciju u kojoj ima direktni ili indirektni finansijski interes. Ovdje se može pojasniti i da osoblje ne smije nuditi ili obećavati bilo kakve usluge, poklone, novčane nadoknade ili bilo koju drugu ličnu korist drugom članu osoblja ili nekoj trećoj strani, kako bi ta osoba izvršila, onemogućila izvršenje, ili odložila izvršenje neke zvanične odluke. Na sličan način, osoblju se može dati upozorenje da ne traži i ne prihvata bilo kakve usluge, poklone, novčane nadoknade ili bilo kakvu drugu ličnu korist od nekog drugog člana osoblja ili treće strane za izvršenje, onemogućavanje izvršenja ili odlaganje izvršenja neke zvanične odluke.

Članovima osoblja može se dati upozorenje da ne koriste ured ili znanje stečeno na osnovu njihovih zvaničnih funkcija za sticanje privatne dobiti, finansijske ili neke druge prirode, ili za sticanje privatne dobiti neke treće strane, uključujući porodicu, prijatelje i osobe kojima su naklonjeni.

KORIŠTENJE IMOVINE I SREDSTAVA

Organizacija može iskoristiti ovaj odjeljak da opiše propise kojima se regulira korištenje imovine i sredstava organizacije.

ODNOSI IZMEĐU OSOBLJA I UPRAVE

Organizacija treba iskoristiti ovaj odjeljak da naglasi pitanja iz domena odnosa između osoblja i uprave, naprimjer, da artikulira značaj kreiranja okruženja u kojem vlada poštovanje, pravo na formiranje i pristupanje udruženjima ili sindikatima s ciljem da promovira interes, te značaj punog uključivanja i konsultiranja osoblja o pitanjima koja ga se dotiču.

KONTAKTI SA MEDIJIMA

U ovom odjeljku organizacija može artikulirati pravila ili propise koji se odnose na kontakte sa medijima – ko može predstavljati organizaciju medijima, koje informacije se mogu otkrivati a koje ne, itd. Ovaj odjeljak također treba obuhvatiti pitanja kontakata sa medijima u odnosu na korisnike mjera protiv trgovine ljudima.

KORIŠTENJE I ZAŠTITA INFORMACIJA

U ovom odjeljku organizacija može artikulirati pravila ili propise koji se odnose na distribuiranje informacija, pravila koja se odnose na povjerljive informacije i slično. Ovaj odjeljak također može obuhvatiti značaj i odgovornost osoblja u oblasti zaštite informacija u pogledu korisnika mjera protiv trgovine ljudima.

SIGURNOST

Ovaj odjeljak može obuhvatiti sigurnosna pravila i propise koji se moraju poštovati – posebno u slučaju osoba koje pomažu korisnicima mjera protiv trgovine ljudima. Neki primjeri sigurnosnih pravila dati su u prilogima II, III i IV, i u 4. poglavlju ovog Priručnika.

OSOBNOM PONAŠANJE OSOBLJA

U ovom odjeljku organizacija može artikulirati standarde ličnog ponašanja kakvo se od osoblja očekuje. To može obuhvatati povezivanje sa nekom osobom koja je osumnjičena za umiješanost u aktivnost kojom se krši domaće ili međunarodno pravo ili standardi ljudskih prava, kao što je trgovina ljudskim bićima.

ZAPOSLLENJE I AKTIVNOSTI IZVAN ORGANIZACIJE

U ovom odjeljku organizacija može artikulirati pravila koja se odnose na zaposlenje ili aktivnosti izvan organizacije, kao što su podučavanje, držanje predavanja ili pisanje knjiga i članaka za objavljivanje, političke aktivnosti itd.

POKLONI, POČASTI I NOVČANE NADOKNADE IZ VANJSKIH IZVORA

Organizacija ovdje može artikulirati pravila koja se odnose na primanje poklona i počasti, te da li i kako se oni trebaju prijavljivati.

Aneks II

PRINCIPI I SMJERNICE U VOĐENJU INTERVJUA I RADU SA ŽRTVA TRGOVINE LJUDIMA⁴⁰

- (1) Ne naškodi;
- (2) Obezbjedi sigurnost, zaštićenost i udobnost;
- (3) Osiguraj privatnost;
- (4) Osiguraj povjerljivost;
- (5) Pruži informacije;
- (6) Zatraži pristanak po detaljnom informiranju;
- (7) Postavljaj pitanja na osjećajan i pažljiv način;
- (8) Aktivno slušaj i odgovaraj;
- (9) Vodi računa o znacima koji ukazuju da je neophodno stati sa intervjuom ili procedurom;
- (10) Razmotri sva predubjeđenja i predrasude koje imaš;
- (11) Vjeruj. Ne osuđuj;
- (12) Zadrži profesionalan pristup dok se obraćaš osobi sa poštovanjem i saosjećanjem;
- (13) Osiguraj žrtvama trgovine da osjećaju da imaju kontrolu nad svojim tijelom i komuniciranjem;
- (14) Uvjeri žrtve trgovine da one nisu krive za to što im se desilo;
- (15) Obavijesti žrtve trgovine da imaju pravo na pristup forenzičkim i medicinskim pretragama i izvještajima;
- (16) Obavijesti žrtvu trgovine ljudima da je njeno pravo da dobije sve kopije medicinskih i zdravstvenih nalaza i izvještaja;
- (17) Podsjećaj žrtvu trgovine ljudima na njene snage;
- (18) Obezbjedi prevod na maternji jezik/jezik koji žrtva razumije.

40 Zimmerman, C. and C. Watts (2003). WHO ethical and safety recommendations for interviewing trafficked women. London School of Hygiene & Tropical Medicine and World Health Organization: London.

Aneks III

SPORAZUM O TAJNOSTI PODATAKA ZA OSOBLJE

Razumijem značaj održavanja tajnosti podataka s ciljem da se zaštiti sigurnost skloništa, njegovih štićenika i osoblja skloništa.

Imam obavezu da čuvam tajnost podataka o stanovnicima skloništa i neću otkrivati lične informacije bez dopuštenja štićenika ili, u hitnoj situaciji, mog pretpostavljenog.

Neću razgovarati o pitanjima povezanim sa štićenicima ili operativnim radom skloništa sa medijima, izuzev ako zatražim i dobijem dopuštenje od mog pretpostavljenog o prirodi, svrsi i ograničenjima komunikacije sa medijima.

Neću razgovarati o pitanjima koja su povezana sa stanovnicima skloništa na javnim mjestima.

Lokaciju skloništa ću čuvati u tajnosti.

Neću razgovarati na javnim mjestima o pitanjima povezanim sa osobljem ili radom skloništa.

Sva pitanja ili prigovore u vezi sa tajnosti podataka prosljeđivat ću mom neposrednom pretpostavljenom.

Razumijem da svjesno kršenje politike tajnosti podataka može dovesti do pokretanja disciplinskog postupka protiv mene, uključujući i suspenziju ili prekid zaposlenja.

Potpis uposlenika

Potpis upravitelja skloništa

Aneks IV

PRAVA STANOVNIKA SKLONIŠTA

Svi stanovnici ovog skloništa uživaju sljedeća prava:

- Prema njima se postupa sa dostojanstvom i poštovanjem;
- Tajnost podataka;
- Poštivanje privatnosti;
- Samostalno odlučivanje prilikom identificiranja i definiranja ciljeva i planova usluga;
- Postupanje prema njima uz poštivanje kulturalnih posebnosti;
- Primanje usluga na osnovu punog pristanka koji je dat na osnovu potrebnih informacija;
- Saopćavanje jasnih informacija, na jeziku koji stanovnik skloništa razumije, o svrsi i uslugama koje se nude i primjenjuju;
- Razuman pristup ličnim dosijeima.

Ukoliko ima razloga da se vjeruje da su neka od navedenih prava zanemarena, može se zahtijevati privatni sastanak sa upraviteljem skloništa koji će odmah razgovarati o takvim prigovorima.

Aneks V

OPĆA PRAVILA PONAŠANJA U SKLONIŠTU

- Odnosite se prema ostalim stanovnicima skloništa i osoblju ljubazno i sa poštovanjem.
- Prihvatajte i obavljajte kućanske poslove koje vam dodijeli osoblje skloništa.
- Održavajte vlastiti prostor za spavanje u skloništu urednim i čistim.
- Poštujte imovinu i resurse skloništa i koristite ih propisno i odgovorno.
- Sklonište nije odgovorno za lične stvari koje nisu predate osoblju na čuvanje.
- Poštujte dnevni raspored skloništa, uključujući vrijeme buđenja i odlaska na spavanje (gašenje svjetla).
- Prije napuštanja skloništa i prilikom ulaska u sklonište mora se pribaviti pristanak osoblja skloništa.
- Svi tretmani koje preporuča ljekari, psiholog i osoblje skloništa moraju se poštovati.
- Lijekovi se moraju uzimati u skladu sa prepisanim vremenom uzimanja i dozama.
- Svi stanovnici skloništa moraju se pridržavati striktnih propisa o ličnoj higijeni.
- U skloništu nije dozvoljeno vikati ili praviti veliku buku.
- Pušenje unutar skloništa nije dopušteno.
- U dijelove skloništa u koje nije dozvoljen neovlašten pristup (tj. ured za osoblje, prostorija za ljekarske preglede) ne smije se ulaziti bez izričitog odobrenja osoblja.

Opća pravila treba prilagoditi za djecu koja su žrtve trgovine ljudima, uzimajući u obzir njihovu dob i zrelost.

Ovako izgleda primjer takvih pravila za maloljetnike:

- Vodite računa o sebi i održavajte dobru ličnu higijenu.
- Obavljajte vlastite kućanske poslove (namještanje kreveta itd.).
- Poštujte prava drugih, vlastita prava i svoju imovinu.
- Stupajte u kooperativnu i aktivnu komunikaciju sa stanovnicima skloništa, osobljem i ostalim osobama.
- Prisustvujte svim predviđenim aktivnostima i učestvujte u njima.

Aneks VI

ODGOVORNOSTI OSOBLJA ZA ODLAZAK IZ SKLONIŠTA

Član osoblja:

Stanovnik skloništa:

Datum i vrijeme odlaska:

Na ovaj način se potvrđuje da je osoblje skloništa ispoštovalo sljedeće procedure:

Procedure putovanja i naredni koraci objašnjeni su stanovniku skloništa koji odlazi, a on je potvrdio da je razumio sve potrebne korake i postupke koji slijede nakon odlaska.

- Stanovnik skloništa koji odlazi je potpisao i primio primjerak Obrasca o odlasku iz skloništa.
- Od stanovnika skloništa koji odlazi zatraženo je da ispuni anonimnu anketu o uslugama u skloništu.
- Stanovnik skloništa koji odlazi prima sljedeće dokumente:
 - Dokument kojim se potvrđuje da je sposoban za putovanje;
 - Evidenciju o zdravstvenom stanju i ljekarskim tretmanima;
 - Relevantni dokumenti iz dosijea (uključujući potpisane obrasce pristanka);
 - Kontakt informacije za pružatelje kasnijih usluga.
- Sva lična imovina i novac koje je osoblje čuvalo tokom boravka štíćenika u skloništu su vraćeni.
- Stanovnik skloništa koji odlazi preuzeo je svu ostalu odjeću i ličnu imovinu.
- Stanovnik skloništa koji odlazi ima odjeću i obuću podesnu za prevlađujuće vremenske prilike i uvjete putovanja.
- Stanovnik skloništa koji odlazi dobio je odgovarajuću(e) putnu(e) torbu(e) za ličnu imovinu.
- Stanovnik skloništa koji odlazi primio je hranu za put.
- Stanovnik skloništa koji odlazi vratio je sve predmete koji pripadaju Skloništu.

Potpis člana osoblja skloništa:

Datum:

Aneks VII

UPITNIK ZA ŠTIĆENIKE KOJI NAPUŠTAJU SKLONIŠTE

Svrha ovog upitnika je da se prikupe informacije o mišljenjima, utiscima, idejama i prijedlozima stanovnika skloništa kako bi ono moglo pružati najpodesnije i optimalne usluge svim šticićenicima.

Ovaj anonimni upitnik bit će pridodan ostalim upitnicima prikupljenim tokom mjeseca. Na kraju svakog mjeseca osoblje će pregledati upitnike kako bi procijenilo, sagledalo i načinilo bilo kakve potrebne izmjene u oblasti usluga koje se pružaju u skloništu.

Zahvaljujemo Vam na davanju odgovora na sljedeća pitanja:

Smatrate li da se prema Vama u skloništu odnosilo razumno i pošteno?

- Uvijek
- Obično
- Rijetko
- Nikada

Smatrate li da je osoblje pružalo odgovarajuće informacije o raspoloživim uslugama?

- Uvijek
- Obično
- Rijetko
- Nikada

Smatrate li da je osoblje pružalo odgovarajuće informacije o statusu Vašeg slučaja?

- Uvijek
- Obično
- Rijetko
- Nikada

Smatrate li da je osoblje razmatralo Vaše želje i stavove na odgovarajući način?

- Uvijek
- Obično
- Rijetko
- Nikada

Imate li ikakvih komentara na sljedeće usluge koje su Vam pružane u skloništu?

- Smještaj u skloništu/prostorije
- Hrana
- Medicinska njega
- Savjetovanje
- Pravna pomoć
- Rekreativne/strukovne/obrazovne aktivnosti

Jeste li zadovoljni uslugama koje sklonište nudi?

Kad biste mogli nešto promijeniti u vezi sa skloništem ili uslugama, šta bi to bilo?

Imate li ikakvih komentara ili prijedloga za sklonište?

Aneks VIII

DEFINICIJE IZ KRIVIČNIH ZAKONA KOJI SE PRIMJENJUJU U BIH

Kada je pitanju proces harmoniziranja i zakonskog uređivanja, prije svega djela trgovine ljudima i ostalih krivičnih djela učinjenih prema djeci, ukratko prezentiramo sadržaj krivičnih djela koja su utvrđena prema zakonima u Bosni i Hercegovini.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine⁴¹

Krivični zakon Bosne i Hercegovine u značajnoj mjeri je reformiran i donosi novi reformirani pravni okvir koji je u najvećoj mjeri usklađen sa međunarodnim standardima zaštite osnovnih ljudskih prava i sloboda.

Krivični zakon Bosne i Hercegovine je u Poglavlju XVII utvrdio krivična djela protiv čovječnosti i vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom i sljedeća krivična djela koja se odnose na trgovinu ljudima:

Zasnivanje ropskog odnosa i prijevoz osoba u ropskom odnosu (član 185)

- (1) Ko kršeći pravila međunarodnog prava stavi drugog u ropski ili njemu sličan odnos ili ga drži u takvom odnosu, kupi, proda, preda drugoj osobi ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji takve osobe ili podstrekava drugog da proda svoju slobodu ili slobodu osobe koju izdržava ili se o njoj stara, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (2) Ko kršeći pravila međunarodnog prava kupi, proda, preda drugoj osobi ili posreduje u kupovini, prodaji ili predaji radi usvajanja, transplantacije organa, eksploatacije radom ili u druge protupravne svrhe, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.
- (3) Ko kršeći pravila međunarodnog prava prevozi osobe koje se nalaze u ropskom ili njemu sličnom odnosu, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Trgovina ljudima (član 186)

- (1) Ko upotrebom sile ili prijetnjom upotrebe sile ili drugim oblicima prinude, otmicom, prevareom ili obmanom, zloupotrebom vlasti ili utjecaja, ili položaja bespomoćnosti ili davanjem ili primanjem isplata ili drugih koristi kako bi se postigla privola lica koje ima kontrolu nad drugim licem, vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi lice, u svrhu iskorištavanja prostitucije drugog lica ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstva ili njemu sličnog odnosa, služenja, odstranjivanja dijelova ljudskog tijela ili drugog izrabljivanja, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (2) Ko vrbuje, preveze, preda, sakrije ili primi dijete ili maloljetnika, radi izrabljivanja iz stava (1) ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina.
- (3) Ko organizira ili bilo kako rukovodi grupom ljudi radi činjenja krivičnog djela iz stava (1) i (2) ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.
- (4) Bez utjecaja je na postojanje krivičnog djela trgovine ljudima okolnost da li je lice pristalo na izrabljivanje iz stava (1) ovog člana.

Međunarodno vrbovanje radi prostitucije (član 187).

- (1) Ko vrbuje, namamljuje ili navodi drugog na pružanje seksualnih usluga radi zarade u nekoj državi, izuzimajući državu u kojoj ta osoba ima prebivalište ili čiji je državljanin, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (2) Ko uz korištenje sile ili pod prijetnjom sile ili prijeverom prisiljava ili navodi drugog na odlazak u državu u kojoj nema prebivalište ili čiji nije državljanin, radi pružanja seksualnih usluga za novac, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

⁴¹ Krivični zakon BiH ("Službeni glasnik BiH" br. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07).

- (3) Ako je krivično djelo iz stava 1. i 2. ovog člana učinjeno, učinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (4) Činjenica da se vrbovana, namamljena, potaknuta, prisiljena ili zavedena osoba već bavila prostitucijom, ne utječe na postojanje krivičnog djela.

Nezakonito uskraćivanje identifikacijskih dokumenata (član 188)

Ko s ciljem ograničavanja slobode kretanja ili ispoljavanja vlasti nad drugim licem nezakonito uskrati drugom njegovu ličnu ili putnu ispravu, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Krijumčarenje osoba (član 189)

- (1) Ko iz koristoljublja prevede preko državne granice jedno ili više lica koja ne ispunjavaju uvjete za zakoniti ulazak preko državne granice ili ko omogući drugome nedozvoljeni prelazak granice, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (2) Ko iz koristoljublja omogući licu koje nije državljanin države primateljice niti u njoj ima stalni boravak da ostane na području te države bez ispunjavanja uvjeta za zakoniti boravak, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.
- (3) Ako je pri počinjenju krivičnog djela iz stava (1) ovog člana doveden ili je mogao biti doveden u opasnost život ili sigurnost lica koja se prevode preko državne granice, ili je prema njima postupano u svrhu izrabljivanja ili na drugi nečovječan ili ponižavajući način, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina.
- (4) Ako je pri počinjenju krivičnog djela iz stava (2) ovog člana doveden ili je mogao biti doveden u opasnost život ili sigurnost lica kojima je omogućen nezakonit ostanak na području države primateljice, ili je prema njima postupano u svrhu izrabljivanja ili na drugi nečovječan ili ponižavajući način, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (5) Ko organizira grupu ljudi ili bilo kako rukovodi grupom ljudi, s ciljem počinjenja krivičnog djela iz stava (1) ili (2) ovog člana, kaznit će se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.

Entitetski krivični zakoni i zakon Brčko Distrikta BiH

U entitetskim krivičnim zakonima i zakonu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine postoje po tri krivična djela koja su u vezi sa trgovinom ljudima:

Krivični zakon FBiH 42 je zadržao krivično djelo:

Član 198. Trgovina ljudima radi vršenja prostitucije:

- (1) Ko radi zarade navodi, podstiče ili namamljuje drugoga na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili na bilo koji način učestvuje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
- (2) Ko radi zarade silom ili prijetnjom upotrebe sile ili nanošenja značajne štete drugog prinudi ili prevarom navede na pružanje seksualnih usluga, kaznit će se zatvorom od jedne do pet godina.
- (3) Kaznom iz stava 2. kaznit će se i ko radi zarade, na način naveden u prethodnom stavu, koristeći tešku situaciju proisteklu iz boravka nekog lica u stranoj zemlji, prinudi ili navede to lice na pružanje seksualnih usluga, ili radi njegovog navođenja na to profesionalno angažira drugo lice.
- (4) Ako su djela iz prethodnih stavova izvršena prema djetetu ili maloljetniku, učinitelj će se kazniti zatvorom od jedne do dvanaest godina.

42 Krivični zakon FBiH ("Službene novine FBiH" broj 36/03).

- (5) Nije od značaja za postojanje djela iz ovog člana da li se lice koje se prinuđava, navodi ili podvodi već ranije bavilo prostitucijom.

Član 199. Iskorištavanje djece i maloljetnih osoba za pornografiju:

- (1) Ko zloupotrijebi dijete ili maloljetno lice za izradu slika, audiovizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografske sadržine, ili dijete ili maloljetno lice zloupotrijebi za pornografsku predstavu, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (2) (Predmeti i sredstva iz stava 1. oduzet će se.

Član 200. Proizvodnja i prikazivanje dječije pornografije:

- (1) Ko nudi, distribuira, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim spise, slike, audiovizuelne ili druge predmete koji predstavljaju dječiju pornografiju ili ko takve materijale radi toga proizvodi, nabavlja ili drži ili ko prikaže dječiju pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.
- (2) Ako je djelo iz stava (1) izvršeno prema licu mlađem od 16 godina, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine.
- (3) Ako su djela iz prethodnih stavova izvršena preko sredstava javnog informiranja ili preko interneta, učinilac će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.
- (4) Pod pojmom dječije pornografije u smislu ove odredbe podrazumijeva se pornografski materijal koji vizuelno prikazuje: dijete ili maloljetno lice koje je učesnik evidentnog seksualnog ponašanja, i realistične slike koje prikazuju dijete ili maloljetno lice koje učestvuje u evidentnom seksualnom ponašanju.
- (5) Predmeti i sredstva iz st. (1) i (2) ovog člana oduzet će se.

Krivični zakona Republike Srpske⁴³ predviđa također krivična djela:

Član 210. Navođenje na prostituciju

- (1) Ko radi ostvarenja koristi navodi, potiče ili namamljuje drugog na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili bilo na koji način učestvuje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.
- (2) Ko radi ostvarenja koristi silom ili prijetnjom upotrebe sile ili nanošenja veće štete drugog prisili ili obmanom navede na pružanje seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (3) Kaznom iz stava (2) ovog člana kaznit će se ko radi ostvarenja koristi, na način iz stava (2) ovog člana, koristeći tešku situaciju proisteklu iz boravka neke osobe u stranoj zemlji, prisili ili navede tu osobu na pružanje seksualnih usluga.
- (4) Ko krivično djelo iz st. od (1) do (3) ovog člana učini prema djetetu ili maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.
- (5) Bez uticaja je za učinjenje krivičnog djela iz ovog člana je li se osoba koja se navodi, potiče, namamljuje ili prisiljava već ranije bavila prostitucijom.

Član 211. Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije

- (1) Ko dijete ili maloljetnika snimi radi izrade fotografija, audiovizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili posjeduje ili uvozi ili prodaje ili raspačava ili prikazuje takav materijal, ili te osobe navede na učestvovanje u pornografskoj predstavi, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.
- (2) Predmeti koji su bili namijenjeni ili upotrijebljeni za učinjenje krivičnog djela iz stava (1) ovog člana oduzet će se, a predmeti koji su nastali učinjenjem krivičnog djela iz stava (1) ovog člana oduzet će se i uništiti.

Član 212. Upoznavanje djeteta s pornografijom

43 Krivični zakon RS ("Službeni glasnik RS" broj 49/03).

- (1) Ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini pristupačnim spise, slike, audiovizuelne i druge predmete pornografskog sadržaja ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.
- (2) Predmeti iz stava (1) ovog člana oduzet će se.

Krivični zakona Brčko Distrikta BiH⁴⁴ također predviđa krivična djela sa istim sadržajem kao entitetski zakoni.

Član 207. Navođenje na prostituciju:

- (1) Ko radi ostvarenja koristi navodi, potiče ili namamljuje drugoga na pružanje seksualnih usluga ili na drugi način omogući njegovu predaju drugome radi pružanja seksualnih usluga, ili na bilo koji način sudjeluje u organiziranju ili vođenju pružanja seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.
- (2) Ko radi ostvarenja koristi silom ili prijetnjom upotrebe sile ili nanošenja veće štete drugoga prisili ili obmanom navede na pružanje seksualnih usluga, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina.
- (3) Kaznom iz stava (2) ovoga člana kaznit će se ko radi ostvarenja koristi, na način iz stava (2) ovoga člana, koristeći tešku situaciju proisteklu iz boravka neke osobe u stranoj zemlji, prisili ili navede tu osobu na pružanje seksualnih usluga.
- (4) Ko krivično djelo iz stavova od (1) do (3) ovoga člana učini prema djetetu ili maloljetniku, kaznit će se kaznom zatvora od tri do petnaest godina.
- (5) Bez uticaja je za počinjenje krivičnog djela iz ovoga člana činjenica je li se osoba koja se navodi, potiče, namamljuje ili prisiljava već ranije bavila prostitucijom.

Član 208. Iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije:

- (1) Ko dijete ili maloljetnika snimi radi izrade fotografija, audiovizuelnog materijala ili drugih predmeta pornografskog sadržaja, ili posjeduje ili uvozi ili prodaje ili rastura ili prikazuje takav materijal, ili te osobe navede na sudjelovanje u pornografskoj predstavi, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina.
- (2) Predmeti koji su bili namijenjeni ili upotrijebljeni za počinjenje krivičnog djela iz stava (1) ovoga člana oduzet će se, a predmeti koji su nastali počinjenjem krivičnog djela iz stava (1) ovoga člana oduzet će se i uništiti.

Član 209. Upoznavanje djeteta s pornografijom:

- (1) Ko djetetu proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini pristupačnim spise, slike, audiovizuelne i druge predmete pornografskog sadržaja ili mu prikaže pornografsku predstavu, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.
- (2) Predmeti iz stava (1) ovoga člana oduzet će se.

44 Krivični zakon Brčko Distrikta BiH ("Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH" broj _/03)

BIBLIOGRAFIJA

- (1) Priručnik za direktnu asistenciju žrtava trgovine ljudima, 2007, IOM
- (2) Zakon o krivičnom postupku BiH, "Službeni glasnik BiH" broj 36/03
- (3) Krivični zakon BiH, "Službeni glasnik BiH" broj 37/03
- (4) Zakon o prekršajima BiH, "Službeni glasnik BiH" broj 20/04
- (5) Zakon o krivičnom postupku Federacije BiH, "Službene novine FBiH" broj 35/03
- (6) Krivični zakona FBiH, "Službene novine FBiH" broj 36/03BIH
- (7) Vlada Federacije BiH, Vlada Republike Srpske i Vijeće ministara BiH www.fbihvlada.gov.ba, www.vladars.net, www.vijeceministara.gov.ba
- (8) Krivični zakon Republike Srpske, "Službeni glasnik za 2000" broj 22/438 i za 2003. godinu broj 22/513
- (9) Zakon o prekršajima Republike Srpske, "Službeni glasnik za 1994" broj 2/316
- (10) Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, "Službeni glasnik 2003" broj 50/03
- (11) Zakon o javnom redu i miru, "Službeni glasnik Republike Srpske za 2002" broj 25/347
- (12) Krivični zakon Brčko Distrikta http://www.bdcentral.net/Members/skupstina/Zakoni/zakoni_html
- (13) Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta http://www.bdcentral.net/Members/skupstina/Zakoni/zakoni_html
- (14) Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljanima Bosne i Hercegovine
- (15) Pravilnik o zaštiti stranih žrtava trgovine ljudima, regulira ulazak i prava na boravak stranaca i azil
- (16) Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka
- (17) Zakon o kretanju i boravku stranaca
- (18) Zakon o ravnopravnosti spolova, "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine" broj 16/03
- (19) Procedure za postupanje sa žrtvama trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini - Vlašičke procedure
- (20) Konvencija Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog kriminala; Protokol za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, koji dopunjava Konvenciju Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala; Protokol protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom, koji predstavlja dopunu Konvencije Ujedinjenih nacija protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, 2000.
- (21) Konvencija o pravima djeteta
- (22) Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Vijeće Evrope, 1950.
- (23) Konvencija Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, 2005.
- (24) Preporuka principa i smjernica o ljudskim pravima i trgovini ljudima UN
- (25) Preporuke i direktive UN i Vijeća Evrope (Preporuka Vijeća Evrope o zastrašivanju svjedoka i pravo na odbranu - 10.09.1997; Preporuka No.R.(87) 21 - u vezi sa pružanjem pomoći žrtvama i zaštiti
- (26) Preporuka No.R. (91) 11 - u vezi sa seksualnom eksploatacijom te izlaganjem djece i omladine pornografiji, prostituciji i krijumčarenju
- (27) Stavovi suda za ljudska prava, Kostovski protiv Holandije, zaključeno da se Odluka suda u postupku ne može zasnivati na iskazu anonimnog svjedoka (član 24. Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka FBiH) Evropska konvencija o ekstradiciji, "Službeni glasnik BiH" broj 04/05
- (28) Protokoli uz Evropsku konvenciju o ekstradiciji 1. i 2.
- (29) Evropska konvencija o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima
- (30) Evropska konvencija o prenošenju postupka u krivičnim stvarima
- (31) Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja, 1983.
- (32) Konvencija o policijskoj saradnji, Beč 2000. godine
- (33) Državni akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima 2005-2007, Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima
- (34) Kratak vodič, Eksploatacija djece sa posebnim osvrtom na fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji, dječijoj pornografiji, Save the children, Norway
- (35) Pregled djelovanja nadležnih institucija za zaštitu djece žrtava trgovine ljudima – referalni mehanizmi, Save the children, Norway
- (36) Državni mehanizmi za upućivanje žrtava trgovine ljudima u BiH, OSCE-ODHIR; Warshawa, Poland
- (37) Okvir za zaštitu domaće žrtve trgovine ljudima u BiH, Catholic Relife Sevice i Bosanskohercegovačka ženska ekonomska mreža
- (38) Rečnik socijalnog rada; Ivan Vidanović, autorsko izdanje, Beograd, 2006. god.
- (39) Terapijski modeli socijalnog rada; Ivan Vdanović, autorsko izdanje, Beograd, 2003. god.

- (40) Mentalna higijena; Ivan Vidanović, Dušan Kolar; autorsko izdanje, Beograd, 2003. god.
- (41) Mrežni socijalni rad; Herman Bulinger, Jirgen Novak, Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, Banja Luka, 2004. god.
- (42) Problemi djece i omladine u kontekstu ljudskih prava u BiH, grupa autora, RABIC/IBHI, Sarajevo, 2006. god
- (43) „Protokol za sprječavanje,zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima,naročito ženama i djecom“ ,(„Službeni glasnik BiH“ br.3/02),
- (44) Priručnik o zaštiti žrtava trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini,
- (45) Ustav Bosne i Hercegovine
- (46) Krivični zakon BiH, („ Službeni glasnik BiH“ br.3/03).
- (47) Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH,(„ Službeni glasnik BiH“ br.61/04).
- (48) Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BiH“ br.21/03).
- (49) Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka („Službeni glasnik BiH“ br.61/04)
- (50) Zakon o programu zaštite svjedoka („Sl.glasnik BiH“,br.29/04)
- (51) Zakon o SIPI („Sl.glasnik BiH“,br.12/04).
- (52) Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br.66/07)
- (53) Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima, „Službeni glasnik BiH“ br.33/04,
- (54) Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu, „Službeni glasnik BiH“,br.36/08
- (55) Etičke i sigurnosne preporuke svjetske zdravstvene organizacije za vođenje intervjua sa ženama koje su bile predmetom trgovine i krijumčarenja.
- (56) Standardizirani postupci različitih profesija u zaštiti i postupanju sa djecom žrtvama i žrtvama svjedocima trgovine ljudima u BiH - Zaštita djece u mjestima njihovog boravišta ili prebivališta, 2007. godine -Ured državnog koordinatora za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne migracije i Save the Children Norway,
- (57) Etički kodeks istraživanja o djeci, Vijeće za djecu BiH 2006. godina
- (58) 25 pitanja (i odgovora) za stručnjake o postupcima pri otkrivanju zlostavljanja djece, Buljan-Flander,G. i sur. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba,Zagreb,2006
- (59) Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana Bosne i Hercegovine («Sl.glasnik Bosne i Hercegovine». juli 2007.godine)
- (60) Da li ste upoznati sa Vašim pravima, Ministarstvo pravde i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice i Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine (brošura), Sarajevo
- (61) „Smjernice o trgovini djecom i medijskom izvještavanju“, Save the Children u Albaniji, Regionalni program za suzbijanje trgovine djecom u jugoistočnoj Evropi, Tirana decembar 2003.
- (62) Inicijalni izvještaj o nasilju nad djecom, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, 2005. usvojen od Vijeća ministara BiH, 16.03.2006 g. na 111. sjednici
- (63) Istraživanje trgovine djecom u Bosni i Hercegovini, 2004 g., Save the Children Norway i UNICEF
- (64) Izvještaj o stanju trgovine ljudima i ilegalnoj migraciji u Bosni i Hercegovini za 2005. godinu, Izvještaj državnog koordinatora za sprečavanje trgovine ljudima i ilegalne migracije,
- (65) Ured državnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, «Izvještaj o borbi protiv trgovine ljudima u BiH», 2007. godina
- (66) Vijeće ministara BiH, «Akcioni plan za djecu Bosne i Hercegovine 2002-2010», Sarajevo, 2002. godine
- (67) <http://www.anti-trafficking.gov.ba/>
- (68) <http://www.iom.ba/>
- (69) <http://www.ustavnisud.org/>
- (70) http://www.tuzilastvo-rs.org/index_lat.html
- (71) <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>
- (72) <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/315/63/PDF/N0531563.pdf?OpenElement>
- (73) <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reports.html>
- (74) <http://www.slglasnik.org/>
- (75) <http://www.secicenter.org/>

